

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

KIRGIZ DESTANLARINDA KADIN TİPLERİNİN TAHLİLİ
(“CAÑIL MIRZA”, “KOCOCAŞ”, “EŞİMKUL MENEN ZUURA”)

Songül GÖK

Doç. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2022

KIRGIZ DESTANLARINDA KADIN TİPLERİNİN TAHLİLİ
(“CAÑIL MIRZA”, “KOCOCAŞ”, “EŞİMKUL MENEN ZUURA”)

Songül GÖK

Doç. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2022

KABUL VE ONAY

Songül Gök tarafından hazırlanan “Kırgız Destanlarında Kadın Tiplerinin Tahlili” başlıklı bu çalışma, 01 /12/ 2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

Doç. Dr. Mehmet KILDIROĞLU (Başkan)

[İmza]

Doç. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV (Danışman)

[İmza]

Dr. Öğr. Üyesi. Ömer KÜÇÜKMEHMETOĞLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa Şenel

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

25/11/ 2022

Songül GÖK

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanım **Doç. Dr. Mayrambek Orozobayev** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Songül GÖK

ÖZET

GÖK, Songül. *Kırgız Destanlarında Kadın Tiplerinin Tahlili* (“Cañıl Mırza”, “Kococaş”, “Eşimkul menen Zuura”), Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2022.

Destanlar, milli şuuru güçlendiren ve milli dayanışmayı sağlayan önemli eserlerdir. Ortak şuurla meydana getirilen ülkü, töre ve gelenek gibi toplumu canlı tutan unsurlar, destanlarda bir hayat görüşü ve felsefesi olarak destan kahramanları tarafından dile getirilir. Destanlarda yer alan kadın da en az destan kahramanı kadar önemlidir. Destanlar milletlerin soy özelliklerini, sosyal yapılarını, ülkülerini, milli değerlerini, gelenek ve göreneklerini konu alan ilk temel kaynaklardır. Bu ilk kaynaklar içinde soyun devamlılığını sağlayan, milli değerlerini koruyan, gelenek ve göreneklerini yansıtan erkeğin tamamlayıcısı olan ise kadınlardır.

Bu bağlamda çalışmamızda sözlü kültürün zengin ve önemli metinlerinden olan bazı Kırgız destanlarındaki kadına biçilen farklı roller ve destani dönemde kadınlara karşı bakış irdelenmiştir.

“Kırgız Destanlarında Kadın Tiplerinin Tahlili” adlı bu tez çalışmasının inceleme kısmı üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türklerde genel olarak destancılık geleneği ve bu geleneğin içerisindeki Kırgız destanlarının yeri ve önemi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde genelden özele gidilerek, genel olarak tip tahlilleri hakkında teorik bilgiler ve destanlardaki kadın tipleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Kırgız destanları içerisinde “Cañıl Mırza”, “Kococaş” ve “Eşimkul menen Zuura” destanlarındaki alp kadın tipleri, aktör tipi, cinsiyet tipi ve sembol tipi başlıkları altında destanlardaki kadın kahramanlarının toplumsal rolleri, karakteri ve fiziksel özellikleri irdelenmiştir. Çalışmamız ayrıca Giriş kısmıyla başlayıp Sonuç ve Kaynakça kısmıyla son bulmaktadır.

Anahtar Sözcükler:

Kırgız Destanları, Kadın Tipleri, Cañıl Mırza, Kococaş, Eşimkul menen Zuura

ABSTRACT

GÖK, Songül. *Analysis of Female Types in Kyrgyz Epics ("Cañıl Mirza", "Kocaş", "Eşimkul and Zuura")*, Master Thesis, Ardahan, 2022.

Epics are important works that strengthen national consciousness and provide national solidarity. Elements that keep the society alive, such as ideals, customs and traditions, created by the common consciousness, are expressed by the epic heroes as a life view and philosophy in epics. The woman in the epics is just as important as the hero of the epic. Epics are the first basic sources that deal with the genealogical characteristics, social structures, ideals, national values, traditions and customs of nations. Among these first sources, women are the complements of men, who ensure the continuity of the lineage, protect their national values, and reflect their traditions and customs.

In this context, in our study, the different roles assigned to women within the framework of the epics of the Kyrgyzstan field, which is one of the rich and important texts of oral culture, and the view of women in the epic period were examined.

The analysis part of this thesis work named "Analysis of Female Types in Kyrgyz Epics" consists of three main parts. In the first chapter, information about the tradition of epic in Turks and the place and importance of the Kyrgyz epics in this tradition are given. In the second part, by going from general to specific, theoretical information about type analysis and female types in epics are emphasized. In the third chapter, the social roles, character and physical characteristics of the heroines in the epics were examined under the titles of alpine female types, actor type, gender type and symbol type in the epics of "Cañıl Mirza", "Kocaş" and "Eşimkul menen Zuura" from among the Kyrgyz epics. Our study also starts with the Introduction and ends with the Conclusion and Bibliography.

Keywords:

Kyrgyz Epics, Women's Types, Cañıl Mirza, Kococaş, Eşimkul menen Zuura

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	
ETİK BEYAN.....	
ÖZET.....	5
ABSTRACT	6
İÇİNDEKİLER	7
ÖN SÖZ.....	9
GİRİŞ	10
1. BÖLÜM.....	13
TÜRK DESTANCILIK GELENEĞİ VE KIRGIZ DESTANLARI	13
1.1. DESTAN GELENEĞİ.....	13
1.2. TÜRK DÜNYASINDA DESTAN GELENEĞİ.....	15
1.3. KIRGIZ DESTANLARI VE GENEL ÖZELLİKLERİ.....	17
1.4. “CAÑIL MIRZA”, “KOCOCAŞ”, “EŞİMKUL MENEN ZUURA” DESTANLARI HAKKINDA.....	19
1.4.1. “Cañıl Mirza” Destanı.....	19
1.4.2. “Kococaş” Destanı	21
1.4.3. “Eşimkul menen Zuura” Destanı	23
2. BÖLÜM.....	25
KIRGIZ DESTANLARINDA ALP TİPİ KADINLAR.....	25
2.1. TİP VE TİPOLOJİ	25
2.2. KIRGIZ DESTANLARINDA KADIN TİPLERİ	27
2.2.1. Alp Tipini Hazırlayan Şartlar.....	28
2.2.2. Alp Kadın Tipolojisi	29
3. BÖLÜM.....	31
3. 1. AKTÖR TİPİ	31
3.1.1. “Cañıl Mirza” Destanında Aktör Tipi.....	33
3.1.2. “Kococaş” Destanında Aktör Tipi	42
3.1.3. “Eşimkul menen Zuura” Destanında Aktör Tipi	45

3.2. CİNSİYET TİPİ.....	47
3.2.1. “Cañıl Mırza” Destanında Cinsiyet Tipi.....	49
3.2.2. “Kococaş” Destanında Cinsiyet Tipi	57
3.2.3. “Eşimkul menen Zuura” Destanında Cinsiyet Tipi	65
3.3. SEMBOL TİPİ.....	87
3.3.1. “Cañıl Mırza” Destanında Sembol Tipi.....	88
3.3.2. “Kococaş” Destanında Sembol Tipi	93
3.3.3. “Eşimkul menen Zuura” Destanında Sembol Tipi.....	104
SONUÇ.....	110
KAYNAKÇA.....	112
EK 1. Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu.....	115
EK 2. Yüksek Lisans Tez Çalışması Etik Komisyon Muafiyet Formu	116
ÖZ GEÇMİŞ.....	117

ÖN SÖZ

Her milletin tarihî ve tarihin derinliklerinden bugünkü yaşantısına taşıdığı öz değerleri vardır. Bu değerler milletleri başka milletlerden ayırır. Bir milletin kimliğini ortaya çıkaran en önemli unsur o milletin kültürüdür. O kimliği belirleyen temel öge ise kültürün merkezinde yer alan destanlarıdır. Kırgız milleti, köklü kültürlerin oluşturulmasında en önde gelen milletlerden biri olmuştur. Dolayısıyla, zengin bir geçmişe sahip olan Kırgız milletin de o ölçüde zengin kültürü, manevî değerleri, sanatı, gelenek ve göreneği, örf ve âdeti, sözlü geleneği vardır. Bunlardan en dikkat çeken manevî değerlerinin başında sözlü geleneği gelir. Özellikle “Manas” destanı başta olmak üzere çok kapsamlı ve felsefî derinliğe sahip destanları, adeta Kırgız halkının oldukça uzun ve inişli çıkışlı tarih serüvenini tüm ayrıntılarıyla gözler önüne sermektedir. Bu destanlarda çalışmamızın konusu olan “kadın” tipi oldukça ayrıntılı bir şekilde işlenmiş olup sadece Kırgız halkının geçmişi değil, diğer genel Türk milletin de geçmişindeki kadının hayattaki önemi, rolü, görevi ve yeri hakkında veriler sağlamaktadır.

Destanlar Türk milletini yakından ilgilendiren yaşanmış olayları içinde barındırması yönünden geçmişe kaynaklık ederek bizi geleceğe taşıyan bir köprü görevini üstlenmiştir. Bu köprünün inşasında bizlere yardımcı olan ve yol gösteren unsurlardan bir olan “kadın” toplumun ana ögesidir. Kadın sadece var olduğu ailenin değil toplumda da değişimin taşıyıcısıdır. Bundan dolayı, Türk milletini bugün ayakta nasıl durduğunu anlamak için, geçmişte yaşadığı olayları incelemek ve anlamak gereklidir.

Günümüz kadınının çağlar öncesindeki görünümünü, yaşayış tarzını, toplumun kadına bakışını, kadının savaşçılık özelliklerini, annelik aynı zamanda iyi bir eş olduğunu, geçmişten geleceğe taşıyarak günümüzde unutilan kadın değerleri çalışmamızda az da olsa hatırlatılmaya çalışılmıştır. Ağırlıklı olarak alp kadın tipi, üzerinden ele alınan kadın karakterlerle bir alp kadın tipolojisi oluşturulmaya çalışılmıştır.

GİRİŞ

Tarih serüveninde destanlar, bir toplumun temelini oluşturan en önemli unsurdur. Kadın ise bu temelin oluşmasında da rol alan en önemli mihenk taşıdır. Kırgız Türklerinin tarihi, birçok destan hikâyeleriyle doludur ve bunların büyük bir çoğunluğu hakikatları yansıtmaları bakımından önemlidir. Gerçekler içinde yer alan önemli unsurlardan biri de kadına verilen değer ve önemdir. Kadın, geçmişten geleceğe uzanan kendi kültürüne bağlılığını hissettirerek, o kültürü bütünleştirip varlık alanımızın temelini oluşturmuştur.

Araştırmanın Konusu ve Amacı:

Çalışmamızın konusu, Kırgız edebiyatının önemli eserlerinden olan “Cañıl Mırza”, “Kococaş” ve “Eşimkul menen Zuura” destanlarındaki kadınların, alplık özellikleri ele alınarak alp kadın tipolojisi çerçevesinde incelenmesidir. Çalışmanın amacı söz konusu destanlardaki kadınların bu alplık özelliklerinin eserdeki işleyişini, yansıtılmasını ayrıntılarıyla ortaya çıkarmaktır.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi:

Çalışmamızda ele alınan konu Kırgız destanlarından “Cañıl Mırza”, “Kococaş” ve “Eşimkul menen Zuura” adlı destanlar ile sınırlıdır. Bu destanlar içerik olarak birbirinden farklıdır. Birisi tarihî ve kahramanlık (Cañıl Mırza), diğeri insan ve doğa ilişkisi, avcılık (Kococaş), bir diğeri ise sosyal yaşam ve aile ilişkileri (Eşimkul menen Zuura) konusunun işlendiği destandır. Çalışmamızda bu destanlardaki alp tipine sahip kadın kahramanların genel tipolojik özellikleri aktör tipi, cinsiyet tipi ve sembol tipi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Konuyla İlgili Diğer Çalışmalar:

Köklü ve zengin bir destan geleneğine sahip olan Kırgız Türklerinin destanları hacimleri ve konuları bakımından birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Destanlarda sıklıkla yer alan, toplumun gelişimi ve değişimi açısından önem arz eden kadınlar, bürünmüş olduğu roller ve sergilemiş olduğu davranışlarla birer örnek teşkil etmiş ve bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Kırgız destanlarındaki kadın tipleri üzerinde bugüne kadar yapılmış aşağıdaki gibi bazı bilimsel çalışmalar mevcuttur:

Serdar Şimşek, “Er Soltonoy Destanındaki Kadın Kahramanlar Üzerine Bir Değerlendirme” adlı incelemesinde, kadın kahramanların aile içindeki görevi ve karşı cinse karşı sorumlulukları üzerinde durmuştur. Ayrıca kadın tiplerini de “Anne”, “Eş Olarak Kadın”, “Eş Seçimi Ve Evlilik”, “Yardımcı Kadınlar” diye sınıflara ayırmıştır (Şimşek, 2015).

Ahmet Saçkesen, “Er Tabıldı Destanı’nda Kadın Tipler” adlı makalesinde, karakter ve tip üzerinde çalışmış ve bunların farklılıklarına değinmiştir. Destandaki karakterlerin simgesi olarak belirlediği tipleri “İdeal Eş ve Anne Tipi”, “İdeal Sevgili Tipi”ve “Yardımcı Tipi” şeklinde üç başlık altında incelemiştir. (Saçkesen, 2007).

Baki Bora Hança, “Canıl Mırza Destanı’nda Kahraman Tipolojisi Açısından Kadın” adlı makalesinde başkahraman Cañıl’ın özellikleri üzerinde durmuştur. “Başkahramanın Fiziksel Yapısı”, “Başkahramanın Ruhsal Yapısı”, “Çocukluğu”, “Ad Alması”, “İlk Kahramanlığı”, “Evlenmesi”, “Savaşları”, “Atı ve Silahları”, “Ölümü” başlıklar çerçevesinde incelemiştir (Hança, 2012).

Doğan Kaya, “Kırgız Destanları” adlı kitabında kırk yedi Kırgız destanını tanıtmış ve ilgili destanlar hakkında teorik bilgiler vererek geniş özetini sunmuştur (Kaya, 2015).

Selma Çolak, “Türk Destanlarında Kadın Kahramanın Yolculuğu” adlı çalışmasında kadın başkahramanların mücadelelerini ve bürünmüş olduğu rolleri ayrıntılı bir şekilde ele alarak “Kadın Destan Kahramanlarının Görünür Kılınması”, “Destanlarda Kadın Kahramanın Üzerinde İşleyen Dinamikler ve Bileşenler”, “Destanları Kadın Merkezli Yeniden Düşünmek” şeklinde başlıklar halinde incelemiştir (Çolak, 2019).

Çiğdem Akyüz, “Manas Destanı’nda Alp Kadın Tipi” adlı makalesinde alp tipinin doğuşunu ve hangi şartlar altında devamlılığını sağladığını dile getirmiştir. Ayrıca “alp tipi” kavramı üzerinde durmuş ve destandaki kadın kahramanları tipolojik açıdan sınıflandırarak “Aktör Tipi”, “Cinsiyet Tipi”, “Sembol Tipi” olarak üç ana başlık altında incelemiştir (Akyüz, 2010).

Hüseyin Aksoy, “Kırgız Destanlarında Kadın Tipler” adlı doktora tez çalışmasında, destancılık geleneğinde kadınların tipolojik özelliklerini ele alarak kadınların önemi üzerinde durmuş ve “Kırgız Destanlarında Olumlu Kadın Tipler”, “Kırgız Destanlarında Olumsuz Kadın Tipler”ve “Kırgız Destanlarındaki Kadın Tipler Hakkında Tespitler ve Tahliller” diye üç ana başlık altında incelemiştir (Aksoy, 2019).

Hüseyin Aksoy'un bu çalışması incelemiş olduğumuz tezimizin konusuyla benzerlik göstermektedir. Konu bakımından aynı olarak görülse de içerik, yöntem ve kapsam bakımından bizim çalışmamız Aksoy'un söz konusu çalışmasından farklılık göstermektedir.

1. BÖLÜM

TÜRK DESTANCILIK GELENEĞİ VE KIRGIZ DESTANLARI

1.1. DESTAN GELENEĞİ

Tarih sahnesinde yer almış milletlerin düşünme tarzını, yaşayış şekillerini, gelenek ve göreneklerini nesilden nesle aktarmaya devam eden ve halk edebiyatının önemli ürünlerinden olan destanlar, Türk milletinin hafıza mekânlarıdır. Türk milletinin varoluşundan bu yana ortak değerlerin yaşatıldığı manzum kahramanlık hikâyeleri olan destanlar, milletlerin inançlarını, dünya görüşlerini, zaferlerini, felaketlerini ve faziletlerini içermektedir. Önemli olaylarla toplum hafızalarında iz bırakan destanlar eski ve yeni kuşaklar arasında bilgi alışverişini sağlayan, bağlayıcılık işlevini üstlenmekle beraber kültür zenginliği içermesi bakımından önemli metinlerdir.

“Destan terimi Farsça *dastan*’dan gelmektedir. Batı coğrafyasında bu kelimeye karşılık olarak Grekçe’de “epas” sözcüğünden türetilen “epope” kullanılmaktadır. “Epas” batı dillerinde şairlerin saz ile beraber söyledikleri şiire verilen isimdir” (Yalçın, 2021: 15). Diğer Türk dil ve ağızlarında bu anlamda “dastan”, “epos”, “cır”, “comok”, “alıptığ nımah”, “maadırlıg tool”, “olongho”, “kay çörçök”, “kay şörçek” vd. gibi terimlerin kullanıldığı bilinmektedir.

Destan adı bir milletin ortak düşüncesini, değerlerini yansıtan ve geleceğe aktaran genel bir kavramdır. Destanlar, sadece kahramanlık hikâyelerinden oluşmaz ve toplumu derinden etkileyen olayları da bünyesinde barındırması açısından önemli bir yere sahiptir. Ortak paydada birleşen destan kavramı, toplumun geneline hitap eden ve toplumun hafıza mekânlarında kendine yer edinen genellikle manzum bir şekilde yazılan, geniş bir konu alanına yayılan, usta bir anlatıcı tarafından anlatılan eserlerdir.

“Sözlü kültür ürünlerinden önemli bir konuma sahip olan destanlar, yer aldığı coğrafya ve sosyal-kültürel unsurları çerçevesinde zaman içerisinde değişen ve gelişen bir üründür. Özelliklerinden biri de öğretici olan destanlar sonraki devirlerde hayat bulduğu halka ait kültürel değerlerin gelecek nesillere ulaşmasında önemli bir rol oynamaktadır” (Fedakar, 2005: 216-220).

Yapılan tanımlarla destanların genel özelliklerini sıralamak mümkün olacaktır. Mitolojik özellikleri bünyesinde barındıran destanlar milletin varoluşlarının ilk

zamanlarında meydana çıkmıştır. Toplum içinde milli şuuru uyandıran milli birlik ve beraberlik doğrultusunda mücadele verilen olayların anlatılması, destanlarda en dikkat çeken noktadır. Tüm bu değerlendirmelerin geneline bakıldığında zaman destanlar, birçok ulusun milli değerlerini yaşaması ve yaşatması bakımından önemli miras kaynağı olarak görülmektedir.

Halkın ortak belleğinin ürünü olan destanlar, “doğuş”, “yayılma” ve “yazılış safhası” olmak üzere üç safhadan oluşmaktadır. Doğuş safhasında, milletlerin hayatında iz bırakan önemli tarihi ve sosyal olaylar içinde yüceltilmiş efsanevi kahramanlar görülmektedir. Yayılma safhasında, söz konusu olay ve kahramanlıklar sözlü gelenek yoluyla yayılır. Böylece bölgeden bölgeye nesilden nesile geçer. Derleme (yazıya geçirme) safhası ise sözlü gelenekte yaşayan destan güçlü bir şair tarafından derlenip manzum olarak yazıya geçirilir. Bu destanların kim tarafından derlendiği ve yazıya geçirildiği belli değildir.

Destan türleri de Doğal (Sözlü) Destanlar ve Yapma (Yapay) Destanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğal Destanlar, toplumun ortak malı olan ve bir takım olaylar sonucu kendiliğinden oluşan destanlardır. Doğal destanların söyleyeni belli değildir. Bu destanlar yazının henüz bulunmadığı ve yaygınlaşmadığı bir kültürde doğup kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarıldıktan sonra yazıya geçirilmiştir. Doğal Destanlar, ozan ve şarkıcıların değişik zamanlarda söylediği şarkı ve şiirlerin kopuzla bütünleşerek işlenmesiyle kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Yapma Destanlar ise bir şairin toplumu etkileyen herhangi bir olayı tabii destanlara benzeterek söylenmesi sonucu oluşan destanlardır.

Destanlar milletin en eski edebi ürünlerindendir. Mezopotamya'da yaşamış çoğu ulusun ortak destanı haline gelen “Gılgamış Destanı” tarihin bilinen en eski destanlarından biridir.

“Yaratılış (kozmogoni, kozmoloji), ilk destanların ve efsanelerin temel konusudur. Günümüze kadar Sümerlere ait evrenin yaratılışına ait bir mit ortaya çıkarılmamışsa da Gılgamış Destanı’nda, yaratılışla ilgili varsayımlar ve kozmogonik kavramlar bulunmakta, açıklamaya ve yorumlamaya muhtaç konulardan biri olarak önümüzde durmaktadır. Altay-Yakut sahasında “Yaratılış” ve Uygurlara ait “Türeyiş” destanları, Türkler arasında yaratılışla ilgili güçlü bir kültürel altyapının olduğunu işaret etmektedir” (Yilter, 2017: 30).

1.2. TÜRK DÜNYASINDA DESTAN GELENEĞİ

Geçmişten gelen bir uzantıyla Türk boylarının inanç ve inanışlarını, kültürel kalıntılarını, töre ve davranışlarını kuşaktan kuşağa aktarması bakımından destanlar birer örnek teşkil etmişlerdir.

“Halkın gelenek ve göreneklerini, hayat tarzlarını aksettiren destanlar bir milletin yaşamını ve varlığını aktaran hikâyelerdir. Destanlar Türk halkının ahlaksal davranış ve biçim kurallarını kuşaklar boyunca yaşamasına olanak tanıyarak varlığını yüzyıllarca sürdürmüştür” (Türkdoğan, 1983: 49).

Milletin inanışı, örf ve adetleri ve yaşam davranış biçimleri destalarda aktif olarak yer almıştır. Türk halkının tek gayesinin bağımsız ve egemen devlet olmasındaki mücadeleleri, milli birlik ve beraberliği destanların temelini oluşturmaktadır. Türk milleti adına önemli bir alana sahip olan “Göç”, “Ergenekon”, “Oğuz Kağan” ve “Bozkurt” destanları Türk halkının bağımsızlık anlayışını, doğuşunu ve yaşam tarzını yansıtmaktadır (Öztürk, 1980).

“Destan kültürünün meydana gelmesinde etkin olan sebeplerden biri de şüphesiz ki mücadeleler ile dolu bozkır yaşantısıdır. “Türeyiş”, “Bozkurt” gibi bozkır serüveni olan efsanevi destanlar, Türk halkının kurtulma mücadelelerini gösteren en özel eserlerdir” (Kafesoğlu, 1977: 280).

Geçmişten günümüze Türk destanları sözlü ve yazılı olarak çoğu araştırmacı tarafından gruplara ayrılarak öznel olarak sınıflandırılmıştır. Toplumun geçmişini ve geleceğini temsil ettiği için dünya edebiyatının en eski eserleri olarak kabul edilen destanlar halkın ortak belleğinin ürünü olarak kabul edilmektedir. Tarihi ve doğal olaylardan beslenerek genellikle toplumun bünyesinde gelişme göstererek ağızdan ağıza, nesilden nesle aktarıldıklarında değişikliğe uğramışlardır. Bu durum destanlardaki varyantlaşma olayını ortaya çıkarmıştır. Günümüzde çoğu Türk destanın birden fazla varyantı (versyonu) mevcuttur.

Bütün Türk dünyasının kültürel belleğinde yer edinmiş destanlar vardır. Örneğin “Koroğlu” destanı Altaylardan Uygurlara kadar bütün Balkan coğrafyasında, Anadolu’da, Türkistan coğrafyasında ortak bir destan olarak görülmektedir. “Oğuz

Kağan”, “Alpamış”, “Er Töştük”, “Şora/Çora” destanı, “Kerem ile Aslı” vb. destanlar ortak hafızamızda olan destanlardır.

Genellikle kahramanlık konularını içeren, manzum olan eserler destan olarak nitelendirilirken Türk dünyasına baktığımızda destanın konu sınırını aştığına şahit olmaktayız. Türk dünyasında genellikle aşk konulu anlatılar uzun manzume niteliğini kazanmış ve destan olarak adlandırılır. Örneğin, Türkiye’de halk hikâyesi grubuna dâhil edilen “Kerem ile Aslı” anlatısının diğer Türk halklarında halk hikâyesi değil, destan olarak nitelendirildiğini görmekteyiz. Bir başka örnek de, sosyal konuları içeren Kırgız destanlarından “Eşimkul menen Zuura” destanıdır. Bu eserde bir anne babanın çocuksuzluğa çare bulmak için başvurduğu yollar anlatılmıştır. Bu tamamen sosyal konulu bir eserdir. Fakat buna destansı bir boyut, görünüm kazandırılmış ve buna destan denilmiştir. Türk dünyası destan geleneği denildiğinde sosyal konulu, kahramanlık konulu, din konulu eserler destanın alt yapısını oluşturmaktadır.

Türk dünyasındaki destanların kökenleri, mitolojik açıdan çok önemlidir. Destanların genelinde mitolojik unsurlar çok geniş bir şekilde görülmektedir. Mitolojiden destana geçişin ilk örneği olan “Oğuz Kağan” destanı, en eski destan olmakla beraber, mitolojik unsurları içerisinde barındırması açısından önemlidir. Sosyal, dini konularda destanlara konu olmuştur. Yaşanmış tarihi olayların da destanlara kaynak olduğunu görmekteyiz. Örneğin “Manas” destanına baktığımızda Talas Savaşı’nın izlerini görmekteyiz.

Destancılık geleneğinde en batıda anlatılan bir destanın en doğudaki Uygur Türklerinde de anlatılabildiğini görmekteyiz. Bu yüzden destanlar bir kültür köprüsüdür.

Destan geleneğinde Türk dünyasının inançlarında her varlığın, her nesnenin koruyucu ruhu olduğuna inanılmıştır. Destancıların da birer koruyucu ruhu vardır. Eğer bir destancı anlattığı destanın aslını bozacak olursa onun o ruh tarafından cezalandırılacağına inanılır. Dolayısıyla bir destancı, destanı baştan sona ezberlemez, ana olay örgüsünü ezberler ve her akşam anlatır.

Destancıların bir destanı anlatmaya başlaması genellikle bir rüya motifiyle gerçekleşmektedir. Özellikle ıssız bir yerde uyuduklarında, rüyalarına genellikle bir destan kahramanının yahut bir efsanevi varlığın ona destan anlatması gerektiğini söylüyor. Destancı bunu kendine görev bilerek ustaya çırak olur, yıllarca o usta tarafından eğitilerek yetiştirilir. Usta çırağının destan anlatabileceğine inandığında başka destancıları da çağırarak, destanı baştan sona kadar söyletmiştir. Bu icrada

anlatıcı başarılı olursa ve diğer destancılar tarafından da onaylanırsa, ona icazet verilmektedir.

Erkek destan anlatıcıları bir usta tarafından yetiştirilirken, kadınlar kendi aile ortamlarındaki destancı tarafından yetiştirilir. Türk dünyası destanlarında genellikle kadınların lirik destanları söylemeleri daha münasip görülmüştür. Kırgızistan'da yakın zamana kadar kadınların "Manas" destanını anlatması bir tabuydu. Kadınların cılız sesinin Manas'ın güçlü macerasını anlatmasına yetmeyeceği ve saygısızlık olacağı düşünülmektedir. Bu yüzden kadınların "Manas" destanını anlatması hoş karşılanmamaktaydı. Buna rağmen geçmişte bazı kadın Manasçıların yaşadığı da bilinmektedir. Gelişen ve değişen günümüz şartlarında ise artık kadınlar da "Manas" destanını anlatabilirler. Destanlar geçmişte yaşam koşulları ve iş durumundan dolayı genellikle kış aylarında ve gece vakitleri anlatılmıştır.

Geçmişte destan anlatıcılarının, destan anlatarak geçimlerini sağladıklarını görmekteyiz. Gelişen ve değişen günümüz şartlarıyla destan anlatıcılarına ihtiyaç çok azalmıştır. Ancak günümüzde destancılık geleneğini sürdüren Altaylar, Kırgızlar, Türkmenler vb. Türk boyları vardır. Kazan Tatarları çok eski ve uzun zamandan beri Rus işgalinde kaldıkları için bu geleneği devam ettirememişlerdir. Ve bu gelenek yok olmuştur. (Yıldız, 2015)

1.3. KIRGIZ DESTANLARI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Kırgızlar çok uzun zamandan beri tarih sayfalarında adı geçen Türk halklarından. Kalıcı ve zengin geçmişiyle geniş sahalarda yayılım gösteren Kırgız milleti başka devletlerle sürekli etkileşim içinde olmuştur.

"Kırgızların uzun yıllar yazılı edebiyatlarının olmaması, durumlar ya da olaylar hakkındaki kesin bilgilere ulaşmamızı engellediği gibi efsanevî birçok anlatının da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu durumdan Kırgız Destan Edebiyatı da nasibini almış, destancılık geleneğinde adları bilinen fakat haklarında kesin bilgilerin olmadığı destancıların hayatları da efsaneler yoluyla günümüze taşınmıştır" (Çeribaş, 2012: 71).

Köklü ve zengin bir destan geleneğine sahip olan Kırgız Türklerinin destanları hacimleri bakımından küçük ve büyük destanlar; konularına göre de sosyal ve kahramanlık destanları olarak sınıflandırılmıştır. Büyük destanların içerisinde sadece

“Manas” destanı yer almaktadır. Bu sebeple bu gruba dâhil olan tek destan sadece “Manas” destanıdır.

Köklü destancılık geleneğinin ürünü olan bu destan Kırgızlar’ın milli destanı olarak bilinmektedir. Dünyadaki destanların içerisinde en uzun destan olarak tanınmaktadır. Dünyanın en uzun ve hacimli destanı olan “Manas” Kırgızların sözlü kültür ürünlerini saklama ve aktarması açısından çok önemli bir yere sahiptir.

Küçük destanlar grubuna ise “Manas” destanı hariç diğer tüm destanlar dâhil olmaktadır. Hacimleri bakımından ikiye ayrılan bu destanlar konuları bakımından da iki gruba ayrılmaktadır. Konusu kahramanlık teması üzerine kurulan ve kahramanın sürekli bir mücadele içerisinde olmasını anlatan destanlara *baatırdık* “kahramanlık”, toplumun varlığı ve devamı için yapıcı bir özelliğe sahip olan destanlara da *turmuştuk* “günlük yaşamla ilgili” destanlar denilmektedir. Konusunu kahramanlıktan alan destanlar;

“Manas”, “Seytek”, “Kurmanbek”, “Semetey”, “Şırdakbek”, “Boston”, “Bağış”, “Canış Bayış”, “Coodarbeşim” ve “Cañıl Mırza” destanlarıdır. İkinci grup olan *turmuştuk*’ta ise “Kococaş”, “Güldana-Askazan”, “Kedeykan”, ve “Eşimkul menen Zuura” adlı destanlar yer almaktadır.

Doğan Kaya Kırgız destanlarının genel özelliklerini beş madde şeklinde değerlendirmiştir:

1) “Destanın geneline hüküm eden konu, milleti, vatani düşmandan koruma düşüncesi ağır basar, olaylar tarihi gerçek gibi anlatılır. Bunlara *Tarihiy-Baatırdık Comoktor* (Tarihî Kahramanlık Destanları) denilir. (“Canış-Bayış”, “Er Tabıldı”, “Kurmanbek”, “Seyitbek”, “Toltoy”)” (Kaya. 2015: 37).

2) “*Tarihiy Comoktor* (Tarihi destanlar) ismi ile ifade edilen bu gruptaki birçok destan tarihte yaşanmış vakaları, insanları konu olarak ele alırlar. (“Cañıl Mırza”, “Mendirman”, “Narıkbay”, “Şırdakbek”)” (Kaya, 2015: 37).

3) “*Arkaik-Baatırdık Comoktor* (Arkaik-Kahramanlık Destanları) olarak belirtilen bazı destanlar genellikle aile veya toplumu yakından ilgilendiren sosyal olayları ritüelleri ile beraber konu olarak ele alır (“Er Töştük”, “Kococaş”, “Karaç Kökül Bayanı”, “Boston”, “Coodarbeşim”)” (Kaya, 2015: 37).

4) “Ayrıca aşk konulu bazı destanlar vardır. *Liro-Romantik Comoktor* (Lirik Romantik Destanlar) olarak ifade edilen bu eserlerde gerçeklere ve Kırgız toplum

hayatından bahsedilir (“Ak Möör”, “Gülgaakı”, “Közölşaa”, “Olcobay menen Kişimcan”, “Sarinci Bököy”)” (Kaya, 2015: 37).

5) “Sosyal ve dini içerikli olan Kırgız destanları da vardır. Bunlara verilen isim *Diniy Sotsyaldık-Turmuştuk Comoktor* (Dini ve Sosyal Konulu Destanlar) şeklindedir (“Kedeykan”, “Munduk”, “Zarlık”, “Kız Darıyka”)” (Kaya, 2015: 37).

1.4. “CAÑIL MIRZA”, “KOCOCAŞ”, “EŞİMKUL MENEN ZUURA” DESTANLARI HAKKINDA

1.4.1. “Cañıl Mırza” Destanı

“Cañıl Mırza” destanı Kırgız Türklerinin tarihi kahramanlık konulu destanlarındanır.

Ibirayım Abdırakmanov, başta “Manas” destanı olmak üzere Kırgız halk edebiyatı ürünlerini, özellikle sözlü edebiyat ürünlerini halktan varyantlarıyla birlikte derleyerek her hikâyeyi yerli yerine oturtup asıl destan metninin oluşturulmasında büyük emeği geçen kişidir. Abdırakmanov halk arasından Cañıl Mırza hakkındaki hikâyeleri derleyip ünlü manasçılar (okuyucular) Sagınbay Orozbekov, Togolok Moldo, Bağış Sazanov, gibi aksakallardan soruşturarak onlardan işittiklerini kendisi terennüm etmiş ve “Manas” biçiminde manzum metne dönüştürmüştür” (Yalçiner, 2008: 111).

Abdibalık Çorobayev varyantına göre ele aldığımız “Cañıl Mırza” destanının konusu Kırgız Türklerinin eski hayatlarından alınmıştır. Köklü bir sözlü geleneğe sahip olan Kırgız Türklerinin tarihi kahramanlık destanlarından biri olan Cañıl Mırza, başkahramanın kadın olmasından dolayı Kırgız destanları arasında özel bir yere sahiptir. Tarihi kahramanlık destan özelliği taşıyan “Cañıl Mırza” destanı temasal olarak tarihi gerçekliğin yanı sıra merkezi olarak vatanı, milleti koruma temasını da oluşturmaktadır. Olay örgüsü başkahraman Cañıl kızın çevresinde meydana gelmektedir. Cañıl Mırza, Noygut boyunun lideridir, öz halkının, yurdunun özgürlüğü için verdiği mücadele anlatılmaktadır. Bahadırlığı ve adaleti ile bütün halka güven aşılayan ve halkının geleceğinin sorumluluğunu üstlenen Cañıl’ın er kişiden geri kalmayan cesurluğu, usta avcılığı dikkat çeken özelliklerindendir. Hak edene hak ettiği gibi davranan, karşılaştığı zorluklara rağmen mücadelecisi ruhundan vaz geçmeyen cevval bir kadındır.

Destanda onun kahramanlığı “dişi kaplan” ifadesiyle dile getirilir ve kaplanı yenmesi kahramanlık özelliğini kazanmasında önemli bir aşamadır. Çocukluğundan beri yay tutup ok atar. Keskin nişancılığı ve avcılığıyla meşhurdur. Cañıl’ın kahramanlığının ve

cesaretinin yanı sıra, atının ve silahlarının da büyük önemi vardır. Kahramanın ailesi hakkında pek bilgi yoktur. Destanda yer yer babası ve kız kardeşinin ismi geçmektedir.

“Cañıl Mirza” destanında en belirgin alp kadın tipi Cañıl Mirza’dır. Kendini tamamen halkının, yurdunun özgürlüğüne ve huzuruna adayan Cañıl kahramanca mücadele etmiştir. Cesurluğu ve mücadelecî tavrıyla erkeklerden üstün olan cengâverliği, usta avcılığı, kadın kişiliğine özgü sağlamlığı, sevecenliği vb. özellikleri doğrultusunda Cañıl’ın toplumsal karakteri daha da artmıştır.

Halkın geleceğinin sorumluluğunu üstüne alan ve yurt severlik duygusuyla perçinleşen Cañıl’ın bahadırlığı toplum tarafından takdir edilirken düşmanları tarafından da bir korku kaynağı olmuştur.

Destanın özeti kısaca şöyledir: Sarseyit adlı bir beyin Üçükö ve Tülkü adında iki oğlu vardır. Bunlar bir gün Sarbagış uruğunu yağmalamaya giderler. Elde ettikleri ganimetler arasında bir de güzel bir kız vardır. Tülkü bu kıızı zorla alıp kendine eş yapar ve daha sonra bir erkek çocukları olur. Göç sırasında at üstünde olan Tülkü’nün karısı, yerdeki beşiği kaynanasından ister fakat buna sinirlenen kaynana gelinine bedua edip onu oradan kovar. Oğlu Tülkü’nün Cañıl ile evlenmesini ister. Tülkü annesinin sözünü dinleyerek Cañıl’ın yurduna gider ve orayı yağmalar. Bu olayı duyan Cañıl Tülkü’nün arkasından giderek Tülkü, Üçükö ve adamlarını öldürür. Cañıl’ın şöhretini duyan Kalmuk hanı Erdene Han, Cañıl ile evlenmek ister. Eğer evlenmeyi kabul etmezse halkını yok edeceğini bildirir. Cañıl bu teklifi gönülsüzce kabul eder. Bu sırada Akkoçkor da Cañıl’dan intikam almak için Çınasıl adında bir adamını düğünün yapıldığı yere gönderir. Çınasıl’ın davranışlarından şüphelenen Cañıl, geceleyin Çınasıl’ı yakalar ve kimin gönderdiğini sorar. Aksi takdirde onu öldüreceğini söyler. Bunun üzerine Çınasıl her şeyi itiraf eder. Cañıl’a kendi milletinden biriyle evlenmesi karşılığında Akkoçkor’un onu affedeceğini söyler. Buna inanan Cañıl kendisini Kalmuklardan kurtarması için Akkoçkor’a haber gönderir. Akkoçkor Cañıl’ı alıp Kalmukların hepsini öldürür. Savaşta yaralanan Cañıl’ı Kalmatay’ın evine bırakıp ona işgence ederler. Bir yıl boyunca tutsak edilen Cañıl’ı halka huzur vermeyen kaplanı yaklaması için görevlendirirler. Cañıl elindeki urganla kaplanı yakalayıp getirir. Onun cesaretine ve kahramanlığına hayran olan halk, Cañıl’ı kendi boylarından biri olan Kalmatay’ın kardeşi Tölök ile evlendirmeyi düşünürler. Fakat Kalmatay, daha büyük olduğunu ileri sürerek Cañıl ile kendisinin evleneceğini söyler. Bunun üzerine Cañıl

Kalmatay'ın kendisini dövmemesi, ev işleri yaptırmaması ve kahraman olduğunu kimsenin hatırlatmaması karşılığında evlenmeyi kabul eder. Üç yıl sonra Cañıl'ın bir oğlu olur. Kalmatay zamanla Cañıl'ın öne sürdüğü şartları çiğner, buna daha fazla dayanamayan Cañıl ok geçmeyen kıyafetlerini giyip “*verdiğiniz sözleri tutmadınız*” diyerek oğlunu da yanına alıp atına binerek oradan uzaklaşır. Peşine düşen adamları tek tek öldüren Cañıl köyüne varır ve amcasıyla karşılaşır. Fakat köyünün Kalmuklar tarafından baskına uğramasını ve kız kardeşi Ebireşim'in tutsak edildiğini öğrenen Cañıl hazırlığını yapıp yola çıkar. Askerleriyle birlikte Kalmuklara saldıran ve kavminin öcünü alan Cañıl, kardeşini de alıp eve getirir. Akkoçkor intikam almak için Cañıl'ı Şırdakbek'e düşman gösterir. Fakat Şırdakbek bu oyuna gelmez ve Cañıl'ın suçlu olmadığını bilir. Bunun üzerine Akkoçkor bütün askerlerini alıp Cañıl'ın yurduna gelir ve Cañıl ile teke tek savaşmak ister. Cañıl Akkoçkor'u öldürür ve bindiği atı da ganimet olarak kendine alıp askerlerini de dağıtır. Cañıl'ın kavmi Noygutların tekrar huzurlu günleri başlar. Cañıl, Akkoçkor'dan ganimet olarak aldığı atı, gerçek sahibi olan Şırdakbek'e geri verdikten sonra evine geri döner. Cañıl ölünceye kadar at üstünde mızrak tutup halkını korur ve hiç evlenmez.

1.4.2. “Kococaş” Destanı

Destanda Kırgız milletin gelenekleri görenekleri, yaşayış şekilleri, sosyal yaşam tarzları ve doğa-insan ilişkileri görülmektedir.

“Destanın Süleyman Konakbayev, Tölömüş Cuntayev olmak ve Alımkul Üsönbayev olmak üzere üç eşmetni vardır. Kayum Miftakov, Talas'ın Keñkol kasabasında Sulayman Konokbayev'den derlediği metni, 1923 yılında Arap harfleriyle bastırmıştır. İkinci eşmetin Dr. Z. Mamıtbekov tarafından 1949 yılında Isık-Göl bölgesinde yaşayan şair Tölömüş Ceentayev'den derlenmiştir ve diğerlerine göre bu metin en hacimsiz olanıdır. Üsönbayev ve Konakbayev eşmetinleri Talas'ta, Cuntayev anlatması ise Isık Göl'de derlenmiştir. A.Üsönbayev'in anlatmasından yazıya geçirilen varyant 1956 yılında D. Sulaymanov tarafından kitap halinde yayınlanmıştır” (Kaya, 2015: 190).

Destanın temel konusu avcılık üzerine kurulmuştur. Destanda yer alan Sur Eçki adlı hayvan kahraman, insanların geçmişten bu yana kutsal olarak gördüğü Kayberen olarak bilinmektedir. İnsani özellikler taşıyan Sur Eçki tüm dağ keçilerinin hamisi olarak bilinir.

Destanın özeti kısaca şöyledir: Kococaş Kıtay boyundan olan Karıpbay'ın oğludur. Küçük yaştan itibaren avcılığa merakı olan ve keskin nişancılığıyla ün kazanan Kococaş usta bir avcıdır. Avcılığa merakından dolayı aylarca dağlarda geyik avlayan Kococaş, avladığı yüzlerce geyikle Kıtay halkını beslemiştir. Karakoco adlı bir bey, kızı Zulayka'nın eş seçmesi için büyük bir tören düzenler ve Kococaş dahil herkesi bu törene davet eder. Düğüne gelen ve yiğitliklerini sergileyen gençlerden hiçbiri Zulayka'nın hoşuna gitmez. Her zamanki gibi zamanının çoğunu dağlarda geçiren Kococaş köyüne geldiğinde halkının ısrarıyla üstünü değiştirmeden avcı kıyafetiyle kızı görmeye gider. Oradakiler kılık kıyafetine bakarak Kococaş'ın Zulayka'ya layık olmadığı söylerler. Fakat Zulayka insanların giyimleriyle değerlendirmenin çok yanlış olduğunu söyleyerek Kococaşla evlenmek istediğini babasına bildirir. Bir hafta süren toylarından sonra Kococaş, Zulayka'yı da yanına alarak köyüne gider. Gelmelerinin şerefine tekrar toylar düzenlenir. Aradan bir yıl geçer ve Kococaş üst üste üç defa aynı kötü rüyayı görür. Bundan rahatsız olan Kococaş hazırlığını yapar ve ava çıkmaya karar verir. Bu sırada Kayberen Sur Eçki de rüyasında Kococaş'ın bütün çocuklarını ve tekesini öldürdüğünü görür. Zulayka, Kococaş'ın ava gitmesini engellemek için çok uğraşır, fakat başaramaz. Ava çıkan Kococaş Sur Eçki'nin çocuklarını ve tekesi Alabaş'ı vurur. Sur Eçki Kococaş'a *“Ben senin kutsal annendim ama sen bunu bilmedin. Sen benim soyumu kuruttun ben de senin hayatını zehir edeceğim”* der. Kococaş ise ona hiç silah kullanmadan kovalayarak kendi elleriyle yakalayacağını söyler. Alabaş ile birlikte avlandıkları tüm keçi ve yavrularını alarak köyüne döner. Kococaş, son avından eşi Zulayka'ya söz etmez. İlkbahar olduğunda Sur Eçki bir gün sabah Kococaş'ın evinin önüne gelir. Kococaş, o anda durumu Zulayka'ya anlatır, ailesi ve halkıyla vedalaşarak yakalamak için Sur Eçki'nin peşine düşer. Kococaş Sur Eçki'yi aylarca kovalar. En sonunda Sur Eçki yüksek zirveleri olan Abletim dağına doğru kaçar. Kococaş peşini bırakmadan kayaşlıklara tırmanır. Ancak bir anda etrafını sis kaplar ve sis dağılınca çok yüksek bir uçurumun tam ortasında kaldığını görür. Bu durum Sur Eçki'nin büyüyle gerçekleşir. Sağa ya da sola gidemez, yukarıya ya da aşağıya inemez. Bu sırada Sur Eçki Kococaş'a yaklaşır ve intikamını aldığını söyleyerek ona bedualar eder ve uzaklaşır. Kococaş'ın haberini alan Kıtay boyu, bütün uğraşlara rağmen onu kurtaramaz. Kococaş halkı ve altı aylık hamile olan karısı Zulayka ile vedalaşıp uçurumdan kendini aşağı bırakarak vefat eder. Kısa bir süre sonra Zulayka Moldocaş'ı

dünyaya getirir. Babası gibi cesur bir şekilde yetişen ve genç bir delikanlı olan Moldocaş babasının nasıl öldüğünü öğrenir. Babasının kemiklerini bulup getirmek isteyen Moldocaş, uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra babasının kemiklerini bulup kefenleyip gömer. Ayrıca babasının ölümüne neden olan Sur Eçki'yi de öldürmek ister ve o da Sur Eçki'nin peşine düşer. Nihayetinde Sur Eçki'yi yakalar. Ancak Sur Eçki kızı Aşayran'ı Moldocaş'a verir ve aralarındaki bu düşmanlık sona erer.

1.4.3. “Eşimkul menen Zuura” Destanı

1939'da Cumagul Noruzbayev tarafından söylenip yazıya geçirilmiş olan “Eşimkul menen Zuura” destanı 7062 mısralık dstandır. Destan, ayrıca çocuk sahibi olmak için mücadele etme, şeyh, evliya, halk hekimi gibi unsurlar ile evlenme ve evlenme merasimi, miras, doğum sonrası kutlamaları ve sevgi konularını da bünyesinde barındırdığı için sosyal özelliklerde taşımaktadır. Kırgızistan'da yer alan El Yazmaları arşivinde Latin alfabesiyle yazılan bu destan tek varyant olma özelliğine sahiptir.

Destanlar toplumsal hafıza mekânlarıdır. Bu nedenle de toplumun mekânlarından biri de “Eşimkul menen Zuura” adlı dstandır. Köklü bir destancılık geleneğinin ürünü olan bu destan, Kırgızların milli ve önemli dstandır. Bu destan içerisinde çok önemli bir yere sahip olan “kadın” kahramanlar dstandın vazgeçilmez ögesini oluşturur. Bundan dolayı kadın her yerde ihtiyaç duyulan özel bir varlık haline gelmiştir.

Destanı incelediğimizde kadın karakterlerin erkek kahramanların hayat ekseninde ortaya çıktığını görmekteyiz. Destanda tespit ettiğimiz kadın karakterler; Eşimkul'un eşi (Zuura), gelini (Aruuke), Köçörbay'ın karısı ve Temirkan'ın gelini olarak yer almaktadırlar. “Eşimkul menen Zuura” Destanı'nda, erkeklere ait bir dünyanın içinde onların verdiği öneme ve sahip oldukları itibara ve imkâna göre değerlendirilen kadınlardan beklenen vasıflar da erkeklerden farklı ölçülerle belirlenmiştir. Güzellik, eşe sadakat, doğurganlık, ev işlerinde beceriklilik, çevresi ile uyumluluk, itaatkârlık öncelikli vasıflar olarak önem kazanmıştır.

Destanın özeti kısaca şöyledir: Karmış adında bir adamın Eşimkul ve Köçörbay adında iki oğlu vardır. Babalarının vefat etmesiyle yollarını ayıran kardeşlerden Köçörbay üç tane kadınla evlenir ve bu evliliklerden altı oğlu olur. Eşimkul ise Zuura adlı bir kızla evlenir. Fakat Eşimkul'un karısı Zuura kısır olduğu için çocuğu olmamaktadır. İyi niyeti ve yardımseverliğiyle tanınan Eşimkul, Zuura'yı da yanına alarak evlat özlemini gidermek için kardeşi Köçörbay'dan bir oğlunu kendilerine evlat

olarak vermesini isterler. Uzun zamandan beri abisine karşı nefret besleyen Köçörbay, Allah'ın ona evlat vermediğini yüzüne vurarak bu teklifi şiddetli bir şekilde reddeder. Birer gezgin gibi yollara düşen Eşimkul ve Zuura bir divaneden yardım isterler. Divane, Eşimkul ve Zuura'yı çocuk sahibi edeceği bahanesiyle kandırarak hizmetçi gibi kullanır. Tesadüfen bir ihtiyarla karşılaşan bu çift ihtiyardan kendilerine yardım etmesini ister. Fakat ihtiyarın önerdiği bakışı da divaneden farksız davranır. Baskıya dayanamayan Eşimkul ve Zuura bakışının yanından ayrılır. Yolda bir ihtiyarla karşılaşır. İhtiyar kendisinin şehirde okuduğunu, insanların dertlerine çare aradığını söyleyerek onlara yardım eder. İhtiyarın uğraşları sonucunda Zuura hamile kalır ve bir erkek evlat dünyaya getirir. Saçları altın renginde olan bu çocuğun adı Altın Kökül Genç Aydar'dır. Çocuklarını alıp memleketlerine doğru yola çıkan Eşimkul ve Zuura halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılanır. Çocuğa bakmaya gelenler kuzu ve oğlak getirir. Çok kısa sürede getirilen hayvanlardan sürü oluşturan Eşimkul zengin olur. Belli bir zamandan sonra Kökül, yakışıklı bir yiğit olur. Gücü ve kuvvetiyle takdir gören Kökül'ün tek isteği altı kapılı memleketi olan Temirkan'ın kızı Aruuke'yi almaktır. İlk olarak on iki but yiyen güçlü devi ve altı günde bir adamın kanını içen Kan İçici Karaç'ı öldürür. Bu olaydan sonra ünü her tarafa yayılır. Çeşitli badireler atlatan Er Kökül, Aruuke'yi çeyizleriyle birlikte alarak memleketine doğru yola çıkar. Bütün köy halkı Er Kökül ve Aruuke'yi büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılar. Bunun üzerine Eşimkul, büyük bir eğlence düzenler. Halkını düşmanlardan koruyan Er Kökül anne babasının emeğine layık bir evlat olmakla birlikte, Aruuke'ye de iyi bir eş olur.

2. BÖLÜM

KIRGIZ DESTANLARINDA ALP TİPİ KADINLAR

2.1. TİP VE TİPOLOJİ

Tip, anlatmaya bağlı metinlerde, olayların merkezinde bulunan ve ait olduğu toplumsal sınıfın özelliklerini üzerinde taşıyan kişilere denir. Tipoloji, edebi eserlerin incelenmesinde metni oluşturan unsurların birbiriyle ilişkisinin yapısal özelliklerine göre sınıflandırılması şeklinde bir kullanıma sahiptir. Edebi açıdan güçlü olan eserlerde tipolojinin sağlam bir zeminde hazırlandığı görülmektedir. Tipolojik yaklaşım bir tür sınıflandırmayı ifade etmektedir.

Tipoloji “örnekçeleme” olarak da isimlendirilir (Kılıç, 2003: 34).

Tipolojiler, ideal tiplerden meydana gelir. Bir tipoloji en az iki ideal tipten meydana gelmelidir (Kılıç, 2003: 39).

İdeal tipler ve onların meydana getirdiği tipolojinin oluşumunda olguların sayısından çok, olgular arasında gözlemlenen tipik özelliklerin önem kazandığı ortaya çıkmaktadır (Kirman, 2003: 34).

“Arkeoloji, antropoloji, dil bilimi, görsel tasarım, mimari, psikoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerde, “aynı katman içinde birbiriyle ilişkili olduğu tespit edilen buluntuların şekli özelliklerine göre sınıflandırılması” anlamında kullanılan tipoloji, edebi eserlerin incelenmesinde, metni oluşturan unsurların birbiriyle ilişkisinin, yapısal özelliklerine göre sınıflandırılması gibi bir kullanım alanına sahiptir” (Aksoy, 2019: 31).

Toplumsal sınıfın özelliklerini ve toplumun değer yargılarını kalıplaşmış davranışlar şeklinde belirli şahıslar aracılığıyla aktaran “tip” değişmeyen ve sabit bir özelliğe sahiptir.

“Tipler, sosyal bakımdan mânâlıdır. Onlar muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil ederler. Bunlar arasında, toplumun sevmediği, küçük gördüğü, alay ettiği tipler de vardır ” (Kaplan, 2012).

Tipler, toplumun inandığı temel kıymetleri temsil etmektedir. Toplumun severek benimsediği ve tercih ettiği tiplerin yanında, toplum tarafından benimsenmemiş ve basit görülen tiplerde bulunmaktadır. İdeal insan tipi toplumun her koşulda tercih ettiği, her döneminde araştırdığı, özelliklerini yeniden belirlemeye çalıştığı meseledir. Böylelikle

her edebi eser incelendiğinde farklı karakterlerle karşılaşılır ve bunlardan yola çıkarak yeni tip belirlemeleri yapılır.

Destancılar bilhassa anlatmalarında tiplerden yararlanır; ortak değerlerin bir bütün halinde bir araya gelmesi “tip” in ortaya çıkmasını sağlar. Destanlarda yer alan kahramanların ya da karakterlerin hepsi tip temsilcileridir. (Kara Düzgün, 2014: 76-77)

Sözlü edebiyatın en önemli mahsullerinden biri olan destanlar, toplumsal değerlerin yaşatıldığı ve yansıtıldığı en önemli ürünlerdir. Destanda kendilerini var eden ve kahraman konumundaki karakterler, toplumsal değerleri sembolize etmiş ve tip kavramının somut örnekleri olmuşlardır.

Toplumun tek bir çatı altında toplanıp ortak görüşlerle belirlediği sözlü edebiyat ürünleri, kahraman olarak konumlandırılan karakterler üzerinden yansıtılmıştır. Kollektif değerlerin bir unsur üzerinde toplanması ve bir bütün haline getirilmesi “tip”i oraya çıkarmaktadır. Toplumun ortak değerlerinin ürünleri olan sözlü edebiyat ürünlerinde yer alan karakterlerin tümü “tip” temsilcileridir. Ülkü Kara Düzgün tip teriminin doğuşunu ve devamlılığını ne şekilde yayılım gösterdiğini halkın ortak eğilimlerine göre şekillendiğini; toplumdaki değişim ve gelişimin tipe yeni öğeler içine alsada tipin belirgin niteliklerinin değiştirilmeyeceği kanatindedir (Kara Düzgün, 2007). Mehmet Kaplan (2012) ve diğer pek çok araştırmacı, “tip” terimini tanımlarken onun değişmeyen, durağan yönüne vurgu yapmakta, yöreye bağlı olarak adlandırmasının değişebildiğini belirtmektedirler.

Genel tanımıyla tip; destan, masal, efsane, fıkra gibi anlatılarda, anlatının oluştuğu toplumun değer yargıları ile bağlantılı olarak, belirli türde hareketleri ve davranış kalıpları ile varolan, bu yönüyle ortaya çıktığı devrin iyi-kötü, doğru-yanlış, olumluolumsuz, vb. değer yargıları hakkında önemli bilgiler edinebileceğimiz, çoğu zaman birden fazla anlatıda ya kendi ismi ile yahut temsil ettiği değer sistemine has farklı isimlerle yer alan tek boyutlu, değişmez, durağan bir karakter türünü ifade eder. (Aksoy, 2019: 31).

“Karakter” birey ve bireyselliği yansıtırken, “tip” bir zümrenin temsil ettiği yapının dünya görüşünü bireysellikten uzak bir şekilde sistematik bir hale getiren, kuvvetli ve kapsamlı temsil gücüne sahiptir. Toplumsal kimlikle toplumsal değerlerin temsil gücü olan tip, anlatılarda geçen olay ve durumların ana merkezini oluşturmaktadır.

Çoğunlukla kullanılan “tip” ve “karakter” gibi terimler farklı araştırmacıların farklı unsurları karşılamak için kullanıldığı bilinmektedir. Mustafa Duman, Türkiye’de tipoloji ile ilgili yapılan çalışmalarda, anahtar işlevi gören pek çok kavramın kullanımında bazen içinden çıkılmaz bir karmaşanın söz konusu olduğunu belirtir. Bu kavramlardan özellikle “karakter” ve “tip” bazen birbirlerinin yerine kullanılmakta; bazen de anlam alanları daraltılarak tanımının dışında kullanılmaktadır.

“Karakter” terimi sıklıkla Türk araştırmacılar tarafından “tip” teriminin karşısında ele alınmıştır. Fakat Mustafa Duman böyle bir yöntemin karışıklığa yol açacağını düşünmektedir. Ona göre “karakter” terimi değişken bir özelliğe sahip olmasının yanında farklı anlatılarda tekrar etmeyen “tip” gibi hiçbir özgün yanı bulunmayan bir anlatı unsurunu açıklamada kullanılır (Duman, 2017).

2.2. KIRGIZ DESTANLARINDA KADIN TİPLERİ

Kadın merkezli bir tip tasnifi yapılırken, cinsiyet kavramı oldukça belirleyici bir kavramdır. Dolayısıyla Kırgız destanlarındaki kadın tipleri tasnif edilirken kadın başkahramanın cinsiyeti göz önünde bulundurulmuştur. Bunun yanı sıra kadın başkahramanın sergilemiş olduğu davranışlar, maruz kaldığı olaylar karşısında almış olduğu tavırlar ve yaşadığı hayat ekseninde bürünmüş olduğu roller kadın tiplerinin oluşumunu yansıtmıştır. Kırgız destanlarındaki kadın tipleri farklı pek çok araştırmacının üzerine çalıştığı konulardandır. Bu destanlarda geçen kadın karakterlerin çoğu tipolojik olarak ele alınmıştır.

Tip adlandırılması yapılırken, tip kategorisi içerisinde değerlendirilen karakterlerin duruşunu en sağlam şekilde izah etmek için bazı terimler kullanılmıştır. Örneğin, konu olarak birbirinden farklı destanlarda yer alan kadın karakterler gerek bulundukları konum gerek yaşadıkları coğrafya gerek de sergilemiş olduğu davranışlarla kendi varlık alanlarını oluşturmuştur. Tek bir bedene sahip fakat birden fazla sıfatı bünyesinde barındıran kadın karakterler biyolojik olarak dişi özelliklere sahip olmakla beraber üretkenliği sağlayan en önemli unsurdur. Kadın bedeni üzerinden nitelenen kadın karakterler cinsiyet tipi olarak adlandırılırken, kadınların kendinde barındırmış olduğu göstergelerin toplamı sembol tipi olarak adlandırılmıştır. Sergilemiş olduğu eylemlerle birer örnek teşkil eden kadın bilgeliliğin sembolü konumundadır. Başkalarını değerlendiren, kudretli ve kurnaz olan, yeteneklerini ve bilgilerini planlarını uygulamak

için devreye sokan sembol tipi kadınlar akıllı ve kararlı olmakla birlikte çok meziyetli bir yapıya da sahiptirler. Cinsiyet tipi olarak ele alınan kadınların en belirleyici özelliği ise eş ve anne kimliklerine sahip olmalarıdır.

Bilgelikleriyle ve kadınsal özellikleriyle güçlü bir etki uyandıran ve bu etkiyle kendini oldukça güçlü bir biçimde hissettiren sembol ve cinsiyet tipi kadınlar, varlıklarını algılayanlara karşı duygu kapılarını duyarlılığa açmış ve varlık alanlarını daha da kuvvetlendirmiştir.

2.2.1. Alp Tipini Hazırlayan Şartlar

Tip adlandırılması yapılırken izah edilen terimlerden biri de alp tipidir. Alp tipi, savaşmaktan geri durmayan, vatanı uğruna ölmekten çekinmeyen, halkının dirliği ve birliği için mücadele veren ve düşman karşısında boyun eğmeyen daha çok savaşçılık özelliğiyle bilinmektedir. Savaşçılık ruhuyla doğan alp tipi çoğu zaman atlıdır ve yanında yiğitleri bulunmaktadır. Konu olarak birbirinden farklı destanlarda yer alan, başkahraman gibi kendi hâkimiyet alanı için mücadele veren ve savaşçılık ruhuyla hareket eden kadın karakterler genel bir tabirle ‘alp tipi’ olarak adlandırılmıştır. Alp tipi kadınların en belirleyici özelliği savaşçı bir kimliğe sahip olmalarıdır.

Alp kelimesi kahraman, korkusuz, yiğit, cesur vb. anlamlarına gelmektedir. Bu kelime Kazakça ve Tatarca’da “alıp”; Çuvaşça’da “ulıp”; Kırgız, Azerbaycan, Türkiye ve Karakalpak Türkçelerinde “alp” şeklinde kullanılmaktadır (Bayram, 2010).

Daha çok erkek karakterleri ifade etmek için kullanılsa da benzer güç seviyesine sahip kadınları ifade etmek için de kullanılmıştır. Kadın tipleri içerisinde yer alan ve geniş bir varlık alanı oluşturan alp kadın tipini hazırlayan belirli şartlar da bulunmaktadır.

Alp tipini hazırlayan şartların ön görülen temel sebebi yaşanan coğrafya ve bulunulan konum olmakla beraber o coğrafyanın havasını solan insanların mücadelecisi ve korkusuz ruhlara sahip olmalarıdır.

Türk destanlarında kahraman “alp tipi”nin doğuşu geniş Asya steplerinin zorlu iklim şartları ve göçebe hayatın zorluklarıyla karşı karşıya kalan insanların sergiledikleri çetin mücadeleler doğrultusunda gerçekleşmiştir. Düşmanlarla yapılan savaşlar doğrultusunda savaşçılık özellikleriyle var olmaya çalışan insanlar kendilerini geliştirmiş ve bu doğrultuda hareket etmişlerdir. “Türk destanlarında idealize edilen alp tipi, halkın asıl gücünü temsil eder” (Yardımcı, 2007: 50).

Kadim Türk toplumunun yaşadığı coğrafya gereği, konargöçer bir yapıya sahip olması, savunma ve saldırı gücüne olan ihtiyacı arttırmıştır. Alp tipini hazırlayan şartlar doğrultusunda sadece erkek eğitilmemiş kadın da bundan payına düşeni almıştır. Kırgız destanlarındaki kadınların en belirgin özellikleri alp tipine sahip olmalarıdır. Evinin hanımı, eşinin sadık dostu ve çocuklarının annesi konumunda olan kadın, bu özelliklerinin yanında erkekle yarışan, savaşan akıncı bir kahramandır. Türk boylarının destanlarında, yer alan bu niteliklere sahip birçok kadın bahadırlarla karşılaşmak mümkündür.

2.2.2. Alp Kadın Tipolojisi

Hayatın bir gerçeği olan ve tarihin ilk dönemlerinden beri devam eden göçler belli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Göçlere sebep olan kültürel, sosyal olaylar birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Sonu gelmeyen savaşlar ve sürekli verilen mücadeleler kahraman alp tipini doğurmuştur.

Coğrafi şartların zorluklarıyla mücadele ruhuna sahip olan insanlar, konargöçer bir hayat karşısında mücadeleciler ruhlarını korumuş ve bu doğrultuda hareket etmişlerdir.

Olası bir tehlike karşısında her an önlem alınmış, kendilerine savunma yöntemleri keşfetmişlerdir. Sert topraklarda yetişen bu insanlar dolayısıyla sert mizaca sahip olup düşmanlarına meydan okumuşlardır. Büyük bir ustalıklı atı kullanmaları da dikkat çekici özelliklerindendir. Yaşadıkları coğrafi şartların etkisiyle bütünleşen ve alplık özellikleri doğrultusunda savaşçı özelliğe sahip olan kadın kahramanlar en az erkek kahramanlar kadar önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Çalışmamızda ağırlıklı olarak yer alan alp kadın tipi incelendi ve alp kadınına ilişkin bir tipoloji oluşturulmaya çalışıldı. Hayatın içinde ve olayların odak noktasında yer alan kadınların ağırlıklı olarak kadınlık ve kahramanlık özellikleri üzerinde duruldu. Çiğdem Akyüz, “Manas Destanı’nda Alp Kadın Tipi” adlı makalesinde alp tipinin doğuşunu ve hangi şartlar altında devamlılığını sağladığını dile getirmiştir. Ayrıca “alp tipi” kavramı üzerinde durmuş ve destandaki kadın kahramanları tipolojik açıdan sınıflandırarak “Aktör Tipi”, “Cinsiyet Tipi”, “Sembol Tipi” olarak üç ana başlık altında incelemiştir (Akyüz, 2010).

Biz de bu tez çalışmamızda inceleme yöntemi olarak Çiğdem Akyüz’ün uygulamış olduğu metodu kullanmayı uygun gördük ve ele aldığımız “Cañıl Mırza”, “Kococaş”,

“Eşimkul menen Zuura” destanlarındaki farklı özelliklere ve farklı göstergelere sahip kadın tiplerini 1. Aktör Tipi, 2. Cinsiyet Tipi, 3. Sembol Tipi ana başlıkları çerçevesinde inceledik.

3. BÖLÜM

3. 1. AKTÖR TİPİ

Sosyal yaşam içerisinde insanların izleyeceği yolu gösteren bir takım güçler bulunmaktadır. Düşüncelerin amaçlara uygun olacak şekilde yönlendirilmesi için bireysel ya da toplumsal güçlere ihtiyaç vardır. Bu güçler insanların toplum içinde yaşama biçimini de şekillendirmektedir. Bu güçler doğrultusunda sergilenen eylemlerle birey özdeşleşir ve bir bütün oluşturur.

Birey kendini gerçekleştirme düşüncesiyle özünü bulma arayışına girerek yaşam sürecinde inşa edeceği varlığına ulaşma arzusundadır. Kimliklerini oluşturabilmek ve varlık alanlarını genişletmek için bireyler her zaman toplumsal güçlere ihtiyaç duymuştur. Yaşama şeklini değiştirmek, geliştirmek ve genişletmek maksatıyla çeşitli statülerde rol alan bireyler toplumsal güçlerle yönlendirilmiş ve kendi varlık alanlarını oluşturarak bir bütün haline gelmişlerdir.

Türk destancılık geleneğinde olayların merkezinde olan alp kadın kahramanların tipolojisini anlamlandırmak için yapılan eylemler dikkate alınarak çeşitli tipler oluşturulmaktadır.

Göçebe hayatın tüm zor koşullarında hayatta kalmaya çalışan insan, doğanın kendisine verdiği yetenekleri geliştirmek zorundadır. Bu durum Türk destanlarında kahraman “alp tipi”ni doğurmuştur (Akyüz, 2010: 171-172).

Alp kadın kahramanların mücadeleci ruhu her zaman ilgi odağı olmaktadır. Gerçekleştirdiği eylemlerle anlamlandırılan kadınlar alp kadın tipolojisi başlığı adı altında çeşitli tiplere ayrılmıştır. Aynı ayrı ele alınan bu tiplerin bir araya gelmesi alp kadın tipolojisinin genelini kapsamaktadır.

Olumlu ve önemli sayılabilecek tiplerden biri de Aktör tipidir. Aktör tipinin oluşması için kahramanın mücadeleci ve savaşçılık özellikleri ele alınmaktadır. Konargöçer hayat karşısında geçim kaynakları daha çok hayvancılığa dayanan ve bu uğurda kendini geliştiren Türk halkının mücadeleci tavırları onların savaşçı bir ruha sahip olmalarını sağlamakla beraber bireyi kendi zihninde mükemmelleştirerek biçimlendirmesi ve yön vermesiyle aktör olma yolunda ilerletmiştir. Destan kahramanı olan kadın karakterlerin bireysel olarak çıktığı bu yol aslında toplumun sahip olduğu değerler bütününe temsil etmektedir. Bu yüzden destan kahramanı her zaman yararlı ve doğru eylemler gerçekleştirmek mecburiyetindedir.

Türk kültüründe özellikle hayvancılığın ve konargöçer hayatın daha yaygın olduğu dönemlerde ata binme, kılıç kullanma ve savaşma çoğunlukla erkekler tarafından temsil edilmiştir. Bunda erkeklerin biyolojik olarak daha güçlü olmalarının etkisi vardır. Bu yüzden destanlarda da erkek egemen bir yapı oluşmuştur. Diğer bir ifadeyle Türk destanlarında erkek kahramanlar ön plandadır. Böyle genel bir yargı, destanlarda kadınların hiç yer almadığı anlamına gelmemelidir. Kadınlar da destanlarda çeşitli özellikleriyle yer alırlar. Hatta bazı destanlarda alp olarak niteleyebileceğimiz başkahraman kadındır. Veya kadınların erkekler gibi savaşçılık özellikleriyle destanlara katkı yaptıkları görülür (Şahin, 2012: 565).

Kadın kahramanlar sergilediği fiziksel güçleriyle savaşçı erkekleri andırmışlardır. Toplumsal yapının değişmez kuralı olmanın verdiği anlayışla, kadın bahadırların güç tasfiri yapılırken erkek bahadırlar üzerinden yorumlanması kaçınılmaz bir gerçektir. Kadınların fiziksel güçleri her zaman dış görünüşlerine göre daha ön planda tutulmuştur. Kadın kahramanların aktör tipi olma yolunda en önemli özelliği fiziki gücüdür. Fiziki gücün vermiş olduğu cesaret kadın kahramanın çoğu zaman başarılı olmasını ve beğenilmesini sağlamıştır.

Kadın başkahramanın biyografisinde görülen önemli bir diğer husus ise, kadın kahramanın cihan hakimiyeti mefkûresine sahip olmamasıdır. Kadın kahramanın gerçekleştirdiği mücadelenin asıl amacı, kendi ailesini ve toplumunu korumaktır. Bu durumun temelde iki sebebinin olduğunu ifade edebiliriz. Bunlardan ilki, toplumsal yapının kadına sunduğu hâkimiyet alanı iç ve kapalı alanken erkek dışa dönük bir pozisyonda konumlanır. Dolayısıyla, toplumsal yapıda kadına sunulan iç huzuru sağlama görevinin destana sirayet ettiği söylenebilir. Bu durumun bir diğer sebebi ise, tarihi süreç içerisinde cihan hâkimiyeti mefkuresine sahip bir kadın yöneticinin olmamasıdır (Aksoy, 2019: 463-464)

Aktör tipi özellikleri yansıtan ve yaşatan kadınların kuvvetli, sağlam ve cevval olmasının yanı sıra keskin ve sivri bir akılgücüne de sahip olmaları onları sıradan insanlardan ayıran en temel özelliklerindendir.

Atlı göçebe kültürün etkisiyle varlık alanlarını oluşturan aktör tipi kadınlar, kahramanlıklarını bireysel bir şekilde tamamlayıp, toplumsal yarar sağlamışlardır. Her zaman savaşa hazır bir halde bulunan aktör tipi kadınlar halkın çözmekte zorlandığı sorunları üstlenerek fiziksel güçlerini kullanmakla yetinmeyip keskin zekalarının da

devreye sokmuşlardır. Sadece tek bir dönemin değil her dönemin temsilcisi olan aktör tipi kadınların temel gayesi halkını tek çatı altında toplamayı hedeflemek ve toplumsal birliğin kurulması içinde mücadele vermektir (Yıldız, 2009).

3.1.1. “Cañıl Mırza” Destanında Aktör Tipi

İncelediğimiz Kırgız Destanlarının alp kadın tipine örnek olacak destanlarından sayılan Cañıl Mırza destanı alp kadın tipolojisi başlığı adı altında ele aldığımız Aktör tipinin en ağır bastığı ve örnek teşkil ettiği destanlarından.

Destanda başkahraman olarak nitelendirilen Cañıl Mırza, vatanının istikbali ve halkının refahı için verdiği mücadelelerle olayların merkezinde olan kahraman bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Alp kadın tipinin kendi dönemi içerisinde aktör olma durumu çeşitli düzeylerden oluşmaktadır. Bu düzeyler yurtsever, savaşçı, savaşımca, korkusuz ve cengâver özelliklerdir. Başkahraman Cañıl Mırzanın destanda sergilediği eylemler dikkate alınarak aktör tipi özellikleri özetle şu şekilde geçmektedir.

- Cañıl’ın yurdunu talan eden Tülkü ve Üçökö’yü öldürmesi.
- Cañıl’ın alplik özelliklerinin ve dış görünüşünün genişçe tasvir edilmesi.
- Cañıl’ın ok atmadaki ustalığı, mızrak kullanışı, düşmanla mücadelesi, savaş meyadnında yaptığı hünerler.
- Cañıl’ın Çınasıl’ı yakalaması ve sert bir mizaçla gerçekleri öğrenmesi.
- Cañıl’ın kaplanla kapışması ve bahadırlığını halkına ispatlaması. Kaplanı alt eden Cañıl’ın Mırza sıfatını alması.
- Cañıl’ın Kalmatayla evlenmek zorunda kalması ve zamanla belirlediği şartların bozulduğunu gören Cañıl’ın alplik serüvenine yeniden dönüşü.
- Yurduna dönenen Cañıl’ın, Erdene Han tarafından tutsak edilen kız kardeşini kurtarması.
- At üstünde mızrakla teke tek savaşmak isteyen Akkoçkor’un Cañıl tarafından öldürülmesi ve Cañıl’ın gücüne inanmayan düşmanların da Cañıl tarafından öldürülmesi.
- Halkının birliği ve dirliği için savaşmaktan geri durmayan, kendini buna adayan Cañıl’ın ölene kadar mücadele ettiği destanda çok geniş bir şekilde anlatılmaktadır.

Aktör tipi kadın olarak nitelendirilen Cañıl, sağlam duruşu ve gerçekleştirdiği eylemlerle her zaman dikkatleri üstünde toplamayı başarmıştır. “Tülkü’nün Cañıl İçin Yola Koyulması” başlıklı bölümde Tülkü’nün annesi, gücünün ve kuvvetinin farkında olan ve yurdunu düşmanlardan koruyan bahadır Cañıl’ı beğenmiş ve oğluna eş olarak almak istemiştir:

Halkı koruyup düşmandan,

Hakikati budur der.

Yoksulluğu olmasa,

Her insandan sağlamdır der.

Silah atıp yay çeken,

Erkeklerden daha becerikli der (Caynakova, 2004: 19).

Aktör tipi kadın savaşımçı ruhun vermiş olduğu özveriyle direnişini göstererek erkeklerden farksız bir mücadele de bulunmuştur. Cañıl’ın mücadelesi, annesinin istediğini yerine getirmeye çalışan Tülkü’ye karşıdır. Tülkü, Cañıl’ın topraklarına girmiş ve yıklarıını yağmalamıştır. Halkının yağmalandığını gören Cañıl atına binerek düşmanın ardından yetişmiş ve onları öldürmüştür.

Savaşçı kimliğiyle karşımıza çıkan ve işlevselliği ile sürekli düşman karşısında yurdunun özgürlüğü, huzuru için kahramanlık mücadelesi veren Cañıl’ın alplık serüveni destanda ilk olarak Tülkü ve Üçükö’yü öldürmesiyle başlamaktadır.

Alp, millî ve kutsal vatanseverlik ülküsünden ölünceye dek vazgeçmez, savaşmaktan yılmaz, çekinmez ve kaçmaz. Karşısındaki düşman korkunç, kana susamış, kötü görünüşlü ve çok kuvvetlidir. Ancak alp, kendini o kadar cesaretli ve güçlü görür ki onu hiçbir düşman alt edemez (Akyüz, 2010: 172).

Alplık ruhuyla var olan karakterler halkının refahı için mücadele etmeketen hiçbir zaman geri durmamıştır. Aktör tipi kadın olarak nitelenen Cañıl’ın halkının mutluluğundan başka bir şey düşünmeyen ve vatansever bir duyguyla hareket edip olan biteni görmezden gelmeyerek düşmanının yaptığı kötü eylemi ölümle cezalandırdığını görmekteyiz.

Sırayla beş kez attı,

Yürek bağırını deldi.

Süratli bir düzende

Çarçabuk attı.

*Acı feryat etti de,
Ben Cañıl-Cañıl deyip
Atına bindi de, hiçbir işinde onma,
Dedi de yine ok attı,
Ölümcül yeri nişan alıp.
Yerinde yatan Üçükö
Kılıcını çekmeden hareket etti.
Elini yere koyup,
Kalkamadan yere düştü.
Vay ne oldu deyip,
Tülkü başını tuttu.
Kötü niyet besleyip duranların
Kaçtı geri kalan bölümü.
Tülkü'yü kucaklayan
Cañıl yine vurdu.
Saldırışının cezası
Dedi de yine tam ortadan vurdu
Kuşatıp askeri
Dağılıp kaçabilen yok.
Liderinden buyruk olmazsa
Nereye gider askeri?
Yalvardı sükûnet buldu,
Sabredip kim durdu?
Ok atmada kullar arasında
Cañıl gibi avcı yok.
Geri kalanlar boyun eğdi,
Kapışıp duran erler yok (Caynakova, 2004: 31-32).*

Kendi halkını kendi yurdunun düşman tarafından yağmalanmasına göz yummayan Cañıl, aktör tipi kadın edasının vermiş olduğu duyguyla harmanlanarak düşmanının peşinden gitmiştir. Aktör tipi kadınında var olan duygu ve davranışların yanında aktör tipi kavramını sarmalayan simgelerde bulunmaktadır. Bu simgelerden en önemlisi

şüphesiz ki kahramanın atıdır. Kahraman Cañıl'ın bu aşamadaki eylemleri destanda şu şekilde tasvir edilmektedir;

*Cañıl Mırza gelip iştip,
Otlaktaki sürüden yulki aldirdı,
Yalanı yok diye iştip,
Yilkıcıdan söz dinleyip,
Mahvoldu diye iştip
Karadolu yürük ata
Atmaca gibi çabucak binip,
Duramadı.
Tulpar gibi bir ata binip*

Duyunca Cañıl durur mu? (Caynakova, 2004: 23.)

Aktör kadın tipi savaştan yılmaz, saldırılara karşı kendini korur ve fiziki güç olarak erkeklerle yarıştıkları vakit onları alt ederler. Cañıl da yurdunu talan eden düşmanları alt etmiş mücadelecı ruhuyla halkın takdirini kazanmıştır. Bununla da kalmayıp kendi gücünü üstün tutarak düşmanın cesaretini kırıp kendisine itaat ettirmiştir. Şöyle ki;

*Ok atmada kullar arasında
Cañıl gibi avcı yok.
Geri kalanları boyun eğdi,
Kapışıp duran erler yok.
Kıl kadar boynumu sunayım deyip,
Aman dileyip acı acı ağlayıp,
Sağ kaldı geri kalanar (Caynakova, 2004: 32).*

Cañıl Mırzanın tek hedefi milletin istiklalidir. Bu uğurda kendisine karşı çıkanlara acımamış ve kimsenin boyundurluğu altında kalmak istememiştir.

Onun bahadırlık vasıfları savaş meydanlarında yaptığı çarpışmalardan görülmektedir. Daha on altı yaşına geldiğinde gerçek bahadırlar gibi kırk yiğit idare edip kız bahadır diye adlandırılan Cañıl düşmanları tarafından büyük bir tehdit olarak görülmüştür. Hayat gayesi halkının refahı ve mutluluğu olan Cañıl çetin mücadeleler karşısında yılmayıp uğrunda canını bile esirgemediği davasının peşinden gitmiştir. Mücadelecı ruhundan ödün vermeyen Cañıl'ın mızrak kullanması, ok atması, ata binmesi, can

alması, düşmanla mücadelesi destanda çok kez tasvir edilmiştir. Kendini halkına adayan Cañıl'ın savaşçı kimliği destanda şu şekilde tasvir edilmektedir;

*Saldırana başkaldırmış
Hücum edene direnmiş.
Karşı koyup düşmana
Tuğ dibinde güreşmiş.
On, on beş yaşına geldiğinde
Ateş gibi yanıp saldırmış.
Hayatı boyunca yurt için
Azap çekerek gün geçirmiş.
Kapıştığı düşmanından
Sonunda yetip öç almış.
Ayırıp malını mülkünü
Derip toplayıp hepsini almış (Caynakova, 2004:126).*

Alplık özellikleriyle var olan ve gücünü düşman karşısında cengaverlikle sergilemekten çekinmeyen bu tipler dış görünüş olarak da duyuları ve ihtiyaçları doğrultusunda bir görünüm elde etmişlerdir. Dış görünüş olarak kullanılan eşyalar, giyilen elbiseler aktör tipi serüvenindeki simgesel görünümü izah etmektedir.

Cañıl'ın okuyucu karşısındaki hayal edilen görünümü destanda şu şekilde tasvir edilmektedir;

*Zırh, zırh gömleği giyip
Kara ata bindi.
Tulgalı zırh¹
Tunçla kaplanmış mızrağı ele alıp
Usta avcı Mirza Cañıl
Yayın okunu taktı,
Mızrağını yukarıya doğru tuttu.
Noygutların hepsi korkuyla dağılıp
Düşman geldi diye tir tir titreyerek
Yüreği düşen zavallı halk
Bir araya toplandı (Caynakova, 2004: 137).*

¹ Tulga: beş cebi olan ve bıçak konulan bir tür kemer

Cañıl'ın vatansever, aktör tipi bir kadın duruşu sergilemesinin yanında kendine has meydan okuyuşları da dikkat çekmektedir. Akkoçkor, Cañıl'dan alacağı intikamla ordusunu toplamış, Çınasıl adında bir sefirinide Cañıl'ın düğünün olduğu yere göndermiştir. Bunu fark eden Cañıl, akşamleyin Çınasıl'ı ele geçirir ve onu kimin sevkettiğini sert bir mizaçla sorgular aksi takdirde cezasının ölümle sonuçlanacağını da belirtir.

Dilindeki sırrını söyle,

Boş yere ölme.

Düşman durur karşımda

Köstek vardır ayağımda.

Bunca alay edersin,

Benim gibisi yok mu yurdunda ?

Duydun mu, duymadın mı,

Ben Cañıl Mırzayım.

Kadın adım olmasa,

Uruktan çıkan erim.

Dost düşman içinde

Falan filan demedim,

Senin gibi edepsizi

Hafiflik edip neyleyim? (Caynakova, 2004: 48).

Akkoçkor'un Kalmuklara saldırması sonucu Cañıl tutsak edilmiş ve işgence görmüştür. Kız da olsa er kişiden geri kalmayan Cañıl Mırza'nın bahadırılığını görmek isteyen halk Cañıl'ı kaplanla kapıştırmışlardır. Kaplanı elindeki halatla ele geçiren Cañıl'ın bu korkusuzca yaptığı davranışa kayıtsız kalamayan halk, kendi kabilelerinden biriyle baş göz etmek istediklerini söylemişlerdir. Cañıl'ın kaplanla kapışması destanda şu şekilde tasvir edilmektedir;

Kara benekli kaplana

Öfkeyle vurur hırlayıp,

Saldırıp duran nesne gibi,

Gayretlenip kükreyip.

Heybetlense heybeti var,

Saldırıp kaplan haykırsa,

*Öfkeli çıkan sesi var.
Cañıl dedi: "İşte deyip,
İstiyorsanız biriniz alın.
Olmazssa eğer bahadırlar,
At niyetine bininiz!
Küçük benekli gezer deyip,
Şuncacık şeyden korkulur mu,
Beni göndermeniz
Adamlığın beceriksizliği.
Kaplan parçalasın yesin diye,
Gönderdiniz ölüme,
İnsanın yapmayacağı işi edip,
Mal mülkü koyup gönle.
İşte busunuz yiğitler!
Kaplanınız tutsaktır (Caynakova, 2004:68).*

Usta avcılığını ve cesurluğunu kadın kimliğiyle sergileyen Cañıl, er kişiden farksız bir eylem gerçekleştirmiştir. Cañıl'ın erliği "Dişi kaplan" ifadesiyle değerlendirilmektedir. Alp, millî ve kutsal vatanseverlik ülküsünden ölünceye dek vazgeçmez, savaşmaktan yılmaz, çekinmez ve kaçmaz. Karşısındaki düşman korkunç, kana susamış, kötü görünüşlü ve çok kuvvetlidir. Ancak alp, kendini o kadar cesaretli ve güçlü görür ki onu hiçbir düşman alt edemez. Alp tipini hazırlayan şartlar erkeğin yanında kadını da eğitmiştir (Yayın, 2008: 37).

Kaplanı alt eden Cañıl çeşitli şartlar ileri sürerek Kalmatay ile evlenir. Birinci şartı Kalmatay'ın kendisini dövmemesi ve ev işleri yaptırmaması, ikinci şartı ise hiçbir şekilde ok atmaması ve bir kahraman olduğunun hatırlatılmamasıdır. Cañıl'ın kahramanlığını görmek isteyenlere cevabı şu şekilde olmuştur;

*Aklımdan çıkardığım iş idi,
Sokmayınız aklıma.
Gereksiz söz söyleyip,
Dokunmayın yarama.
Cañıl adım yok olup,
Kadın adını almışım.*

Hayasız, hunhar karışık

Kafir adı almışım.

Evlat bağlayıp elimi,

Garip Cañıl olmuşum.

Anlayınız kayınlar!

Bu sözümü düşününüz.

Kadın imiş neslim,

O işi terk etmişim (Caynakova, 2004: 75).

Belirlediği şartların zamanla bozulmasıyla içinde sönen alplık duygusunun tekrar alevlenmesine engel olamayan Cañıl, zırhlı elbiselerini giyip sadağını beline kuşanıp atına binerek bir kahraman edasıyla meydana çıkmıştır. Belirlediği bir yiğidin samur kalpağını hedef alarak oku arka arkaya atan ve yüz atışında da hedefini vuran Cañıl herkes tarafından hayranlıkla izlenmiştir. Eski duyguları tekrardan canlanan Cañıl daha fazla evcil hayata devam edemiş ve savaşçılık ruhunun doğduğu yere doğru yola koyulmuştur. Alp kadın savaşmaktan yılmaz. Cañıl'ın bırakıp gitmesiyle kırk kişi peşine düşmüştür bunların başında ise erliği ile başa çıkılmayan Ak Ata varmış. Cañıl'a geri dönmesi gerektiğini aksi takdirde kendi elinden öleceğini söylemiştir. Çetin mücadele sonucu Cañıl'ın kuvvetli ellerinden çıkan ok bahadırılık taslayan Ak Ata'nın canını almıştır.

Kette Say'ın boyundan Doru Kıpçak Kocogul, bütün vücudu zırhla kaplı, Cañıl'ı parçalayıp cezalandırmak arzusuyla silahlarını hazırlayıp Cañıl'ın peşine düşmüştür. Cañıl'ın okundan Kocogul da nasiplenmiştir. Yine aynı şekilde Cañıl'ın peşinden gelenler arasında Maseyil'de vardır. Savaş kurdu olarak nitelenen Maseyil'in sonu da diğerleri gibi ölümle sonuçlanmıştır.

Aktör tipi kadın ne kadar savaşırsa savaştan yorulmaz, yılmaz ve vazgeçmez. Cañıl'ın önceki koca adayı Erdene, Akkoçkor'a saldırmış zavallı Noygut halkını yağmalamış huzursuz bırakmıştır. Üstüne üstelik Cañıl'ın kız kardeşini de ganimet olarak almıştır. Bunu duyan Cañıl, mücadelecı karakteri ile Kalmatay'dan öcünü almayı başarmış kız kardeşini de kurtarmıştır.

Teyiş Han'ın oğullarından Akkoçkor ve Kankı sancaklarını kaldırıp, askerlerini toplayıp Noygut halkına saldırıp Cañıl'dan intikam almak istemişlerdir. Cañıl tarafından öldürülen erlerin ruhlarını ve akıbetlerini unutmayacaklarını ileri sürerek intikamlarını

mutlaka alacaklarını söylemişlerdir. Akkoçkor daha öncesinde yaptığı işkencelerle yetinmeyip Cañıl'ı kendi elleriyle öldürmek istemektedir. Vuruşma keyfinin tuğlu mızrakta olduğu, bahadırılık yolunun mızrakla vuruşmakta olduğunu, Akkoçkor'un vurulduğunda yıkılacak kolay kişi olmadığını diyerek Cañıl'a elçi göndermiştir. At üstünde teke tek mızrakla savaşmanın ardından Akkoçkor'un da akıbeti diğer erler gibi olmuştur.

Cañıl'ın düşmanı sıfatıyla yer alan bahadır Akkoçkor, Şırdakbek ile yaptığı bir konuşmada bir kadına yenilmenin utanç verdiğini ve Cañıl'a karşı yenilgisini şu sözlerle dile getirmiştir;

“...

Utanç olduk işitene,

Bir kadın bize denk mi idi?

Bir Noygut kızının elinden

Kırgına uğrayıp ölmektense

Kıyamet bize mesken olsun.

Ölelim diri gezmektense”-

Dedi bahadır Akkoçkor (Caynakova, 2004:128).

Cañıl gibi bir alp kadın bahadırın üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalan Şırdakbek'in Cañıl hakkında düşünceleri şöyledir;

...

Ejderha, kuyruğuna

Basanı sağ bırakmaz

Adı Mirza Cañıl'ın

Kemiğini incitip

Şimdi sen tekrar varıp

Tutayım dersin efelenip.

Kardeşim sözümü dinlersen yerinde otur

Sükunet içinde yaşayan el ol.

Ölmüşsün davasını gütle,

Er Cañıl'a saldırma!- (Caynakova, 2004:129).

Cañıl'ın kız olduğunu duyup önemsemeyen düşmanlar Cañıl karşısında büyük bir yenilgiye uğrayıp Cañıl'a karşı koyamayacaklarını anlamışlardır. Her defasında

düşmanla korkusuzca çarpışan Cañıl hepsini yenilgiye uğratıp emellerine bir adım daha yaklaşmıştır.

*Ondan sonra Cañıl'a
Düşmanı saldırmamış.
Saldırayım deyip pek çoğunun
Dizginleri parça parça olmuş.
Böyle edip tutmuş Kankı'yı
Boyun eğdirmiş hepsine.
Sadece Akkoçkor değil, hepsini
Altısını birden bir başına haklar mı.
Tutayım diyerek gelenler
Bitap düşmemişler mi,
Saldırayım diyerek gelenler
Candan geçmemişler mi?
Pek kalabalık askeri
Akkoçkor'dan ayırıp
Çil yavrusu dağılmış der.
Kız olsa da Er Cañıl
Felaket salmış der (Caynakova, 2004:143).*

Alplik ruhuyla var olan ve bunu sonsuza kadar yaşatmaya ant içen Cañıl uğruna her şeyi göze alan halkına karşı sadakatini bozmamış halkının dirliğini ve birliğini son nefesine kadar korumuş ve elindeki mızrağı indirmemiştir.

*O günden sonra Er Cañıl
Kocaya varmadan geçip gitmiş ,
Mızrak tutup halkı koruyarak
Dünyadan göçüp gitmiş (Caynakova, 2004:193).*

3.1.2. “Kococaş” Destanında Aktör Tipi

Kococaş destanında Zulayka adlı kadın karakterin sergilemiş olduğu eylemler dikkate alınarak aktör tipi özellikleri destanda özetle şu şekilde geçmektedir.

- Zulayka'nın kendi vasıflarına uygun alplik özellikleri sergileyen bir eş seçmesi.
- Zulayka'nın kendi toyunda göçebe savaşçıları yarıştırması, oğlak kapma oyunu oynatması ve nişan alıp urgan atması.

- Zulayka, cesareti ve korkusuzluğuyla uzun zamandan beri haberi alınmayan kocasını, tek başına uçsuz bucaksız dağlarda ve keskin kayalıklarda araması.

Aktör tipi kadın ruhuna işleyen mücadeleci duyguyla kendini hiçbir şekilde geride tutmayarak savaşmaktan yılmamıştır. Kendini korumanın yanı sıra çevresini de koruma çemberine almaktadır. Nitekim Kococaş'ın karısı Zulayka, ava çıkan ve haberi alınmayan Kococaş'ı aramak için keskin kayalıkların bulunduğu uçsuz bucaksız dağlara tek başına ve korkusuzca çıkmıştır. Coğrafi şartların zorluğuna rağmen dağları ovaları aşan Zulayka hiçbir şekilde vaz geçmemiş kendi imkânlarıyla Kococaş'ı bulmuştur.

Sevdiğinden ayrılıp

Zulayka düşmüş ateşe.

Umudu kesip deyip avcıdan,

Utanır karalar giyinmekten.

Babanın sözüne katılıp,

Kadın da olsa davranıp,

Hazırlanmaya başladı,

Kocasının peşinden gitmek için.

Nerelerden arayıp bulurum diye,

Hazırlandı Zulay gideyim diye (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007:161).

“Kurban olduğum göz nurum, kabul olsun dileğim, kendi eşini dengini, kendin gidip bul da gel, ömrün uzun olsun” (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007:163), diyerek Zulayka kayınpederi olan Karıp'ın da hayır duasını alarak Kococaş'ı bulmaya gitmiştir.

Ay gibi parlayıp Zulayka

Ak çadıra geldi şimdi.

Aklından çıkmaz hiçbir gün,

Eçki'nin kovaladığı avcısı.

Yakında bulmam uzaklardadır diye,

Kendi kendini onaylar,

Yer üstünde var ise,

Avcıyı arayıp bulmalı deyip.

Berenciden gömleğini,

Beline bağlayıp doladı şimdi.

Sağlamlaştırıp deri çarığı,

*Ayağına sarıverdi şimdi.
Başına giyip kalpak,
Ardından izlemeye gitmesi,
Gerçek oluverdi şimdi.
Akrabalarına bir şey demeden,
Kococaş'ı arayayım,
Biriniz benimle gelin demeden.
Samur gibi olmuş siyah saç,
Tepesine topladı der,
Erkek kıyafeti giydi der.
Zulayka'nın arayacağını,
Sadece Karıpbay bildi der.
Hazırlayıp erzağını,
Yeri belli olmayan avcıya,
Özlediğini buradan bil,
Gecikmeden Zulayka,
Köyünden çıkıp gitti der.
Sağlamca bir sopa aldı der,
Gayretlenip hazırlanıp,
Zulayka'nın gittiğini,
Halkı anlamadı der (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007:164-165).*

Aktör tipi kadınlar korkusuz, cesur ve mücadeleci karakterlere sahip olduklarından dolayı eşlerini de kendilerine göre seçmişlerdir. Zorlu görevlerin üstesinden gelen kahramanlar alp kadınlarının önceliği ve gözdesi olmaktadır. Kızını evlendirmek isteyen Karakoco konuklarını ağırlayıp toy vermiştir. Günlerce süren toyda gelenekler gereği belirlenen hedefi hiç kimse vuramamıştır. Kimsenin vuramadığı yorulup da vaz geçtiği hedefi Kococaş vurmuştur.

*Razı oldu gören halk,
Sağol diye bağrışıp,
Kococaş gibi oğlanı.
Öncekinden iki misli,
Daha fazla açıldı,*

*Zulayka'nın gözleri,
Hadeî vuran damat diye,
Almış ödül cambıyı,
Yenge baldız bölüştü.
Haberini alıp avcı diye,
Görmeyen bunca kalabalık halk,
Özellikle gelip gördüler.
Kötü denilip duran Kococaş,*

Parlayan güzele, layık oldu (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 65).

Karakoco ve Karıpbay çocukları Zulayka ve Kococaş'ın düğünlerini yapmak için bir araya gelip bir hafta toy vermişlerdir. Toy verip konuk ağırlayan Karakoco ve Karıpbay çocuklarının mutluluklarıyla kıvanç duymuşlardır. Zulayka yapısı gereği alplik özelliklerinden vazgeçmeyerek hem düşünce hem fiziki olarak bu fikri devam ettirmiştir. Zulayka'nın kendi toyunda alplik özelliğini sergilediğine şahit olmaktayız.

*Ay yüzlü Zulayka,
Birtanecik usta avcıyı,
Arzuladı sevdi beğenip.
Dağıtmadan toyu bir hafta,
Eğlenceyi arttırıp,
Gayretli pehlivan, yürekli yiğit,
Şehre oğlak kapma oynatıp.
Nişancılar vursun diye,
Hedef koyup nişan aldırıp,
Toyu, toplantıyı büyütüp,
En iyisini bulup beğenmiş.
Kadın da olsa Zulayka,
Aklının büyüklüğünü,
Urganı atarak gösterdi* (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 57).

3.1.3. “Eşimkul menen Zuura” Destanında Aktör Tipi

Türk destancılık geleneğinde birincil derecedeki kadın kahraman tipinde aranan temel niteliklerin başında alplik gelmektedir. Türk mitolojisi erkek özelliklerini kadında da görmek istemektedir. Çünkü destanlarda halk, kahramanlarının yanında ona layık eş

olmasını ister. Genellikle erkek karakterleri niteleyen alplık kavramı, etin mücadeleler sergileyen kadınları da nitelemiştir. Nasıl ki anlatmalarda yer alan kadınların usta bir binici gibi atlarına binmesi, ok kullanması, halkını kollaması, eşini kendi hür iradesiyle seçmesi ve savaşmaktan geri durmaması vb. zellikleri aktör tipi kadın terimi ile nitelendirilmektedir.

“Eşimkul menen Zuura” destanında Aruuke adlı kadın karakterin sergilemiş olduğu eylemler dikkate alınarak aktör tipi özellikleri destanda özetle şu şekilde geçmektedir.

- Aruuke’nin Altın Kkl’ bir düşman olarak görmesi ve korkusuzca hesap sorması.
- Aruuke ve Altın Kkl’n beraber ata binmesi ve düşmana karşı beraber saf tutması.

Destanlarda yer alan birçok alp kadın kahramanlara şahit olmaktadır. Bunlardan biri de Altın Kkl’n ğruna mücadele etmekten kaçınmayan sevdiği kadın Aruuke’dır. Altın Kkl bütün zorlukları layıkıyla yerine getirmiş ve sözü verilen Aruukeyi de almaya hak kazanmıştır. Aruuke Kkl’n yanına giderek yaptıklarından dolayı hesap sormuştur. Bir düşman olarak Kkl gözüne kestiren Aruuke’nin cesareti ve cevvaliği onun Alp tipi olduğunu göstermektedir.

*Çok cesaretlisin nurum
Haberini ben duyup,
nne gelip duruyorum.
Eziyet çeken halkıma
Gelmeyerek nasıl dayanırım?
Altı kapılı şehri
Tek başına gezmişsin.
Cesaretini sınıadım...*

*Karga gibi yalnız genç bala,
şehrin iini kana buladın.
Aklından geçenleri
Savaşmadan söylemenin
Nesini ar edindin?*

Altı günden beri sen

Köyümü kılıçtan geçirmişsin (Caynakova, 2004:267).

Yaşanılan coğrafyadan dolayı alplık ruhuyla var olan kadınlar aynı zamanda güzellikleriyle de dikkat çekmişlerdir. Aktör tipi kadın olarak nitelenen kadınlar, yeri geldiğinde bahadırılıklarını sergilemekten çekinmemiş düşmanlara karşı korkusuzca savaşmışlardır. Ayrıca kahramanla beraber ata binmesiyle erkeğinin gölgesinde kalmadığını ve alplikte ona eş bir durum sergilediğini göstermektedir. Şöyle ki;

Altın Kökül ve Aruuke

At üstünde oynadı.

İki asil bindi peş peşe

Tulpar ile Yorgaya

Gece gündüz yol yürüyüp

Beş gün aştı tahminen.

Geliyormuş gibi gözüktü ülkesine.

Gide gide yaklaşıp

Ulaşmış gibi geldi memleketine (Caynakova, 2004:327).

Yukarda da belirtildiği gibi alp tipini hazırlayan şartlar erkeğin yanında kadını da eğitmiştir. Fedakâr, iffetli, saygın ve erkeğin sadık dostu olan kadın, bu özelliklerinin yanında erkekle bizzat savaşan, dövüşen, yarışan, güreş tutan, avcı, akıncı bir kahramandır. Bunun yanında atı ustaca kullanan ve kullanırken de nerdeyse gücü erkeğin gücüyle eş değer olan aktör kadın tipini görmekteyiz.

3.2. CİNSİYET TİPİ

Biyolojik olarak “kadın ve erkek olmak doğal ve doğuştan olarak adlandırılırken, kadınlık ve erkeklik ise toplumsallaşma süreci ile beraber kültürel bir yapılanmaya işaret etmektedir (Hepşen, 2010: 14).

Çok genel bir ifadeyle cinsiyet eril ve dişi arasındaki farklılık olarak tanımlanabilir. Bu tanımın temeli öncelikle biyolojiktir. Bu ayrım sosyal veya cinsiyet rollerine dayandığında sosyal bir yön taşır. Cinsiyet temel alınarak kimliğin şekillenmesinde ise cinsiyet kimliğine dönüşür. O halde, cinsiyet ‘biyolojik’ ve ‘üstlenilen rol’ olarak belirleyici bir nitelik taşır. Kişinin çevre içindeki davranışlarını belirten rol kavramı ise

toplumsal cinsiyet algısının sonucudur. Cinsiyet sosyal yapı içindeki algısıyla biyolojik cinsiyetten kesin bir şekilde ayrılır. Bu yüzden cinsiyet biyolojik ve toplumsal yönü olan bir olgudur (Genç, 2018: 16).

Kadın ve erkeği tanımlamada kullanılan biyolojik özelliğin yanı sıra, bireylerin toplum tarafından kabul edilen cinsiyet özellikleri de vardır. Toplumsal cinsiyet olarak bilinen bu cinsiyet, bireyin sosyal açıdan oluşan cinsiyet özelliğini ele almaktadır. Erkek ve kadına verilmiş olan roller onların toplumdaki sorumluluklarıdır. Toplumsal cinsiyet, bu iki cinsiyetin toplumsal hayatta nerede duracağını ve nasıl temsil edeceğini belirler.

Toplumun ana ögesi olarak görülen kadın, üretkenliğini sağlayarak bugününü ve yarınını şekillendirmesi bakımından önem arz etmektedir. Kadın kimliğinin inşa edilmesi kadın bedeni üzerinden tasvir edilmektedir. Toplum tarafından saygın bir statüye yükselen kadının en belirgin özelliği eş ya da anne kimliklerine sahip olmasıdır. Toplumsal cinsiyetle ve kendilik değerleriyle var olan alp tipi kadın, erkeğe ait çoğu özellikleri de kendilik değerlerinde barındırmaktadır. Alp kadın tipolojisinin cinsiyet tipi odaklı belirgin özellikleri ise; ideal eş olma, eşi ile beraber bütün zorlukların üstesinden gelme ve ideal anne olmasıdır.

İdeal eş olma, erkek çocuk annesi olma, eşi ile birlikte sıkıntılara göğüs germe gibi özellikler destan kadınlarında bulunur. Toplum onları eş ya da anne kimlikleri ile saygın bir statüye yükseltir (Bars, 2014: 106).

Destanlarda güzellikleriyle de ön plana çıkan kadınların fiziksel özellikleride ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmektedir. İlgi odağı oluşturan bu güzellik algısı erkek kahramanlar tarafından daha çok belli bir mücadele karşısında elde edilen bir unsur olmuştur. Güzellik algısıyla dikkat çeken kadın kahramanlar genellikle düşman kızı olarak yer almıştır. Cinsiyet tipi kadınların en önemli özelliklerinden biri de ideal eş olma durumlarıdır. İdeal eş olunan kadın ideal anne olma yolunda da önemli bir adım atmış sayılır. İdeal eş konumunda olan kadın karakterlerin eşleriyle birlikte her türlü zorluğun üstesinden geldiği görülmektedir. Anne sıfatına erişen kadın karakterlerin en önemli özelliği ise doğurganlık özellikleridir. Annelik kavramını derinlemesine işleyen, evlatlarını topluma kazandıran kadın kahramanların ideal anne sıfatına da eriştiği görülmektedir.

Türk toplumunda kadınlık kavramına denk görülen nitelikler eşit, bağımsız ve özgün bir bireyin özelliklerinden ziyade ilk elden dişilikle ilgili niteliklerdir. Dişiliği temsil ettiği

düşünülen kadına bunun gereği olarak özellikle eş, anne veya ailenin bir üyesi gibi karşılıklar yakıştırılmaktadır (Bingöl, 2014:114).

Toplulukların tümü için aile çok önemli bir kavram olmuştur. Türk destancılık geleneğinde, Dede Korkut hikayelerinde aile sağlam temeller üzerine inşa edilmiştir. Ailenin oluşabilmesi ve soyun devamlılığı için kadına ihtiyaç duyulmuştur. Kadın aileyi oluşturan, genişleten, değiştiren en önemli unsurdur. Biyolojik olarak tek bir cinse sahip olan kadınlar erkek kahraman kadar yiğitlik özelliklere sahip ve erkeğinin en büyük destekçisi konumundadırlar. Birden çok sıfatı bünyesinde barındıran kadınlar varlık alanlarıyla ailesine iyi bir kız evlat, karşı cinse ideal bir eş ve doğurganlık özellikleriyle de evlatlarına karşı ideal bir anne olmuşlardır.

3.2.1. “Cañıl Mırza” Destanında Cinsiyet Tipi

Cañıl Mırza adlı kadın karakterin sergilemiş olduğu eylemler dikkate alınarak cinsiyet tipi özellikleri destanda özetle şu şekilde geçmektedir.

- Tülkü’nün annesinin Cañıl’ı beğenmesi, ideal eş olarak görmesi ve oğluyla evlendirmek istemesi.
- Erdene Han’ın Cañıl ile evlenmek istemesi aksi takdirde halkının yok edileceğini söylemesi.
- Cañıl’ın kendi boyundan olan Kalmayatla evlenmesi.
- Cañıl’ın bir erkek çocuk doğurması ve annelik sıfatına erişmesi.

Destanda adı geçen ve cinsiyet tipi başlığı adı altında yer alan diğer kadın karakterler de Tülkü’nün annesi, Tülkü’nün karısı, Ebireşim ve Erke Yengedir. Tülkü’nün karısı ve annesi destanda “anne” ve “eş” sıfatlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Ebireşim ve Erke Yenge ise sadece biyolojik olarak birer kadın olarak destanda geçmektedir.

Cañıl’ın destanda diğer kadınlardan daha önemli oluşu, aktör kadın tipi özelliğinin yanında güzelliği, çevikliği ve korkusuz olmasıdır. Çok yönlü kadınlık değerlerine sahip olan Cañıl, erkekler tarafından kendilerine ideal eş adayı olarak görülmüştür. Cañıl gibi mücadeleci ve savaşçı bir yapıya sahip bir kadınla evlenmek yükselebilecek en yüksek mertebe sayılmıştır. Bu vasıflarda bulunan alp kadını elde etmek düşmanlar tarafından da zafer sayılmıştır. Kırgız evlenme gelenekleri doğrultusunda erkek ne kadar yiğitlik özelliklere sahipse kadınlarını da bu özellikler doğrultusunda seçmektedir. Destanda

Cañıl gibi cevval alp kadınına duyulan ilgi ve saygı düşmanları tarafından da gerçekleşmiştir.

Destanda bahadırılığı ile dillerde olan Cañıl'a ilk rağbet Tülkü'nün annesinden gelmiştir. Çok yönlü özelliklere sahip olan Cañıl'ı kendisine yeni gelin olarak almayı düşünmüş bu isteği doğrultusunda oğlunu yönlendirmiştir.

Yine aynı şekilde Cañıl'ın şanını duyan Erdene Han, Cañıl'la evlenme düşüncesindedir. Fakat isteğinin reddedilmesi durumunda da halkının yok edileceğini bildirdiği için Cañıl bu teklifi çaresizce halkının refahı için kabul etmiştir.

Akkoçkor'un Çınasıl'ı elçi olarak Cañıl ve Kalmatay'ın düğününe göndermesi ve Çınasıl'ın Cañıl'a “kendi milletimizden biriyle evlenmelisin” demesi üzerine milletin değerini tekrardan hatırlayan Cañıl yaptığı yanlışın farkına vararak vermiş olduğu bu karardan vaz geçmiştir. Daha sonra Akkoçkor tarafından bir yıl kadar tutsak edilen Cañıl'a çeşitli ölüm cezaları düşünülmüş, sonunda kendi boylarına layık olup olamayacağını anlamak için halka huzur vermeyen kaplanı yakalaması gerektiğini uygun görmüşlerdir. Cañıl'ın gücünü böylelikle sınımışlardır. Bu kapışmadan Cañıl'ın sağ çıkmayacağını düşünen halk elindeki organla kaplanı yakalayıp getiren Cañıl'a hayret etmiştir. Onun kahramanlığına şahit olan halk kendi boylarından biriyle evlendirmeye karar vermiştir. Çetin bir mücadelede hayretler içerisinde olan halk, Cañıl'ın yanına gelerek: “Maşallah Cañıl!” deyip, övgü dolu sözler söylemiştir. (Caynakova, 2004: 69).

Eşsiz cengâverliğe şahit olan Kalmatay Cañıl ile evlenmek istemiştir. Kendilik değerlerini düşünen Cañıl; birincisi ev işleri yaptırmaması ve kendisini dövmemesi ikinci husus da ok attığını, bahadırılık sergilediğini kimsenin hatırlatmaması gerektiğini söyleyerek çeşitli şartlar doğrultusunda teklifi kabul etmiştir. Şartların kabul edilmesiyle gerçekleşen evlilik üç yıl sürmüştür. Bu evlilikten Cañıl bir erkek evlada sahip olur. Kalmatay Cañıl'ın ileri sürdüğü ve ilk önerdiği şartını aklından çıkarmış ve kendi isteklerini uygulamıştır. Cañıl kendini sessize alımış, fakat Kalmatay ikinci şartı da ihlal etmiş ve Cañıl'a zorla ok attırmıştır.

Cañıl'ın o yayı çekmesi onun gözlerindeki bahadırılık ateşini alevlendirmiş, eski gücünü hatırlatmış ve onu küllerinden yeniden var etmiştir. Kendisine artık hakim olamayan Cañıl'ın yapmak istediği tek şey vardır “mızrağı eline alarak savaşmak”. Yayına, okuna

yıllardır özlem duyan Cañıl atına binerek kendi değerleriyle var olduğu yere “memleketine” doğru yol almıştır.

Eski Türklerde kadının temel nitelikleri annelik ve kahramanlıktır. Kadın, at binme, silah kullanma ve savaşabilme gücü ile de değerlendirilmiştir. Türkler kutsal ve önem verdikleri haklara, “ana hakkı” demişler ve bunu da “Tanrı Hakkı” ile eşit tutmuşlardır (Bars, 2014: 97).

Destanlarda görülen kadının en önemli özelliklerinden biri de anne oluşudur. Elinde kılıç, at üstünde savaşan kadın, yeri geldiğinde aklı, anlayışı, sabrı, öngörüsü ile ideal bir anne olmaktadır. Evliliği süresince kocası Kalmatay’a ideal eş olan Cañıl, sadakatliliği ve becerikliliği ile kocaasına itaat etmiş, doğurganlık özelliğiyle de ideal bir anne olmuştur. Cañıl’ın alplık serüveniyle başlayan hayatı, yerini ideal eş olma yolunda ilerleyen ideal anne yoluna bırakmıştır. Eline silah almadan üç yıl boyunca sadece kadınlık-annelik vazifesini layıkıyla yerine getirmiştir.

Belli bir zaman diliminden sonra alplık duygusu tekrardan baş gösteren Cañıl Mırza savaşçı kıyafetlerini giyer, okunu ve sadağını alıp atına binip gider. Bu süre zarfında Kalmatay’dan olan oğluna ok atar, onu öldürmek ister ama ok oğluna denk gelmez. Anne şefkatiyle oğluna sarılarak oğlunu emzirmiş ve kaderlerinin aynı olduğunun kanatine vararak oğluyla oradan uzaklaşmıştır.

Merhamet ve şefkat de bu kadın kahramanların bir başka özelliğidir. Önceliği halkının bekası olan Cañıl, annelik vasfıyla hareket etmiş çocuğuna sahip çıkmıştır.

Halkın geleceğinin sorumluluğunu üzerine borç bilen bahadır kadın Cañıl’ın anneliği ve savaşçılık ruhu destanda karşı karşıya gelmektedir. Halkının refahı, mutluluğu ve geleceği ideal anne tipinin önüne geçmiş, fakat ideal annelikten de vaz geçmeyen Cañıl kutsal analık sevgisini bahadırlığı karşısında ikinci planda tutmuştur. Oğluna kıyamayıp kendi memleketine götüren Cañıl, yine kendi kan bağını kendi ailesine kazandırmıştır. Hedefleri ve idealleri doğrultusunda yüreğinin merkezinde milletin istikbalini taşıyan Cañıl erkek çocuğunu, çocuk özlemi çeken amcasına vermiştir. Bunun nedeni annesi gibi yurduna sahip çıkacağı beklentisidir.

Anne statüsüne sahip olmak cinsiyet tipolojisi içinde yer almaktadır. Tülkü’nün karısı hem bir anne hem bir eş sıfatındadır. Savaş ganimeti olarak alınarak eş edinilmiş tamamen pasif bir konumda tutulmuştur. Hiçbir zaman söz hakkına sahip olmayan bu tip kadınların en ayırt edici eylemi ise fikrine başvurulmadan alınıp evlendirilmesidir.

Sarseyit adlı beyin oğullarından biri olan Tülkü Kızıl oba kubbesi direğini tarumar edip halkı yağmalarken ganimet olarak gördüğü bu kızı kendisine almıştır. Destanda şu şekilde geçmektedir;

*apuldan düşen bir kız var.
Tülkü bunu görünce
Hoşlanıp alayım deyip,
Evime alıp gideyim demiş.
Bunu apul başı payına ayırtmadan,
Ganimetten pay alana verdirmeden,
Gelip kendisi almış.
Kızla birlikte apuldan
Araba dolusu her nevi eşya almış.
Ata anadan ayırıp,
Zırıl zırıl ağlatıp kız almış.
İlişmem desede sonunda
Ağlatıp bundan  almış. (Caynakova, 2004: 11-12).*

Erkek ocuk dünyaya getirmek ve onu eğitmek cinsiyet tipolojisi içinde yer alır. Destanda Tülkü'nn annesi olarak adlandırılan kadın, anne olma eylemini gerçekleştirmiş fakat ideal anne sıfatına erişememiştir. Tamamen zalim ebeveyn kadın tipi özellikler sergileyen bu kadının en bariz fiili oğlunun birlikteliğini bozması ve negatif davranışlar yapmaya zorlamasıdır. Mustafa Duman, zalim ebeveyn tipini açıklarken; zalim ebeveynin destanlardaki en belirgin özelliği olarak “ocuğunun, istediği biriyle evlenmesine karşı çıkmak ve başka biriyle evlenmesini istemek” olduğu kanaatindedir. Destanda ise kendi çıkarları doğrultusunda hareket edip istediği her ne ise bunu annelik vasfıyla yaptıran, zalim ebveyn kadın olan Tülkü'nn annesi oğlunu kendi isteği doğrultusunda başka biriyle evlendirmeye zorlamıştır.

Destanda ilk öncelikle gelinine hakaretler savunan bir kaynana sıfatıyla karşımıza çıkan bu karakter oğlunun evliliğini bozma eylemiyle tasvir edilmiş, oğlunun evliliğini bozarak karısından ayırmış üstelik torununu da gelinine vermemiştir. Zalim ebeveyn tipi kadının gelinine karşı acımasız tavrı destanda şu şekilde tasvir edilmektedir;

Gelin ata bindi idi,
Azarlayacağını bildi idi.
Bilse dahi şunu söyler:
“Yerde duran beşiği
Alıp verecek kişi yok,
Ağlayıp yatar garibin,
Küçük çocuğun aklı yok.
Anacığım, bana beşiği
Alıp verir misiniz acaba?
Çaresizlikten söyledim ben,
Kusuruma bakmazsınız”.
Der demez kadın,
Söviş saydı geline,
Elinde tutuğı kırsağının
Memesine vuruverdi.
Söviş sayarak konuştu,
“Karşılık verecek kim?”-dedi.
“Gelinim özün hizmetkârsın,
Bana ne diye iş buyurursun deyip,
Gitmeye zorlarım seni” deyip
Çokça bağırdı,
Çokça öfkeli söz söyledi.
İnadı depreşip,
Hayli kabalık etti,
Sözü soğuk yılan dilinin
Sövmesine hizmetçisi var.
Zavallı gelin büzülüp,
Müteessir olup ağlayarak
At üstünden eğilip aldı beşiği,
Sevimsiz sözü işitti. (Caynakova, 2004: 12-13).

Zalim ebeveyn kadın tipinin bir diğer eylemi ise kendi isteklerini etrafına zorla dikte ederek onlara olumsuz eylemler gerçekleştirmektir. Kendisinin uygun bulduğu Cañıl'ı oğluna tek seçenek olarak sunmuş annelik sıfatını kullanarak oğluna bu zorunlu eylemi gerçekleştirmiştir. Destanda şu şekilde tasvir edilmektedir;

Eğer Cañıl'ı almazsa

Ak sütümü helal etmem,

Ahiret gününde,

Koymasın beni arzuda”.

Deyip böyle edip kadın

Huzurunu kaçırdı Tülkü'nün (Caynakova, 2004: 19-20).

Alp kadın kahramanlar savaşçı özelliklerinin yanı sıra güzellikleriyle de meşhurdur. Fiziksel açıdan çok güçlü olan bu kadınlar aynı zamanda güzellikleriyle pek çok erkeğin gönlünde taht kurmuşlardır. Cañıl Mırza da bu kızlardan biridir. Örneğin Cañıl'ın güzellik tabiri aya benzetilerek tasvir edilmektedir. Sağlam karaktere sahip olan Cañıl aynı zamanda zarif, huri kızı gibi güzel, boylu poslu, yayık döşlü, sevimli yüzlü, saç dal dal örülüdür. Erdene ve Cañıl'ın evlenmesi Noygut halkı tarafından uygun görülmüştür. Her şeyden önce bir kadın olan evlenmek üzere olan Cañıl, alplik kavramını geçici bir süreliğine dondurmuş, güzelliği ile okuyucu karşısına çıkmıştır;

Cañıl biner atına

Özü güzel ve zarif bir kız.

Kenarı su samurundan kunduz kalpak

İçinde var takke.

Mercan ile sedef var,

Kalpağını turna yeleği ile süslemiş.

Bulgun² , buta³ dan elbisesi,

Köökör gibi iki omzu

Parıldayan kemha elbise,

Yakışan ipekli kumaştan elbise,

Huri kızı sanarsın

İpekten gömleği,

² Bulgun: Derisi kıymetli bir hayvan.

³ Buta: Bir tür kumaş.

Başayı,⁴ kadife körpöçö⁵

Söylemek münasip.

Her biçimini göstermek.

Kırmızı çuhadan kunduz terliği

Kökşal imiş hızla koşturduğu.

Ata binince erkek gibi,

Oyrot'ta yoktur erliği (Caynakova 2004: 36-37-38).

Kadınlar dış görünüşleriyle de dikkatleri üzerlerine toplamışlardır. Kadınların giyimlerinde öncelik tanıdığı giysileri, takıları ve diğer süs eşyaları güzelliklerine güzellik katan faktörler olarak destanlara konu olmuştur.

Kadınlık vasıflarına uygun özelliklerle yaşadığı coğrafyaya ayak uyduran ve yine yaşadığı coğrafyanın kaderine boyun eğmek zorunda kalan bir diğer kadınıımız Ebireşim, yurdunu felakete sürükleyen Kalmakların yaptığı saldırılar sonucunda, yurdundan zorla alınarak tutsak edilmiştir. Bu kötü haberi de Cañıl amcası tarafından öğrenmiştir. Destanda şu şekilde geçmektedir;

Cañıl ile kardeş

Anası ayrı kızkardeşi

Güzel Ebireşim'i

Ahmak, Kaldan kaçığı

Zorbalık edip almış der (Caynakova, 2004:122).

Bazı kadın karakterler kişisel çıkarları veya farklı sebeplerden ötürü destanda “iharet etmek” eylemiyle karşımıza çıkmaktadırlar. Önce olumlu özelliklere sahip olan bu kadın karakterler sonradan yaptıkları kötü eylemler neticesinde olumsuz karakterlere dönüşmektedirler. Destanda bunun en güzel örneğı Erke Yenge adlı kadın karakterdir. Evli olduğu halde rahat davranışlar sergileyen bu karakter şu şekilde tasvir edilmektedir

Erke yengenin yatarken

Nöbetçilerin hepsini

Issız eve toplayıp

⁴ Başayı: El dokuması olan bir tür ipek kumaş.

⁵ Körpöçö: Eyer üzerine konulan dar yorgancık.

Zevklendirdiği dahi gerçektir.

Kan ter içinde bırakıp

Esirgemedен şarap içirip

Kendilerinden geçirip

Uyuttu hepsini kendilerinden geçirip (Caynakova, 2004:155).

Destanda, ideal eş pozisyonunda görölmek istenen Erke Yenge'nin kocasına karşı sadakatsizliği onun ideal eş olamayacağını en büyük göstergesidir. Güzelliğiyle başkalarının dikkatini çekip ne şekilde kandırdığı açıkça aşıkardır. Hain tipi olarak nitelendirilen olumsuz eylemler gerçekleştiren ve art niyetli olan Erke Yenge toplum tarafından sevilmemektedir bunun karşılığı olarak da ağır cezalarla cezalandırılması istenmektedir.

Biri söyler boynuna

Demir kelepçe takılsın,

Ölup gidene dek

Dilencilik edip yalvarsın.

Birisi der, başını

Şirge⁶ ile kaplayalım.

Burnu ile hava alsın,

İki gözünü de oyalım (Caynakova, 2004:182).

Şırdakbek'in hastalanmasıyla kötü emellerini gerçekleştirmek isteyen Erke molla ile anlaşp Şırdakbek'in hastalığının üstüne dua ederek büyü yapmasını istemiştir. Erke'nin mollaya dedikleri: "Yazık olsa gerek benim gibi yengeye. Gülüp oynamadan er ile hastalanıp yatan kişi için, böyle edip ömrüm geçip gitsin mi?" (Caynakova, 2004:165). Amacı erkenden ere varmak ve otoriteyi ele almak olup daha sonraları da eşinin hastalığına daha fazla dayanamamış bakıcılarıyla birlikte hareket ederek Şıgay Han'a kaçmıştır. Şıgay Han, Şırdakbek'in karısının ve bakıcılarının ihanetini öğrenir öğrenmez ilk olarak mollanın yaptığı duayı molla tarafından geri aldrarak Şırdakbek'i iyileştirmiş sonrada Şırdakbek'e hıyanet eden karısının ayaklarını deveye bağlatarak süründürerek öldürtmüştür. Şıgayın erkeyi öldürmesi destanda şu şekilde geçmektedir:

⁶ Şirge: Tayın suratına giydirilen ve onun meme emmesine engel olan burunluk ya da ağızlık.

*İki urganın ucunu
Düğümledi iki baldırdan.
İki deveye bağlatıp
İki tarafa sürdürüp
Bacaklarından ikiye ayırtıp
Rahata erdirdi öldürtüp. (Caynakova, 2004:183)*

Hiçbir ihanetin cezasız kalmayacağı ve kötü emeller besleyen herkesin bir gün mutlaka cezalandırılacağı destanda verilen mesajlar arasındadır. Destanda kadın karakterler arasından Ebireşim ve Tülkünün Karısı sıfatıyla kaşımıza çıkan kadınlar savaşa maruz bırakılıp savaşı kazananlar tarafından çaresizce alınıp götürülen ve savaşa, soykırıma susmak zorunda bırakılan Kırgız halkını temsil etmektedir. Susmak zorunda bırakılan bu halkın koruyuculuğunu bir kahraman sıfatıyla Cañıl Mırza üstlenmiştir. Halkını ne pahasına olursa olsun koruyan kollayan bütün kurtarıcı Kırgız kahramanlarını simgeleyen Cañıl'ın vermiş olduğu mücadeleler takdire şayandır. Tülkü'nün annesi ve Erke Yenge olarak adlandırılan kadınlarda adeta Kırgızların düşmanlarının kendi içinden olduklarını açıkça belirtmiştir.

Görüldüğü üzere tek bir cinsiyete sahip ve tek bir kelimeyle nitelenen kadın; anne, eş, kız kardeş, yenge vb. birçok sıfatlarla destanda karşımıza çıkmaktadır. Alplık özellikleriyle erkeklerin gölgesinde kalmayan kadın, savaşçı yönüyle değerlendirilirken bir yandan da ideal eş ve ideal anne yönüyle de ele alınmıştır. Cinsiyet tipi olarak değerlendirilen kadın her zaman olumlu özelliklerde değildir. Örneğin oğluna gösterdiği sevgiyi gelinine göstermeyen, kendi çıkarları doğrultusunda kararlar alan zalim ebeveyn özelliğine sahip Tülkü'nün annesi ideal anne konumunda değildir. Örneğin kocasına ihanetiyle bilinen Erke, ideal eş konumuna ulaşamamıştır. Nötr özelliklere sahip kadın karakterlere örnek Ebireşim adlı kadın karakter örnek verilebilir. Sadece cinsiyeti kadın olarak belirtilmiştir. Tülkü'nün karısı adlı kadın karakter eş ve anne konumundadır.

3.2.2. “Kococaş” Destanında Cinsiyet Tipi

Zulayka adlı kadın karakterin sergilemiş olduğu eylemler dikkate alınarak cinsiyet tipi özellikleri destanda özetle şu şekilde geçmektedir.

- Karıpbay'ın kızı Zulayka'nın kendi statüsüne ve değerlerine uygun gördüğü avcı Kococaş'ı kendisine eş olarak görmesi.
- Zulayka'nın Moldocaşı dünyaya getirerek annelik sıfatına ulaşması.
- İdeal anne konumuna ulaşan Zulayka oğlu Moldocaşı bir kahraman gibi yetiştirmesi.
- İdeal anne sıfatına sahip olan Zulayka'nın oğluna kendilik değerlerini unutturmaması, kocasından yadigâr kalan tüfeği oğluna vererek babasının kemiklerini alıp yurda sahip çıkacağı beklentisiyle Moldocaşı yönlendirmesi.
- Zulayka'nın tekrar evlenmesi ve iki çocuk doğurması.

Kırgız halkının en cesaretli kahramanlarının eşi konumunda olan kadınlar bulundukları konum itibarıyla en yüksek mertebededirler. Gelenekler ve görenekler gereği kadınlarda tıpkı kendileri gibi evlenecekleri erkeğin korkusuz savaşçı yiğit olmalarını istemiştir. Karıpbay'ın kızı Zulayka avcı kılığında olan Kococaş'ı kendine layık bulmamıştır. Fakat sonradan Kococaş'ın göstermiş olduğu maharete karşı koymamış evlenmeye ikna olmuştur. Çünkü Kococaş kimsenin yapamadığını yapmış kıldan ince hedefi uzun mesafede tek atışla vurmuştur buna şahit olan Zulayka gücü sınanan ve başarılı olan Kococaş'ı kendine layık görmüştür.

Kococaş'ın ayağındaki çarığa aldırış etmeyen Zulayka herkese karşı Kococaş'ı savunmuş ve sevdiğini dile getirmiştir ideal eş olma temellerini sağlamlaştıran Zulayka Kococaş'a ilk önce yol sonra yoldaş olmuştur.

Zulayka o an söz söyler:

Kök çekeden çok yukarıda,

Ayaktaki çarığını göreyim.

Boz yelegei değiştirmem,

Başkalarının isteğine uyarak.

Kıyafet'e göre evlenmek isteseydim,

Daha önce insan yok muydu giyinmiş,

Çarığını görüp de korkma,

Avcının kudretini bilirim.

Kötü iyi olur mu,

İyi giyilen kıyafetle,

Alıp gel buraya deyip,

*Ayağına giydiğı çarığı,
Deriden daha kıymetli diye.
Yalnız başına avcının,
Değişmem yengeler,
Altı kapılı halka deyip.
Sonunda verdim gönlümü,
Şahin gibi yiğide deyip,
Ömrümü verdim isteyerek,
Beni seven yere deyip.
Halkını toplasın babacığım,
Büyük bir toy düzenleyip,
Şehrine yerleşip.
Ben istedim balasını,
Haberci kişi göndersin,
Kaynatamın bulunduğu memlekete deyip.
Çarıklyıya gitti diye,
Kaftanı olmayanı sevdi diye,
Zulayka'yı çekiştirip,
Kurulup duran gençler var.
Geldiğı yerde beğenmeyip,
Gelinler ile genç kızlar,
Fakire vardı Zulay deyip,
Söz söyler düşmanlar.
İster fakir, ister zengin,
Huyunu beğenip bu kızın,
Kısmeti, kaderi var.
Kırk kız uşak, refakatçi alıp,
Kızın bulunduğu yere,
Başkaları sevmese de ,
Avcı, Zulayka' nın yaktı kalbini (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 57).*

Erkek çocuğı dünyaya getirmek ve onu eğitmek yine cinsiyet tipolojisinde yer almaktadır. Kococaş'a ideal bir eş olan Zulayka, her türlü zorluğa göğüs germiş ve

kocasını çok severek onu yalnız bırakmamıştır Moldocaş'ı dünyaya getiren Zulayka asıl ağırlığını ve saygınlığını annelik sıfatıyla kazanmıştı.

Alp kadın, eşine gösterdiği desteği oğluna da göstererek, aynı zamanda ideal anne de olmuştur. Oğlunun iyi bir savaşçı olarak yetişmesini sağlamıştır. Eşine ve oğluna gerektiğinde akıl-nasihat vererek onları gelecek tehlikelerden korumaya çalışmıştır (Akyüz, 2010: 176).

Anne statüsündeki kadın çocuğunu bir kahraman gibi yetiştirmek ve her türlü kötülüğe karşı korumak ve kollamak zorundadır. Moldocaş daha annesinin karnında altı aylıkken babası Kococaş'ın ölmesinden dolayı Moldocaş'ı bir kahraman gibi yetiştirmek annesi Zulayka 'ya düşmüştür. Erkek çocuk dünyaya getiren Zulayka halkına bayram havası yaşatmıştır.

*Sağ salim doğurup, gözümle görsem,
Terbiye edip büyütsem,
Altı aylık kaldı karnımda,
Arkanda bıraktığı balasını.
Karnındaki altı aylık yavrusunu,
Az zaman sora doğurdu.
Erkek doğurup Zulayka,
Halkının hepsi sevinip
Avcıdan yadigar kaldı diye.
Erkek doğurursan balasını,
Adını Moldocaş koy deyip,
Söyleyip gitmiş değil mi,
Zavallı sevgili avcı yadigarına.
Sevinip, hayvan kesip,
Kucaklayarak terden alıp,
Gelinin erkek doğurdu diye,
Ne dediğini bilmeyen Karıp'a,
Hep birlikte gidip müjde isteyip.
Balanın kudreti buydu,
Çocuklar ile Karıpbay,
O kadar sevindiler ki,*

*Birlikte koşup yarışarak,
Karıpbay geldi sevinerek,
Sanki Kococaş geri gelmiş gibi,
Birden güçlenip dikilerek.
Bir hayvan kesip zavallı ihtiyar,
Halkından hayır dua alıp.
Moldocaş diye ad verdi,
Kederlenip duran Zulayka,
Kederi dağıtıp neşelendi.
Sevgili biricik avcudan,
Sağ olsun Moldocaş,
Kalan bir nesil oldu.
Tepeden bayrağı indirip,
Gönderi büküp kırdı.
Dul kalan Zulayka,
Yetimde olsa nesil deyip,
Çırpınan yüreğini dindirdi (Akmataliyev ve Kırbayev, 2007: 231-233).*

Yedi yaşına gelen Moldocaş babası gibi kahraman avcı olmuştur. Her attığını vuran, keskin bir avcı sıfatına sahip olmuştur. Bir gün ikindi vakti beş kişni tüfekleriyle birlikte ava gittiğini gören Moldocaş onlara yalvararak kendisinin de onlarla gitmesini istemiştir. Moldocaş'ın babasının Kococaş olduğunu duyan avcılar, hayret etmiş ve Kococaş'ın avcılığının mükemmel olduğunu dile getirmişlerdir. Kococaş'ın hazin sonunuda anlatmışlardır.

Duydukları karşısında büyük bir hüsrana uğreyen Moldocaş bir an önce vurduğu avı ile eve gidip gerçekleri annesinden duymak istemiştir Zulayka oğlunun tıpkı kocası gibi korkusuz ve cevval olduğunu bildiği için gerçekleri Moldocaş'tan gizlemiştir. Zulayka'nın en büyük korkusu oğlunun da kocası gibi gidip bir daha geri gelmeyeceğidir. Moldocaş'ın yaşının küçük olmasından ve kendine eziyet etmesinden korkan Zulayka oğluna tüm korkusunu şu şekilde anlatmıştır:

Zulayka kalkıp söz söyler:
Kurban olduğum ışığım,
Babanın halini sordum.
Söyleyiversem bildiklerimi,
Köyde durmaz gidersin diye,
Senin için korkmaktayım.
Korkarım yavrım, toyluğundan,
Çarpan kalbim zaten sıkıntılı.
Abletim, çatkaldın,
Ardından kovarak Eçki'nin
Babanız ölmüş taşından.
Şimdi gençsin yavru kuşum,
Söyleyip dursam durmaz diye,
Baban senin Kococaş,
Onu için senden saklarım.
Hakkımda konuşmayınca da,
Bozkırdan duyup gelirsin.
Kayada ölmüştür babam diye
Bildiklerini bana söylemez deyip,
Çekinip durmuş annem diye.
Baban avcı Kococaş,
Izdırabını başından yaşadın,
Yetimim, yavrum, genç kalıp,
Dulluğun derdini çok görmüşüm,
Altı aylıkken kaldın karnımda,
Daha gençsin korkuyorum,
Babanı anlatmak için.
Bıyıkların terleyene kadar,
Delikanlı olana kadar,
Çıkmasan yavrum elimden.
Eçki'yi kovalayıp ardından,
Takip edip gittiğinde baban,

Halkından ayrılıp, yaya arayıp,

Nice emek sarfettim.

Nasıl gizleyeyim sırrımı,

Gençsin yavrum, yalnızsın,

Saklayıp durduğum buydu (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 251).

Zulayka'nın en büyük zaafı kocasından sonra oğlunu da sonsuza kadar kaybetmekti. Oğlunu babası gibi mert, yiğit bir delikanlı olarak yetiştirmiş, küçük yaşlarda koruyup kollamıştır. Moldocaş'ı küçüklüğünden beri kendi değerleriyle yetiştiren Zulayka gerçekleri geçici bir süreliğine Moldocaş'dan gizlemiş oğlunun büyümesini ve babası gibi bir delikanlı olmasını beklemiştir.

Sağ salim gidip, sağ salim gel,

Nazlı büyüüttüğüm yetime,

Halkımda yok güveneceğim.

Henüz çocuk idi yavrum,

Babasına ne olduğunu,

Söylemişim boşuna.

Zulayka durup söz söyler:

Canım yavrum duruver,

Annenin sözünü işitiver,

Doya doya gördüğüm,

Sana binlerce teşekkürler.

Yavrum henüz gençsin,

Kuvvetini kazanmadın.

Doyasıya kucaklayıp sevdiğim,

On iki aylıkken ayakta durup,

Güle oynaya yürüyenim.

Elinden tutup, yanıma alıp,

Baykuş tüyü takıp bebeğim diye.

Türlü meyve yedirdiğim,

Kimin oğlu dedirdiğim,

Esirgemedен sütümü emizdirdiğim.

Babasından küçük kalanım,

*babanın kemiğini bulursan,
Kurban olduğum yavrum,
Abletim kayalığından.
Doğruca git Çatkal'a ,
Arama başka kayalardan.
Akıl verip balaya,
Öz annesi Zulayka,
Durup kaldı eli ayağı boşanıp,
Kızaran yüzü solup (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 263).*

Oğluna verilmesini istediği tüfeği, mahsur kaldığı kayalıklardan atmak zorunda kalan Kococaş oğluna kendisinden bir hatıra bırakmak istemiştir kayalıklardan atılan ve parçalara ayrılan tüfek Zulayka tarafından bir bütün haline getirilerek yıllar boyunca emanet olarak saklanmıştır. Kendi değerlerine ve geçmişine sahip çıkan Zulayka zamanı kollayarak Kococaş'tan kalan emanetini Kococaş'a layık bir şekilde oğluna verme düşüncesindedir. Bu bağlamda Zulayka, Moldocaş için çektiği sıkıntılarla karşımıza çıkmaktadır. Gerçekler karşısında kayıtsız kalmayan ve hemen harekete geçen Moldocaş'ın arkasında her zaman olduğu gibi annesi Zulayka olacaktır. Kocasının tüfeğini oğluna vererek en büyük destekçisi olmuş ve babasının kemiklerini alması için oğlunu yüreklendirmiştir bunun nedeni erkek çocuğun bir gün babasının yurduna sahip çıkacağı beklentisidir. Bu sorumluluk sahibi kadının ideallere sahip çıkışıdır (Yıldız, 1995: 183).

Babasının izinden giden Moldocaş, babasının kayada kalan kemiklerinin hepsini toplamış, balçıkla karıştırıp, çamurla yoğurup adam şekli vererek kefenleyip gömmüştür. Bunun üzerine Sur Eçki'yi yakalayarak babasının intikamını almıştır. Babasının kemiklerini kayalıklardan toplayarak gömmesi ile bir evlat olarak görevini yerine getirmiş milli değerlerine sahip çıkmıştır. En sonunda da insan görünümünde olan Sur Eçki'nin kızı Aşayran'ı alarak vefa borcunu tamamlamış yurduna ve halkına sakinlik huzur getirmiştir.

Kadınlar ve erkekler arasında yaratılıştan itibaren biyolojik farklılıklar vardır ve aynı zamanda fitrat olarak da birbirlerinden farklıdırlar. Savaşçı kadınlar, güce dayalı bir yaşamın yansımaları olarak destan türünün en önemli öğeleridir. Mücadeleci bir tavır ve

düşünceyle karşımıza çıkan Zulayka ideal bir eş olarak hüküm sürmüş doğurganlık özelliğiyle de annelik vasfına ulaşmıştır. Kococaş'ın ölmesi ile gelenekleri gereği ve halkının ısrarıyla bir kez daha evlenmiş ve doğurganlık özelliğinin devamını sağlamıştır buda soyun devamlılığının en büyük kanıtıdır.

3.2.3. “Eşimkul menen Zuura” Destanında Cinsiyet Tipi

Zuura ve Aruuke adlı kadın karakterin sergilemiş olduğu eylemler dikkate alınarak cinsiyet tipi özellikleri destanda özetle şu şekilde geçmektedir.

- Çocukları olmamasına rağmen Zuura'yı her zaman ideal eş konumunda gören Eşimkul'un Zuuraya yürekten ve samimi seslenişleri.
- İdeal eş olan Zuura'nın kocasını hiçbir zaman yalnız bırakmaması ve her türlü zorluğu beraber atlatmaları.
- Çocuğu olmayan Zuura'nın toplum tarafından dışlanması.
- Çocuk sahibi olan Zuura'nın toplum tarafından saygınlık kazanması.
- Zuura'nın Kökül Caç Aydar'ı dünyaya getirmesi ve annelik sıfatına erişmesi. (hamileliği ve doğumu destanda ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.)
- Zuura'nın ideal anne sıfatıyla oğlunu büyütmesi.
- Temirkan'ın kızı Aruuke'nin ideal eş sıfatında görülmesi ve giyimi, kuşamı ile ilgili bilgilere genişçe yer verilmesi.
- Güzel olan her şeyin bir sembolü olarak görülen kadınlardan biri olan Aruuke'nin güzelliğinin aya benzetilerek destanda sıkça tasfir edilmesi.

Destanda adı geçen ve cinsiyet tipi başlığı adı altında yer alan diğer kadın karakterler de Köçörbay'ın karısı, Aruuke'nin yengesi ve Kırk kızdır. Köçörbay'ın karısı eş ve anne sıfatıyla karşımıza çıkmaktadır. Kırk kız ve Aruuke'nin Yengesi adlı kadın karakterler de sadece cinsiyet kavramıyla ele alacağımız karakterler arasındadır.

Eski Türk devletlerinde kadınlar toplum hayatında olduğu gibi siyasi hayatta da önemli roller üstlenmiştir. Kadınların rollerinde bulundukları coğrafyada farklı kültürler ve dinlerin de etkisiyle zamanla bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Her şeyden önce kadın, bir eş ve annedir. Kadın, aile adı verilen toplumun en küçük birimini oluşturan müesseseyi kuran taraflardan biridir (Bars, 2014: 97).

Türk aile yapısı içinde kadının önemini açıkça vurgulayan anne ve eş kadın tipleri kadının aile için kocası kadar önemli olduğunu vurgulayan dışa dönük tiplerdir.

Bir eş ve anne olarak kadının aile içinde baba kadar ve hatta ondan daha da önemli olduğunu gösteren bu kadın karakter Türk toplumunda ailenin ayakta durması ve devamlılığı için kadının konumunu vurgular. Bilge bir eş, sevgi dolu bir anne olan Zuura karakteri, çocuğunun kahraman sıfatına sahip olmasında etkili olmuştur. Eşimkul ve Zuuranın çocuk hasretiyle yanmaları çifti uzun süren bir umutsuzluğa sürüklemiştir. Eşimkul, kardeşi Köçörbay ile konuşmadan önce sıkıntısını karısına anlatır. Erkek zor durumda kalsa da eşine karşı sevgi ve saygısını unutturmaz. Kadın erkek tarafından her zaman sevilmiş ve sevildiği kadar da saygı görmüştür. Eşimkul dünya hayatında yürekten sevdiği eşine sürekli şu şekilde seslenmesi de bu sevginin büyük bir kanıtıdır. Şöyle ki;

Aldığım Zuura kulak ver.

Ahiretlik karım,

Akıllıca bulursan benim sözümü,

Eşim akıl danışayım. (Caynakova, 2004:25)

Kadının erkeğe karşı saygılı davranması ve kocasına bağlılığı da sevgisi kadar kuvvetlidir. Zuura Eşimkul'un sadece zevcesi değil aynı zamanda yol arkadaşıdır. Destanda çocukları olmamasına rağmen birbirlerinin yanından ayrılmamışlardır. Her türlü zorlukla birlikte mücadele etmişlerdir. Çocuk özlemini giderebilmek için her türlü kötülükle karşılaşp birbirlerine duymuş oldukları sadakatleri ve bağlılıkları sayesinde kötülükleri yenmişlerdir.

Birlikte ölelim, ölürsek, deyip

Hazırım gidersen, yürü, dedi. (Caynakova, 2004: 99).

Güzel kadın anlayışı coğrafya ve zamana göre farklılık gösterir. Ancak Türk dünyasının hemen her yerinde ve her dönemde Türk kadını için güzellik algısı sabittir. O, selvi boylu, ay yüzlü, kırmızı yanaklı, kara gözlü, uzun kirpikli, saçları uzun ve kâküllü bir varlık olarak tasvir edilmiştir (Teke, 2020: 175).

Güzel olarak nitelendirilen herşey kadınları yansıtan birer faktör haline gelmiştir. Kadınların hoşluğu, fedakarlığı, akıllılığı, üreticiliği ve doğurganlığı bilhassa destanlarda övünç odağı olmuştur. Kırgız destanlarında güzellik unsuru tasvir edilirken genel olarak kadınların yüzü güzel olduklarından dolayı ay'a benzetilmiştir. Şöyle ki;

*Yalan dünyada çok acı çekmişler,
Ay gibi güzel Zuura'nın
Ay gibi yüzünü toz kaplayıp,
Aksakalın söylediği şeyhe
Yurdu dolaşıp gittiler (Caynakova, 2004: 89).*

Kadın Türk kültüründe öncelikle iyi bir eş, iyi bir anne, iyi bir kahraman ve savaşçılık özelliklerini kendinde barındıran kadın günlük hayatta gösterdiği ve yaptıkları işlerle de tüm dikkatleri üzerinde toplamıştır. Kendi kendini var eden kadın, kendi boyasıyla boyanarak kendi varlık alanını oluşturmuştur.

Eski Türklerde evin sahibi kadındır. Kız evin başı, evin yakışığı, kazanın kulpu gibidir. Kadın, erkeğin yoldaşı ve çocuklarının anası olmak gibi önemli bir vazifeye sahiptir. Bu tipteki kadınlar becerikli kadın kahramanların tipik örneğidir. Destanlarda ata binen, kılıç kuşanan, ok atan, ava çıkan vb. özellikleriyle bilinen kadın kahramanların ev işlerinde becerikliliği çevresi ile uyumluluğu itaatkârlığı bu kadın tipinin en önemli vasıflarındandır. Destan'da çocuk özlemi çeken Eşimkul ve Zuura her şeylerini geride bırakıp dertlerine deva olacak şeyhlerin ev işlerini de yapmaktan geri kalmamışlardır. Eşimkul evin dışarı işlerini yaparken Zuura ise evin temizlik, mutfak işleriyle ilgilenmiştir.

*Zuura ile Eşimkul
Şeyhin hizmetini yaptı.
Düşünmedi garipler
Canlarının rahatını.
Zuura ile Eşimkul
Şeyh'e oldu hizmetçi
Kazanını asıp, sürüsüne bakıp
Birçok gün kaldılar (Caynakova, 2004: 97).*

Aile bütünlüğü anne-baba ve çocuk sahibi olmakla tamamlanması mümkün olan bir birlik olarak değerlendirilmektedir. Kadınların bey hatunu olmaları yanında diğer

sıfatları çocuklarının anneleri olmalarıdır. Destan yıllardır çocuk özlemi çeken aynı zamanda birbirlerine sevgiyle bağlanan saygıyı ve sadakati eksik etmeyen Eşimkul ve Zuuranın sitemiyle başlamaktadır. Eşimkul'un söyledikleri;

*Mal dursun, bende çocuk yok.
Gördüğüm günüm zorluk da.
Çocuklu halktan bir örnek
Tarih olarak kalmaz mı?
Eziyet çektim çocuk için
Aldığım Zuura doğurmuyor.
Düşmanım yürüyor tepemde
Alçaldım çocuk yüzünden (Caynakova, 2004: 21).*

*Ninni söyleyip sevecek bala yok.
Titreyerek şaşaladım
Aldığım Zuura için.
Müşkül durumda yaşıyor üzülüp.
Yemek yemeden evinde
Bala diye gözyaşı döküyor (Caynakova, 2004: 23).*

Erkek zor durumda kalsa da eşine karşı sevgi ve saygısını unutturmaz. Kadın erkek tarafından her zaman sevilmiş ve sevildiği kadar da saygı görmüştür. Eşimkul'un eksikliğini duyduğu sadece bir çocuktur.

Böylelikle aile bütünlüğünün sağlanmasını çok istediği halde karısı Zuura'yı da göz ardı etmemiş karısına duyduğu saygı ve sevgiyi devam ettirmiştir.

Çocuğu olmayan kadın da erkek de toplumda geri plana itilmektedir.

Türk destanlarında olay örgüsü çocuksuzluk karşısında babaların tutumuyla başlar. Genellikle toplumlarının yöneticisi konumundaki kişiler her türlü imkâna sahipken çocukları olmadığı için mutsuzdurlar. Destan dünyalarında meydana gelecek diğer tüm olaylar buradan itibaren başlar. Gerek çocuk sahibi olamayan kişilerin tutumu, gerekse içinde yaşadıkları toplumun çocuğu olmayanlara karşı tutumları, ilerde doğacak olan destan kahramanın önemine işaret eden ilk belirtilerdir (Yıldız 2009: 79).

Çocuk sahibi olmak soyun devamlılığı açısından önem arz etmektedir. Toplum içerisinde kadının doğurganlık özelliği kadını daha da saygın hale getirmiştir. Annelik vasfına ulaşmak toplumun sürekliliği manasına gelmektedir. Kadının çocuk doğurmaması durumunda toplumun kadına bakış açısı değişmekte ve kadına duyulan saygınlık ciddi manada azalmaktadır. Destanda çocuğu olmayan Zuura toplum tarafından dışlanmıştır. Şöyle ki;

Derdine dert eklenip

Çocuk doğurmadan ağlamış.

Horluk gören Zuura'nın

Sözünü hiç kimse dinlememiş.

Balan yok diye küçümseyip

Birçok kadın kötölemiş (Caynakova, 2004:114-115).

Çocuk yalnız anne babaların meselesi değildir. İçinde yaşanan toplum da evli çiftlerden çocuk sahibi olmalarını bekler. “Çocuk, ailede ocağı tütürür.” (Örnek 1995: 131). Destanda erkek bu nosanlıkla kendini de sorumlu hisseder. Şöyle ki toplumun sürekliliği ve işleyişi yalnızca kadınla alakalı bir durum değildir. Kadını ilgilendirdiği kadar erkeği de ilgilendirmektedir. Toplum tarafından kadının ve erkeğin yapması istenilen davranışlar ayrı ayrı belirtilmiştir. Çocukları olmadığı için toplum tarafından dışlanan çift çocuk sahibi olduktan sonra toplum içinde büyük bir saygınlık kazanmışlardır.

Eşimkul ve Zuura'nın

Baladan yana rahatladı kafası.

Adam yerine koymayan kardeşin

Yakın oldu arası...

Baladan gönlü rahatlayana kadar

Halkı paylaşıp vermiş.

Önceden tay vaad edip

Arkasından buzağı, kuzu, oğlak

Sürü yapmak için topladı.

Eşimkul ile Zuura'ya

Halkı böyle hürmet etti (Caynakova, 2004:161).

Üretkenliği ve bütünleyici özellikleriyle kadın vaz geçilmezdir. Anne kimliği toplum tarafından kadınları daha saygın bir statüye yükseltir. Merkezi bir karakter olan Altın Kökül Caş Aydar'ı dünyaya getiren Zuura'nın annelik görevinin tümünü kendinde toplamayı başarmış ve toplumda saygın bir statüye ulaşmıştır.

Anne tipi genel olarak değerlendirildiğinde, en belirgin şekilde Eşimkul'un karısı Zuura adlı karakterde görülür. Gerektiğinde kocasına akıl veren, ailenin ayakta durması ve devamlılığı için kocasından daha fazla mücadele eden tiplerdir. Bu tipler anne olarak çocuklarını koruyan, onların geleceğini düşünen, onların yaşamaları ve başarılı olmaları için çocuklarına kocaları kadar yardım eden karakterlerdir.

Kırgız destanlarında annelik vasfına ulaşan kadınların sergiledikleri ayırıcı özellikler bulunmaktadır. Bunlar; ailesine yararlı olmak, doğurmak, anne olmak, düşmanla savaşmak vb. eylemlerdir. İdeal eş konumunda olan kadınlar; kahramanla evlenme, hamile kalma ve doğum yapma süreciyle karşımıza çıkmaktadır. Doğurma ve annelik yapma fiileriyle de ideal anne kadın karşımıza çıkmaktadır. Destandaki ideal anne tipi Zuura'dır. İdeal kadın tipinin en önemli özelliği anne tipinin doğurganlık özelliğidir. Anne kadın tipi kendinde taşıdığı doğurganlık özelliğiyle soyunun devamlılığını sağlayan toplumun vazgeçilmez unsurudur.

Eşimkul menen Zuura destanında olduğu gibi daha çok başkahramanın annesi konumunda bulunan ve toplumun bellediği annelik vasfına sahip örnek teşkil eden tüm karakterler ideal anne olarak belirlenmiştir.

İdeal anne kadınların destandaki en belirgin hareketleri, başkahramanı dünyaya getirmek ve onu kollamaktır. Eşimkul menen Zuura destanındaki ideal anne tipi kadınların gerçekleştirdikleri eylemler; Ailesine yararlı olma, doğum yapmak ve annelik yapmak, hasımlarla savaş içerisinde olmak, başkahramana yol göstermek vb. eylemlerdir. Burada yer alan eylemler, bir kadın karakterin ideal anne olarak nitelendirilmesi sebebiyle yapmak mecburiyetinde oldukları eylemlerdir.

Eşimkul menen Zuura destanında Zuura karakteri ideal eş tipinden ideal anne tipine geçişin en önemli özelliğini göstermektedir. Destanda kendinde annelik kutsallığını kazandıran Zuura karakterinin doğurganlık süreci aşama aşama gerçekleşmektedir. Yıllardır çocuk özlemi çeken Zuura'nın çaresizlik içindeki çabaları anlatılmaktadır. Çocuğu olmadığı için üzülen olması içinde elinden geleni yapan bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıllarca çocuğunun olması için çareyi şeyhlerde ve evliyalarda arayan

Zuura ve Eşimkul her defasında kandırılmalarıyla kendilerini umutsuzluğa ve mutsuzluğa kaptırmışlardır. Umutsuzluğun içinde boğulan Zuura ve Eşimkul hayallerinden vazgeçmemiş hayallerinin peşinde koşmuşlardır. Tesadüf eseri bir hekimle karşılaşan Zuura ve Eşimkul hayatlarının dönüm noktasını yaşamışlardır. Çocuğu olmayan Zuura tanıştığı bir hekim tarafından tedavi edilmiştir. Böylece ideal anneliğe geçişin ilk aşaması hekim tarafından başlatılmıştır. Şöyle ki;

*Götürdü Zuura'yı
Sıcak eve yatırıp
İlaç ile buğu yaptı.
Bütün vücudunu yel alan
Zavvalı Zuura'nın ilaçtan
Canı çıkmadı.
Yemek ile ilacı
Ağzından eksik etmedi.
Çıkarmadı bozkıra.
Uğraştı hekim
Bütün hevesi ile bala için (Caynakova, 2004: 111).*

*Hekimin elinden
Talihi açılıp,
Zuura'ya çok iyi baktı.
Hergün buhar ile buğulayıp
Güzel oldu yemeği.
Üç ay geçti gördüğü yok
Kapıya çıkıp etrafı.
Eşimkul acele ediyor
Görene kadar balayı (Caynakova, 2004:113).*

Aşağıda da belirtildiği gibi hekimin çabalarının sonuçsuz kalmadığı ve Zuura'nın hamile kaldığı anlatılmaktadır. Yıllarca çocuk bekleyen ve çocuk özleminin sona ereceğini düşünen Zuura'nın hekime minnettarlığı belirtilmektedir.

Üç ay geçince
Alıp çıktı bozkır.
Sebep oldu hekim
Bulunmayan çocuğa.
Sevindiği için Zuura söyler:
Gerekirse olurum
Hekime kurban,
Canım feda kendine
Helal emek verdiniz
Onulmayan yaraya.
Kurban olayım hekim,
Gösterdiğin hünerin
Altın imiş hepsi.
Zuura hamile kaldı
Günden güne parlayıp
Mutluluk girdi hayatına.
Varmaz oldu ikinci defa
Şeyherin yoluna (Caynakova, 2004: 115-117)

Birçok destana konu olan ve kendine yer edinen “kadın” geçmiş ve gelecek arasında bir köprüdür. Bu köprünün temeli aile olduğu gibi aileyi var eden ve kuşaktan kuşağa taşıyan önemli mihenk taşı da “kadın”dır.

“İnsanın ve insanlığın tarihinde baskın anacıl bir dönem mutlaka vardır. Anacıl eylemlilik, annenin ve doğanın (dişil ilkenin) olumlu yaşanan özelliklerini arama motifini yansıtır. Bu olumlu beklentiler, henüz kendi varoluş ve bütünlüğünün sorumluluk ve yükünü taşıma noktasına gelmemiş çocuğun annesinden beklentileridir. Bebek muhtaç olan, anne bebeğinin ihtiyacını şefkatiyle karşılayandır” (Saydam, 2017: 76).

Kadın, her şeyden önce anadır. Doğuran, besleyen, sevecen, sevgi dolu olan anaç kadın her zaman ayrı bir yerde tutulmuş ve ayrı bir öneme sahip olmuştur. Kadın öncelikle bir ana görevini üstlenerek çocuklarını doğuran, kardeşlerine bir abla, abilerine ve ablalarına kız kardeş, aynı zamanda bir eş olarak Türk dünyasında büyük bir öneme sahiptir. Bu kadınlardan biri de Zuura’dır. Zuura soyun devamlılığının kaynağı olan,

yuvayı yapan, fedakârlık ve sadakatiyle toplum içinde farklı bir yere sahiptir. Zuura ideal eş tipinden ideal anne tipine geçişin en önemli özelliğini göstermektedir. Birçok özelliği kendinde taşıyan Zuura annelik özelliğiyle bütün olmayı başarmıştır. Aşağıda da belirtildiği gibi doğum yapma heyecanını doğumun verdiği acıyı arkasından gelen çocuk özleminin biteceğini sabırsızlıkla beklemektedir.

*Birgün Zuura sancılandı
Uykudaki kocasını sakince gelip uyandırdı
Kadın sevmez mi ahiretlik kocasını?
Hey Eşimkul! Kalksana
Kıvrınmaya canım dayanmıyor
Bana yardım etsene
İçim ağrıyor, belim sancılanıyor
Bana yaklaşsana
Tatlı canım dayanmıyor.
Hemencecik kalksana.
Uykudan sana ne (fayda)!
Belini sağlamca bağlasana.
Ak ottan yapılmış döşeğinin
Üstündeki tay derisini çırpıp toplasana
Kederleniyor canım, ay!
Zor imiş sancı çekmek.
Kalkmıyor halim, ay!
Erkenden kalk Eşimkul,
Gelsene benim yanıma.
Bitmiş gibi müddeti
Doğuracağım ayımın, ay!
Bakarsam iyi olur gelip
Benim gibi garibin halini.
Vay, benim karnım! Ay!
Yersiz yurtsuzluk başımda.
Düzelt Allah'ım işimi!
Yanımdan gitme bozkıra,
Gayret et bala için.*

Ahiretlik yoldaşım,
Eşimkul, kocacığım, ay
Tutuldu açılmadan,
Ağzımdaki otuz dişim
Vay belim! Ay!
Görmeden kalacak gibiyim,
Doğup büyüdüğüm memleketimi, ay!
Bugün düştü aklıma
Yalnızlık sıkıntısından
Oynayıp gülen kocam, ay!
Gayret et Eşimkul,
Biricik canım acı çekti
Ahiretlik kocam, ay!
Off, vay benim yüreğim!
Bir çocuğu yıllarca
Ağlayarak istedim.
Yenge menge bende yok,
Yalnızlıktan çöktüm.
Benim gibi ağlayan garibin
Dileği kabul olsaydı.
Vay canım eziyet çekti!
Eşimkul seni severim.
Nasıl duruyor baksana
Her zamankine göre benzim?
Oturup usulca çeksene
Belime koyup bileğini.
İçimde duruyor,
Eşimkul senin sevgin
Sağsalım görecektiydik
İstemekten bıktığım dileğini?
Vay-vay-vay-vay canım acıyor
Zor ya doğurmak!
Bütün vücudum ağrıyor!
Nasıl çare bulurum?

*Tırnaklarım dahi ağrıyor!
Doğum sancısıyla bana eziyet ettin.
Kuş yavrusu gibi acıttı.
Nice yıl isteyip ağladım
İçimde durup tayım
Niçin bu kadar eziyet ettin?
Kalkarsan iyi olur Eşimkul,
Hürmet ettiğim kocam! (Caynakova, 2004:127-129).*

İdeal anne kadınının anlatmalardaki en belirgin eylemi evladını dünyaya getirerek doğurma eylemini gerçekleştirmesi ve annelik vasfını kazanarak çocuğuna anneliğini hissettirerek yaşatmasıdır. Zuura da anne motifini en iyi yansıtan bir tiptir. Doğum sırasında çektiği acı, çocuğunun sesini duyunca yerini mutluluğa bırakması bunun en belirgin göstergesidir.

*Dayanamayan Zuura'nın
Bütün vücudu ürperdi.
Nazik vücudu nemlendi.
Zuura'nın sesi kısılıp,
Bedeni yumuşayıp rahatladı.
Parlayarak içi açılıp
Civa gibi kayıp aktı.
Duramayıp bala bağıınca
Kapıdan girdi Eşimkul
Balanın sesini duyunca.
Çok acı çeken Zuura'nın
Sesi kesildi
Gariplerin neşesi*

Ay ışığı vurmuş gibi yerine geldi (Caynakova, 2004:137).

Geleneklerin ve göreneklerin de yansıtması bakımından aile kavramı önemli bir yere sahiptir. Aileyi oluşturan ve çoğaltan en önemli unsur kadındır. Kendisine ait altı kapılı şehri olan, önünde altın tahtı olan ve heybetli bir deviyle dillerde dolaşan güçlü ve zengin bir han olan Temirkan'ın ilk ve tek kızı Aruuke ideal sevgili ve eş tipinin en

güzel örneğidir. Han soyundan geldiği bilinen, Aruuke han kızı olmasının yanında güzel, akıllı, tatlı dilli, cesur bir kız olarak nitelendirilmektedir. İdeal sevgili ve eş tipi Aruuke'nin destanda sergilediği ayırt edici eylemleri şöyledir; Kahramana âşık olma, kahramanı karşılama, kahramanı uğurlama, bekleme ve ona kavuşma, kahramanla evlenme vb eylemlerdir. Gerçekleştirilen bu hareketler bir kadının sevgili ve eş olmanın en ideal şeklini gözler önüne sermektedir. Kahramanla evlenme ideal sevgili tipinden beklenen bir harekettir. Evlenme faktörüyle ideal sevgili tipinin şekil değiştirerek, ideal eş tipine dönüştüğünü görmekteyiz. Başka bir tabirle, ideal sevgili tipi kadın, kahramanla evlendikten sonra ideal eş tipine ulaşacaktır. Destanda Aruuke yolculuk serüvenine ideal sevgili tipiyle başlayıp ideal eş tipine doğru emin adımlarla ilerlemiştir. Toplumların yaşama biçimini belirten göstergelerden biri de giyim kuşamlarıdır. “Güzellik kavramı ile insan arasında daima bir ilişki olmuştur. Bu nedenle tarihin her döneminde, o dönemin estetik anlayışına uygun biçimde güzel olmak, güzel görünmek ve güzel kalmak insanlar için önem arz etmiştir. Kadınlar ise erkeğe göre güzel görünmeye ve süslenmeye daha çok önem vermiştir. Kadınların giyimleri ve takındığı ziynet eşyaları; renkleriyle, malzemesiyle, biçimiyle toplumsal kültürü gösteren önemli araçlardan biridir” (Teke, 2020: 173).

Haberci gelinin söylediklerinden sonra Aruuke'nin öz veriyle hazırlanıp Kökül'ün yanına gitmesi;

*Belli oldu güzelin
Çağrılan yere gideceği.
Sevinmişti gördüğünde
Özlediği bulunup
Çaresi yok oturmuş
Er Kökül'ü özleyip
Altından yapılmış kerevetten
Yavaşça indi Aruuke
Gideyim diye hazırlanıp.
Güzel boncukları
Çaprazlama takınıp,
Güzel kokuya karıştırıp pudrayı,
Esirgemedi yüzüne sürüp,*

*Kıymetli kumaştan elbise giyinip,
Temirkan'ın bir tanesi
Atan şafak gibi görünüp
Kavuşsam diye Köküle
Yüreği çarpıp sevinmiş...
Altın toka saçında
Turna tüyünden süsü başında
Aruuke gibi güzelin (Caynakova, 2004:317).*

“Kırgız destanlarında sözü edilen kadınların giyim kuşamlarında tercih ettikleri kumaş veya kıyafetleri, renkleri, biçimleri, aksesuarları ve mücevherleri; bunların yanı sıra çeşitli süs malzemeleri kadının güzelliğine güzellik katan unsurlar olarak yerine göre destanlara mevzuu olmuştur”. (Teke, 2020: 173)

Güzellikleriyle binlerce yıldır baş tacı edilmiş turna şiirde, türküde, giyimde, kuşamda, halıda, kilimde, oyada, eşikte, beşikte motif olarak kullanılmıştır. Uğur getirmesi için gelinlerin başına turna teli (tüyü) takılır. Kızların güzelliği “turna” ile ifade edilmektedir. Ağırlıklı olarak kıymetli kumaşlardan dikilen kıyafetleri tercih eden Aruuke başından turna tüyü süsünü eksik etmemiştir.

“Kadınların güzelliği, fedakâr ve vefakâr olması, zekiliği ve yaratıcılığı sanat ve edebiyat ürünlerinde, özellikle destanlarda, övgülerin merkezi olmuştur. Güzel olarak addedilen her şey kadınları sembolize eden birer unsur olagelmıştır.” (Teke, 2020, s.172)

Destanda eş ve ya sevgili görevindeki Aruuke asaletli ve çekici kadındır. Aruukenin güzelliği yaşadığı topraklarda dillere destan olmuştur. Destandaki başkahramanın, bu asaletli ve çekici kızı yurduna getirmek için çetin bir maceraya atıldığına şahit olmaktayız.

Destan da güzelliği sürekli aya benzetilen Aruuke'nin destanda güzellik anlayışı şu şekilde tasvir edilmiştir;

*İki gözün arası
Elektirik lambası yanmış gibi.
İki kaşın arası
Kalem ile çizilmiş gibi.*

Gören insan dayanamaz

Kendinden geçip sevmiş gibi (Caynakova, 2004:317).

Kökül'ün tabiriyle titreyen ihtiyar, olarak nitelendirilen Temirkan tarafından Kökül'e haberci olarak gelen ihtiyar adamın Aruuke hakkında söyledikleri; Aruuke gibi güzelin, yüzüne rüzgâr değmemiş. Temirkan'ın nazlısı, insan yüzüne bakıp gülmemiş. Kaldığı yerde yaz, kış güzel kokulu çiçek açmış.” Diyerek güzellik anlayışını ifade etmektedir. Temirkan'ın kızına seslenişi şu şekildedir;

Kurban olayım yavrum,

Ben söyleyeyim sen dinle.

Çiniden ak berrağım (Caynakova, 2004: 257).

Kökül'ün Aruuke'ye seslenişi şu şekildedir;

Aşık olduğum altınım,

Ay yüzlü ışığım (Caynakova, 2004: 323).

Haberci yengesi ve Aruuke'nin konuşmalarının ardından Aruuke daha fazla dayanamayarak babasının bulunduğu şehre doğru yol alır. Destanda şu şekilde tasvir edilmiştir;

Atlas ipek giydi.

Yeryüzünde yok imiş

Aruuke'nin sevdiği.

Gerçekten yalın ateş oldu

Babasına yanması.

Giysisinde kiri yok,

Güzelliği başkaca.

Vücudunda beni yok

Kırk kızın tamamını peşine takıp

Yöneldi yürüyüp şehre.

Yengesinden duyuldu

Bu işin haberi.

Yanıp duruyor fener gibi

Aruuke'nin güzelliği.

İnsanlardan üstün yaratılmış

Temirkan'ın gözüünün nuru (Caynakova, 2004: 253-255)

Kökül Aruuke'yi de alıp memleketine gelir. Büyük bir coşku ve sevinçle karşılanan Er Kökül kahramanlığıyla övülürken Aruuke'de güzelliğiyle dikkatleri üstüne toplamıştır.

*Küçük kızlar uğuldaşıp,
Geldi gelin, deyip
Köye doğru koştu
Aruuke'nin evinin kanadı
İyice halk tarafından öğrenildi
Aruuke'yi kız gelin alıp gelir.
At yarıştıırıp güreşıp
Arka tarafta şasıırıp kalır.
Aruuke gibi güzeli
Gören gencin hevesi yerine gelir.
Altın Kökül genç Aydar
Erlıını halka gösterdi.
Ay yüzlü Aruuke
Ortaya çıkıp görünmeden
Genç balaları yaktı* (Caynakova, 2004:331).

Destanlarda güzelliğı tasvir edilen Aruuke ay gibi bir yüze sahip olduğı için sürekli bu özelliğı yinelenmiştir. Temirkan Er Kökül ve kızının izdivacını kabullenmiş ve kızına icazet vermiştir. Aruuke'nin Kökül'ün yanına süslenip gittiğı destanda şu şekilde tasvir edilir;

*Babası izin verdikten sonra
Güzel Aruuke sevindi.
Otur gelin, otur kız
Gitmeden bakalım
Saç bağıının taşını şıngırdatıp,
Ay gibi yüzü parlayıp
Güzel kokulu kızın, gelinin
En güzel zamanı,
Cam gibi yüzü parlayıp
Çolpan gibi gözü ııldayıp,*

Ortalarında gitmekte

Temirkan'ın nuru (Caynakova, 2004: 253-255).

Destandaki eylemlerinden çok eylemsizlikleriyle yer alan kadın karakterler herhangi olumsuz eylemlerle okuyucu karşısına çıkmadıklarından dolayı ve destan kahramanlarına da negatif eylemlerde bulunmadıklarından dolayı olumlu tip kategorisinde değerlendirilir. Destanda en güzel örneği Köçörbay'ın karısıdır. Anlatıda yer verilen durgun kadın karakterlerden birkısmı, savaş meydanlarında galip gelen tarafın ödül olarak gördüğü savaş ganimeti konumundadırlar. Bu tip kadın karakterlere hiçbir söz hakkı da tanınmamaktadır. Ayrıca bu tip kadın karakterlerin savaş ganimeti olarak görülmesi ve durağan bir yapıya sahip olmaları onları aşık kadın tipinden ayıran kilit noktadır. Köçörbay'ın çocuklarından birini istemeye gelen Eşimkul ve Zuura'ya Köçörbay'ın ortanca karısı olumlu yaklaşmıştır. Ailede söz hakkına fazla sahip olmayan ortanca gelin yengesine ve kaynına kıyamayıp onları geri göndermek istememiştir. Ortanca gelinin Zuura'ya verdiği cevap şöyledir;

Gelmişsin yenge evime.

Doğrudur acı acı ağlaman.

Zevklidir çocuk birine

Ben de biliyorum acını.

Kim dinler benim lafımı?

Kaynına gidip söyleyeyim

Yenge senin halini.

Geceden beri ben duydum

Bala için ağlamanı.

Fazla olsa bir bala

Verir idim herşeyimi.

Çok acı verdin feryat edip

Tatlı canına.

Kaynın bilmiyor ne yapayım,

Yengeciğim senin halini.

Kocama varayım,

Varıp akıl sorayım

Tamam derse güveyim

*Balamı verip ağabeyime,
Hayır duasını alayım.
Deyip öyle düşündü.
Vaad etti.
Ben kaynına gideyim.
Sizin için hizmet edeyim.
Tamam derse eşim,
Cevabını alıp geleyim.
Meme emen balamı
Yengeciğim size vereyim (Caynakova, 2004: 43).*

Yengesine bunları söyledikten sonra ortanca gelin hemen evden çıkarak kocasının yanına gitmiştir. Nefes nefese kalan ortanca gelinin kocasına söyledikleri;

*Köçörbay geldim ben sana,
Kulak ver sen bana.
Bir balanın üzüntüsünden
Kayın ağabeyim çekmiş bunca tasa.
Söylediğim sözüme
İyi de olsa kötü de olsa
Bir cevap versene
Hususi olarak yengen gelmiş.
Bir çocuk yüzünden
Fenalaşıp bitkinleşmiş.
Kayın ağabeyim zavallı ağlayıp
Gözünün yaşını dökmekte.
Balanın derdi, tasası için
Yalvarırcasına bakıp çok ağladı.
Sıkıntılı yengem sızlanınca
Üzüldüm söylediği sözüne.
Kanlı yaş almış gözüne
İhtiyarlayınca ağabeyimiz.
Bir bala yüzünden
Gelmiştir rica ederek sana.*

*Nazlandırıp oynatıp
Bindiririm diyor döşüme
Verecek miyiz yengeme
İstediği balayı?
Kayın ağabeyim ile yengemin
Asılıyor yüzü.
Cevap ver benim sözüme.
Kayın ağabeyim ve yengem ikiside
Oturuyor evde sızlanıp
Bir balanı ver diye,
Verin diye ağabeyim rica etti.
Beşikte yatan balayı
Yetiştirip al deyip biz versek
Belki neşelenir.
Cevap ver gidip söyleyeyim.
Nasıl çare bulalım (Caynakova, 2004: 45).*

Bunları söyleyen ortanca gelin kocasından olumsuz cevap almıştır. Ortanca gelinin yüreğinde bu izi taşımaya mahkûm eden Köçörbay karısının isteğini görmezden gelerek olumsuz kararını kardeşine iletmiştir.

Kırk kız tipi kadınlar kahramanın veya bahadırın karısının yakınında bulunur. “Bu karakterler genellikle yedi, dokuz, on beş, otuz ve kırk gibi formel sayılarla kadınlar grubu olarak destanlarda yer almaktadır. Bu tipteki kadınlar grubunun her bir formel sayı için bir tip kategorisi oluşturmanın yerine, bu özelliklere sahip karakterler gelenekte en fazla kullanılan formel sayılardan olan kırk ile ifade edilmiş ve “kırk kız tipi” olarak adlandırılmıştır” (Aksoy, 2019: 124).

Eşimkul menen Zuura destanında sergilemiş oldukları eylemler şöyledir; Bey kızına yardım etme, misafir ağırlama vb. kırk kız tipinin ayırt edici eylemlerindendir.

Destanda Temirkan’ın kızı Aruuke altı katlı demir bir evde kalmakta ve yanında da kırk kız bulunmaktadır. Ülkesinde olup biten ne varsa haberci yengesi tarafından Aruukeye söylendiği vakit Aruuke yanında ki kırk kızı sinir havliyle yanından şu şekilde kovmuştur;

Durmuştı Aruuke,

Yanında ki kırk kıza
“Yok olun!” diye kabaca söyleyip
Anlamıştı Aruuke
Yurduna düşen kaygıyı (Caynakova, 2004:251).

Aruuke kararını verdikten sonra babasının yükünü hafifletmek gayesiyle kırk kızını da yanına alıp babasının şehrine doğru yol almıştır.

Aynadan parlak benzi
Bulutlu gün gibi karardı.
Kahrolası kırk kız yürüyün!
Düşman yağmalamıştır şehrimi.
Babam kalırsa azapta
Nasıl esirgeyeyim canımı? (Caynakova, 2004: 253).

Babasının yanına giden Aruuke olup biten her şeyin aslını öğrenmiş ve babasını hüsrana uğratan, kardeşinin canına kıyan ve ülkesine felaketler getirtiren Kökül’le konuşmaya gitmiştir. Konuşmanın ardından Kökül’e gönlünü kaptıran Aruuke kırk kıza akıl danışmıştır.

Köye çabuk gidelim
Halini gördük balanın
Babama haber verelim.
Kurban olayım akranlar,
Nasıl bir akıl bulalım?
Arslan gibi heybetli,
İnsanoğlundan cesur..
Mücadele edip bununla
Nasıl intikam alalım? (Caynakova, 2004:273).

Bir han kızı olan Aruuke yanındaki kırk kız ile bir bütün halindedir. Kırk kız ifadesi sayısal olarak kırk kızdan ibaret olmayıp yeri geldiğinde akıl danışılan, emir verildiğinde giden ve yine emir verildiğinde hazır durumda olan, itaat ettikleri insanı yalnız bırakmayan görüşlerine başvurulmuş ama söz sahibi olmayan tiplerdir. Bu kısma kadar Kırk Kızın “Bey kızına yardım etme” eylemi adı altında örnekler verilmiştir. Bundan sonraki kısımda ise “misafir ağırlama” eylemi adı altında durulacaktır.

Aruuke için her şeyi göze alan Kökül Temirkan'a haber yollamış ve vadettiği kızını alacağını söylemiştir. Kökül'ün cesaretliliğini, gücünü ve ağırlığını kabul eden Temirkan artık kızını vermek zorunda kalmıştır. Kırk kıza Kökül'ü karşılamaları gerektiğini şu şekilde söylemiştir;

*Gelecekmiş köyüme
Cesaretli genç bala.
Karşılamaya önüne çıkın.
Oynaya güle gidin.
Kederlendirmeden gönlünü
Damat diye elini tutun.
Çok gülüp kahkaka atıp
Kinini dağıtın....
Gidip kızlar karşılayın
Getirip eve indirip,
Aruuke gibi biriciği
Bu balaya birleştirin (Caynakova, 2004: 295).*

Kırk kızın Er Kökül'ü karşılaması;

*Cam gibi yüzü parlayıp,
Çolpan gibi yüzü ışıldayıp
Ortalarında gitmekte
Temirkan'ın nuru.
Kahkaha atıp, gülüşüp,
Birbirilerine yürü, deyip
Gelmekte kız ,gelin.
Akıl sahibi Aruuke,
Böyle söyle, diye
Her bir sözü öğretip,
Bey tertibi düzenleyip
Beğenmedikleri için birbirini azarlayıp
Gelmekte kız,gelin
Köyden çıkmış seçilip.
Görmeyerek Kökül'ü*

*Çoğu hayran kalmış.
Kızın, gelinin beceriklisi
Kökül'ü karşıladı hazırlanıp (Caynakova, 2004:297).*

Kırk kız içindeki bir gelinin Er Kökül'e söylediği selamı;

*At yoran arslan,
Yaratılmışsın üstün olarak.
Azalmamış şöhretin,
Yalnız kendin gelmişsin
Görülmemiş uzak yerden.
Senin gibi insan var mıymış
Geri çekilip düşmandan
Tek başına vuruşan?
Haberin halkça anlaşıldı
Altı kanatlı ak düğün obası
Özel olarak size dikildi.
Kurban olayım, nurum,
Yok et içinde ki kinini,
Elini tutup biz gelip
Şimdi gördük halini.
Alıp geldik peşimize takıp
İstediğin çiçeğini.
Damat diye bekliyoruz
Veriniz bize elinizi.
Nasip ise alırsın
İnsan eli değmemiş
Güzel kokulu dilberi (Caynakova, 2004:299).*

Kökül'ü sakinleştiren ve istenmeyen olayların çıkmasında bir engelleyici unsur olarak kırk kızlar;

*Akşam serinliğindeki gecede
Kökül çıktı bozkıra.
Kızıl çiçek gibi kız, gelin*

*Durmayıp peş peşe gelir balanın ardından
Beraberce enişte deyip.
Korku düşürmez akla (Caynakova, 2004:305).*

Kırk kızın kahramana hizmet etmesi;

*Arktaki suyunu çevirdi
At yıkamaya göl yapıp.
Sur Koyon 'u indirip
Kızlara kanını yıkkattı.
Babasından üstü doğmuş
Altın Kökül Genç Aydar
Kahramanlığını ortaya koydu
Endamı güzel kız, gelin
Kahramana hizmet ettiler.
Aliverip sabunu
Sur Koyon 'u yıkadılar (Caynakova, 2004:305).*

Kırk kız tipi kadınların destanda daha çok bey kızının yanında bulunma özelliğiyle dikkat çekerken misafir karşılama özelliğiyle de bütünleşerek destanda önemli bir yere sahip olmuşlardır. Sadece cinsiyet tipi olarak alınan kırk kız, Kırgız Destanlarında kadınlar üzerinden anlatılmıştır. Destanda kırk kız tabirinin yanında daha çok kız gelin tabirleri kullanılmaktadır. Fiziksel özellikleri bakımından Endamları ve güzellikleriyle de destanda vurgulanmıştır. Güler yüzlülükleri ve sakinleştirici etkileriyle kötü musibetleri engellemişlerdir. Varlıklarıyla ve yaptıklarıyla olayların seyrini değiştirmişlerdir.

Yenge karakterine sahip kadın karakterlerin anlatıdaki en dikkat çeken eylemi kahramanın karısına çeşitli yardımlarda bulunmak ve kahramanla karısının arasında aracı olmaktır. Aruuke'nin yengesi buna örnektir.

Yenge karakterine sahip kadınların aynı zamanda kırk kız tipinden biri olduğu da görülmektedir. Bütün zorlukları layıkıyla yerine getiren Kökül henüz kendisine vaad edilen ganimet olarak gördüğü kızı Aruuke'yi Temirkan'ın isteksizliği yüzünden alamamaktadır. Kızını verme konusunda tereddüt yaşayan Temirkan'ın halkı her geçen gün Kökül'ün gazabına uğramaktadır. Gücü tükenen ve çaresi kalmayan Temirkan bir

haberci göndererek kızını çağırtmıştır. Temirka'nın seçtiği bu haberci aynı zamanda Temirkan'ın gelini Aruuke'nin yengesi ve aynı zamanda kırk kız içinden biridir. Bu haberci gelin Temirkan ve kızı Aruuke arasında arabuluculuk yapmıştır. Temirkan'ın haberci geline söyledikleri;

Gün değmemiş naziği,

Bir gelini gönderdi.

Temirkan'ın çaresi

Bir bala yüzünden kalmadı.

Gelin balam, gidip gel.

Aruuke'yi alıp gel.

Hürmet ettiğim ailemi

Sarmış çok günahım.

Temirkan "git" dediinde

Buyurduğu gelin yöneldi.

Aruuke'ye gitmezdi

Bu gelinden başkası (Caynakova, 2004:251).

3.3. SEMBOL TİPİ

Sembol, somut bir nesne olmakla beraber üzerine yüklenen anlama ait göstergeler toplamıdır. Alp kadın tipinin fiziksel olarak güçlülüğü ve sağlam karakteri simgeler bütünü oluşturmaktadır. Alp kadının kendinde barındırmış olduğu göstergelerin toplamı sembol tipini teşkil etmektedir.

Destanlarda kadın gerektiğinde eşine ve oğluna akıl nasihat vererek onları gelecek tehlikelerden korumaya çalışır. Kadın, uyanık bilge kişiliği ile uyarıcı sözler söyler, akıllıca planlar yaparak düşmanın hilelerini bozar. Yeri geldiğinde elinde kılıç, at üstünde savaşıyan kadın, yeri geldiğinde aklı, anlayışı, sabrı, öngörüsü ile erkeğine destek olmuş, karışık birçok meseleyi böylelikle çözmüştür (Bars, 2014: 107).

Keskin zekası, sağlam duruşu ve gerçekleştirdiği eylemlerle adeta birer örnek teşkil eden alp kadın bilgeliğin, onurlu olmanın, ustalığın, adaletin, doğruluğun ve dürüstlüğün sembolü konumunda görülmektedir. Sivri zekaya sahip alp kadın tipini sembolleştiren bir diğer özellik ise olayların gidişatına göre akıllıca hareket etmesi ve kötü olan olayları önceden sezme yeteneğine sahip olmasıdır. Bilge yeteneğiyle

olayların gidişatını değiştiren alp kadın tipi, sorun olarak görülen her meseleyi kendi lehine sonuçlandırmıştır.

Destanların çoğunluğunda Türk kadını savaşçı, sağduyulu ve mücadeleci bir karakter olarak tasvir edilmektedir. Alp kadın tipi bozkır kültürünün yarattığı gerçekçi bir tip olmakla birlikte savaşçılık ve bilgelik özellikleriyle bir bütün oluşturmaktadır. Mücadeleci ve savaşçılık özelliklerinin yanında eş ya da anne olma durumu da alp tipi kadınının en önemli özelliklerindendir. Toplumda eş ya da anne kimlikleriyle saygın bir statüye ulaşan kadınların çocuk dünyaya getirmesi ve onu eğitmeside en önemli niteliklerindendir.

Alp kadını çok güzel ve çekici olmasının yanında, hem çok akıllı hem çok kararlı hem çok meziyetli hem de günlük yaşamındada çok huzurlu bir kişiliğe sahiptir. Hem zekaları hem güzellikleri hem cesaretleriyle tarihte iz bırakan alp kadınların bilgeliği her dönemde güçlü bir etki uyandırmıştır. Bu etki kendini oldukça güçlü bir biçimde hissettirmiştir

Alp kadınının çeşitli mücadele şekilleri bulunmaktadır. Bu bazen at üstünde ve elindeki kılıçla, bazen dilindeki sözüyle bazen de elindeki kalemiyledir. Yaşanılan olaylar karşısında üretmiş olduğu çözüm yollarını uygularken yüzündeki ifadenin, sesindeki ahengin ve bakışlarındaki kararlılığın ciddiyeti her zaman ilgi odağı olmaktadır.

Kadınlar ideal anne ya da ideal eş sıfatlarına sahipken bile her türlü mücadeleden vazgeçmemiş korkusuzca ve inatla savaşmaya devam etmiş, aklın ve bilgeliğin sembolü olmuştur. Dış görünüşünün yanında düşünceleriyle de sağlam bir yapıya sahip olan kadınlar inanç sisteminden, yaşam şekline kadar toplumu yönlendiren ve seçici özellikleriyle milli değerlerin sembolü olmakla beraber Türk destancılık geleneğinde aktif rol oynamışlardır.

3.3.1. “Cañıl Mırza” Destanında Sembol Tipi

Cañıl Mırza adlı kadın karakterin destanda sergilemiş olduğu eylemler dikkate alınarak sembol tipi özellikleri özetle şu şekilde geçmektedir.

- Erdene Han Cañıl’ın şöhretini duymuş ve onunla evlenmek istemiştir, aksi takdirde halkını yok edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Cañıl’ın keskin zekasını kullanması ve bilgeliğini konuşturarak halkının refahı karşılığında Erdene Han’ın teklifini kabul etmesi.

- Cañıl'ın tatlı ve keskin diliyle ikna kabiliyetini kullanması ve Erdene Han'ın Çınasıl'ı öldürmesini engellemesi.
- Cañıl'ın Kalmatayla evlenmesi ve ideal bir eş sıfatıyla kocasına karşı sadık olaması, ideal anne sıfatıyla da çocuğuna anaçlık yapması.
- Cañıl'ın halkına kavuşması, millete yeniden umut olması ve alplik özelliklerini yeniden alevlendirerek direnişin sembolü olması.
- Akkoçkor ile çetin bir mücadele veren Cañıl, bilek hakkı olarak Akkoçkorun bindiği atı alması fakat daha sonra atı gerçek sahibi olan Şırdakbek'e vermesi, bu yönüyle adaletin ve dürüstlüğün sembolü olması.

Alp kadın, uyanık bilge kişiliği ile hikmetli sözler söylemeli, akıllıca planlar yaparak düşmanın hilelerini bozmalıdır (Akyüz, 2010: 177).

Cañıl, birçok yerde kendisine düşman olanların niyetini anlamış ve durumu kendi lehine çevirmeyi başarmıştır. Destanda Noygut halkına saldırıp yolkılarını yağmalayan Üçükö ve Tülkü'nün peşinden giden Cañıl, uyuma vakti geldiğinde civarda yanan ateşin etrafında otuz kırk adamın oturduğunu fark etmiş ve oraya gitmiştir. Daha önce yüzlerini görmeyen Tülkü ve Üçükö'nün Noygut'a düşman olduklarını, halkını tarumar edenlerin bunlar olduğunu üstelik annelerinin kışkırtmasıyla bu eylemleri gerçekleştirdiğini tahmin ederek halkına saldıranları affetmemiş, ölümle cezalandırmıştır. Halkının zor durumda kaldığını görmüş ve onları bu zor durumdan kurtararak, bütün yolkıyı düşmanından geri almıştır. Cañıl'ın şöhreti bu sayede daha da artmıştır. Erdene Han, Cañıl'ın şanını duymuş ve onunla evlenmek istemiştir. Erdene Han, evlenmesi karşılığında Cañıl'a bir haberci göndermiş ve teklifine olumsuz bakılırsa milletin cezalandırılacağını da ileri sürmüştür.

Cañıl halkının başına gelecek belaları önceden tahmin ederek bu teklifi kabul etmiştir. Alp kadın bahadırlar yeri geldiğinde keskin kılıçlarını bırakıp keskin zekalarını kullanmışlardır. Bu durum karşısında halkının refahını kendi yaşamından üstün tutan Cañıl, olabilecek kötü eylemleri önceden tahmin edip çaresizce Erdene Han'ın teklifini çeşitli şartlar öne sürerek kabul etmiştir. Cañıl'ın bu örnek davranışı bilge alp kadın tipine uymaktadır. Cañıl'ın Erdene Handan istekleri şu şekildedir.

Cediger ile Noygut'u

Dulu ve yetimiyle sevindir.

Yengeciğe yetmiş

*Küheylandan seçip kır at ver.
Kazan- çanak tutan
Cariye hizmetkar ver,
Anamla babamın kendisine
Sandık dolusu para ver.
Bahadır beim Erdene,
Her sözümü dinle! (Caynakova, 2004: 35).*

Yeri geldiğinde elinde kılıcıyla savaşan alp kadın, yeri geldiğinde bilge kişiliği ile akıllıca planlar yaparak birçok meseleyi çözüme kavuşturmuştur. Destanlardaki bahadır kadınlar, aynı zamanda nerede, ne zaman ve kiminle nasıl konuşmaları gerektiğini de çok iyi bilirler. Bu özellikler liderlerin kişisel niteliklerini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim Cañıl Mırza, ikna kabiliyetini kullanarak Kalmuk Erdene'nin Çınasıl'ı öldürmesini engeller. Cañıl Mırza bir hatip edasıyla Kalmukların lideri Erdene'yi şu sözlerle yatıştırır:

*“Sevdiğine vurur tokmağını,
Değeri düşmüşse benzedin,
O çekirge sen bir adam,
Bıçağını çekip çıkarma,
Kız oyununa gelenin,
Hayatını alt üst etme,
O bir oğlan sen bir bey,
Beylik yap bağışla,
Beyliğin yok ise,
Kalkıp başını kesiver” (Caynakova 2004: 47).*

Böylece Cañıl Mırza, Erdene'ye bir han olduğunu, küçük insanlarla uğraşmasının şanına yakışmayacağını söylemiş olur. Ancak onun esas amacı Kırgızların ünlü bir söz ustası ve aynı zamanda Kırgız boylarının askeri gücü hakkında bilgi aktarıcı olan Çınasıl'ı kurtarmaktır.

Alp kadın, at üstünde elinde kılıç sürekli savaşan bir tip olarak kalmamış aynı zamanda evinin huzurunu sağlayan, iffetini muhafaza eden bir tip olarak da karşımıza çıkmaktadır. Eş ya da anne kimliklerine sahip olan alp kadın, toplum tarafından daha

saygın bir statüye yükseltilmiştir. Kalmatay ile evlenen Cañıl, üç yıl boyunca kocasına karşı sadık bir kadın duruşu sergilemiş, oğluna karşı da her zaman anaçlık duygusuyla hareket etmiştir. Cañıl'ın alplık özelliklerinin yanında doğurganlığı, ev işlerindeki becerikliliği, itaatkârlığı ve eşine karşı sadakati önemli vasıflarındandır.

Kırgız halkı Cañıl'a derin bir saygı duymaktadır. Cañıl her şeyi geride bırakarak oğlunu da yanına alıp yurduna geri dönmüş, gördüğü manzara karşısında çok üzülmüştür. Yurdunun talan edilmesiyle otlağında ne yılıksın ne de koyunun olduğunu gören Cañıl kederlenmiştir. Tesadüf eseri kapan kuran avcıyla karşılaşan Cañıl olup biteni öğrenmiştir. Uzun zamandır akıbetinden haber alınamayan fakat bir kahraman edasıyla halen dillerde dolaşan Cañıl'a övgü dolu sözler söylemiştir.

Cañıl'ın kendisi küçükliğünden

Ok atmasını bilir idi.

İt koşturup kuş uçurarak

Beline sadak takar idi.

Düşmanı yıldıya saldırtmadan

Yönelen düşman üstüne varır idi.

Düşmanın huzurunu kaçırap

Laçın gibi saldırır idi.

Cañıl Mirza var iken

Yurdumuz hepten rahat yaşadı.

Uruğu Noygut elinde

Oba kubbesi sırtığının ucu kırılmadı (Caynakova 2004: 109).

Kapan kuran avcının, amcası olduğunu bilen Cañıl, kim olduğunu gizlemiş, olayları öğrendikten sonra amcasına söylemiştir. Cañıl'ı karşısında gören amcası bu müjdeli haberi yıllardır Cañıl'ı bekleyen halkına iletmiştir.

“Müjde, Cañıl geldi!

Bütün insanlar toplanınız.

Kaybolup gidenim bulundu,

Müjde ey müjde!

Bulundu Cañıl, bulundu,

Kendisi çıktı karşıma.

Sadaka dağıtmak için

*Kocakarı, hazırla ekmeğini
Neredesiniz bahtsızlar,
Artık kaygımız dağıldı.
Oba ahalisi toplanıp
Esirgemeyiniz canınızı!
Kara çanağa su doldurup
Hazırlayınız hepiniz.
Sarı oğlağı meletip
Kurbanını kesiniz.
Önüne çıkararak karşılamak için
Altı, yaya yürüyünüz (Caynakova 2004: 114-115).*

Nihayetinde akıbeti bilinen Cañıl'ı halk saygıyla selamlamış ve kurbanlar kesmiştir. Direnişin sembolü olan ve halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılanan Cañıl halkına yeni ve yeniden umut olmuştur. Alp kadın Cañıl, yıllar önce düğümlemiş olduğu savaşıklık ruhunu tekrardan çözerek mücadelesine kaldığı yerden devam etmiştir. Akıllılığı ve bilgeliği aynı zamanda bahadırlığı ile sözü dinlenen ve saygı duyulan Cañıl, Kırgız halkını da cesaretlendirmiştir.

Akkoçkor ile girdiği mücadele sonrası galip gelen Cañıl onun altındaki atı da almıştır. Aş pişimi vaktine kadar varan, kanadı varmış gibi görülen bu boz küheylanın güzelliği diğer hayvanlardan başka, yelesindeki dizili inciler göz kamaştırmaktadır. Cañıl atı merak edip görmek isteyen düşmanına da dostuna da atı göstermemiştir. Atın sahibi Şırdakbek, atını kaybetmenin vermiş olduğu üzüntüyle hastalanmış, vücudunda derman kalmamıştır. Bunu duyan Cañıl atı sahibine vermiştir. Atına kavuşan Şırdakbek'in ağrıyan yerlerinin ağrısı dinmiş dokuz gün boyunca toy vermiştir. Atına kavuşan Şırdakbek; "Benden selam söyleyin saltanatlı Cañıl'a" diyerek ona minnettarlığını dile getirmiştir. Elinde kılıç, at üstünde savaşıp alp kadın, istediği her şeyi bilek hakkıyla alırken, adalet terazisini de elinden bırakmamıştır. Cañıl'ın hakkaniyetli davranışı, dürüstlüğünü teşkil etmiştir.

Aktör olarak bizzat savaşıp, ideal eş ve anne olarak erkeklere yardım eden kadın, aklın ve bilgeliğin de sembolü olmuştur. Fiziksel güçlülük yanında, sağlam bir karakter sahibi olmak da alp kadın için, olmazsa olmazlardandır.

3.3.2. “Kococaş” Destanında Sembol Tipi

Zulayka, Aşayran adlı kadın karakterin destanda sergilemiş olduğu eylemler dikkate alınarak sembol tipi özellikleri özetle şu şekilde geçmektedir.

- Kococaş’ın üç gün boyunca gördüğü kötü rüyaları sadece bilgeliğine güvendiği karısı Zulayka’ya anlatması.
- Uyanık bilge kişiliğiyle kötü olayları hisseden Zulayka’nın, ava çıkan Kocasının zor durumda olduğunu rüyasında görmesi ve onu aramaya çıkması.
- Kococaş’ı sonsuzluğa uğurlayan Zulayka’nın kocasının emanetlerine sahip çıkması.
- Yurdunun huzuru ve kendi iffetini korumak maksatıyla Zulayka’nın fedakâr bir tavır sergileyerek istemeden de olsa Sartkoşçu ile evlenmesi.
- Moldocaş’ın barışın ve birlikteliğin sembolü olan Aşayranı alıp yurda geri dönmesi.

Destanda sembol tipine örnek gösterilebilecek bir diğer karakter de keçi olarak okuyucunun karşısına geçen Sur Eçkidir. Destanda doğurganlık ve anaçlığın sembolü konumundadır. Keçiden çok annelik duygusunun ağır bastığı Sur Ečki şefkatin sembolü olmuştur. Avcı tarafından bütün çocukları öldürülen Sur Ečki’nin alçakgönüllülüğü sembol haline getiren davranışıyla avcı Kococaş’a tekesini öldürmemesi için yalvarmıştır. Barışın ve birlikteliğin sembolü olan Aşayran adlı kadın karakter de Sur Ečki’nin kızıdır. Sur Ečki barışın sağlanması için Moldocaş’a kızı Aşayran’ı armağan etmiştir.

Kadın karakterler eşlerine nasihat, akıl verirken, sabır tavsiye ederken sıklıkla karşımıza çıkmaktadırlar (Akyüz, 2010: 177).

Zulayka bilge kişiliğiyle kocasının her zaman akıl danıştığı biri olmuştur. Dolayısıyla üç gün boyunca kötü rüyalar gören Kococaş, kimselere anlatamadığı rüyasını karısına anlatmış ve ondan medet ummuştur.

Korkunçtu gördüğüm rüya,

Yorumlayıp açıklayıver,

Kurnazlıkla iş olmaz.

İyiliğimi gördü kardeş halk,

İyi kadın erkeğine,

Can yoldaşı vefakâr,

*Geceki rüyamı söyleyeyim,
Güzel Zulayka yorumlayıver!
Bu rüyanın içinde,
Sıkıntılı gördüğün yer varsa,
Gizlemeden söyleyiver.
Ölüme yorumlanacak yerler varsa,
Öleceksin diye söyleyiver.
Değerli canın azabı,
Çekecek diye söyleyiver.
Kadın da olsun Zulayka,
Üstün bir aklın var.
Ne biliyorsam söyleyeyim,
Ecel vakti geldiğinde, ölümden ayırıp,
Kurtaramasın canımı.
Kıyamete kadar yârimsin,
Sana söylerim dertlerimi.
Geceki rüyamı anlatmaya başlasam
Zulayka, yorumlamam diye kaçmasın
Kötü yerini iyi deyip,
Yalan yerini atsan (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 71).*

Zulayka Kococaş'ın tekrardan avcılık yapmasını istememekte ve dul kalmaktan korkmaktadır. Ne halkı ne de ailesi Kococaş'tan ayrı kalmayı istemektedir. Zulayka bu isteği doğrultusunda kocasının görmüş olduğu rüyayı değiştirerek farklı yorumlamıştır. Kococaş'ın gördüğü rüyayla kocasının başına kötü bir şey geleceğini sezen Zulayka düşü yanlış yorumlayıp kocasını vazgeçirmeye çalışmıştır. Tek amacı kocasını kaybetmemektir. Zulayka'nın rüyayı yorumlaması şu şekildedir;

*Gece gördüğünüz rüyanın,
Şekli zor göründü,
Rüyada gördüğünüz işiniz,
Yorumlamadan rüyayı bıraksana.
Kuşağı bele bağlamışsın,
Yollanıp dağa varmışsın,*

Avcılıktan fayda yok,
Avcım bırak bu işi.
O zaman ben üzülüp dul kalırım.
Çarığı ayağa bağlamışsın,
Baban ihtiyar, kardeşin küçük.
Çatışmaya girme, Kococaş,
O zaman ben kederlenip dul kalırım,
Altın toynak, çevik bilek,
Atını tutup binmişsin,
Baban ihtiyar, kardeşin küçük,
Ne yapacaklar senin ev halkın?
Kuşanma bırak demiri,
İsteyerek evlendiğin Zulayka,
O zaman ben azap çekip yanarım,
Geleli bir yıl oldu,
Gereği yok tüfeğin,
Zulayka sizden rica etti.
Dağ dağ gezmişsin,
Erzakını halkın bulmuşsun.
Tepeleri hızla koşmuşsun,
Kız aldığını dul bırakıp,
Zor mihnet çekme.
Güneşli Son Köl'ün geçidine,
Oradan geyik bulamadan,
Ak Toskok'un önünden,
Gök Toskok'un üstünden,
Otuz oğlak kırk keçi,
Vurduğuna sevinme.
Bu tüfeği bırakmazsan,
Sonunda zarara uğrarsın.
Başına karalar örtünüp,
Kederinin azabı sarar,

*İsteyip aldığın eşin Zulayı.
Asılma demir tüfeğe,
Azabı ömüre değer.
İssız yerde başıboş gezip,
Açlığa katlanıp dolaşarak yerine,
Memleketinde gezip eğlensene.
Bu tüfeği sonunda,
Eğer dinlersen avcı bırak,
Sizi ölüme götürür.
Ayılar yürümez kayalıkta,
Kayberen gitmez taşlığa,
Kaygılanarak yapayalnız durmuşsun.
Asil değerli başını alıp,
Akrabalarından ayrılmışsın,
Ecele can vermişsin.
Sıkıntıya düşsen kimse yok,
Ecel gelip ölmüşsün.
Gördüğün düşten korksan,
Karga, kuzgun yürümeyen,
Çöl, nehir, bozkırda,
Yalnız dua okusan.
Tabuta sizi bağladıklarında,
Baban, anan ağlayıp feryat edip,
Eşin ağlayıp bağırarak,
Ayrıldık avcıdan,
Yurdun uzaklaşıp gittiğine,
Tüfeğini kuşanıp gitmişler,
Sizi de sonunda öyle yaparlar,
Olmaz faydası, yadımı.
Yüreğin çırpınan kuş yavrusu gibi,
Başını dertlere sokma.
Gelmeyip de üzme,*

Ben Zulayka gibi eşini.

Kederlendirme kardeş halkını,

Beni dinlersen bırak,

Faydası olmayan tüfeği.

Sevdiğim yaşıttım,

Kabul ediver söylediğim sözü,

Diye Zulayka yordu sayfa (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 77-79-81).

Bütün engellere ve çabalara rağmen Kococaş kafasındaki emelleri gerçekleştirmek istemiş ve bir avcı olarak avının peşine düşmüştür. Tek gayesi avını layıkıyla avlayıp yurduna getirmek ve şanını yüceltmektir. Uzun bir süre haber alınamayan Kococaş'ı Zulayka merak etmiştir. Kocası için endişelenen ve özlem duyan Zulayka bir gün Kococaş'ı rüyasında görür;

Zulayka bir gün rüya gördü.

Rüya gördüğü günün gecesinde,

Çok güzel bir şey gördü.

Rüyasında görse birleşip,

Gitmekteymiş avcıya.

Haberini almadan gitmekteydi,

Rüyasında görse Kococaş,

Talas taraflarına gelmektedir.

Özlemişmiş Zulayka,

Hayat arkadaşı avcıyı,

Sağ selamet görünce.

Gördüğü rüyaya sevinip,

Kalbi yerinden fırlayacak gibi,

Ardından izleyip gitsem diye,

Sevgili eşi avının.

Sabahleyin Zulayka,

Arasam diye düşünüp,

Aklına pek çok düşünce gelip:

Garibin işi böyleymiş,

Zavallı garip avcıdan,

Haber bile alamadık.

Aradan bir yıl geçip,

Geçip gidiyor zaman,

Dönsene yakın akrabalar yok,

Babamın gözünün nuru.

Arkasına düşsem diye yeltenip,

Zulayka'nın düşünüp durduğu zaman (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 161).

Rüyasında Kococaş'ın nerede olduğunu gören Zulayka gece gündüz demeden dağ bayır aşarak kocasının yanına varmıştır Zulayka'yı gören Kococaş öncekinden iki misli kuvvetlenmiştir. Karısını gördükten sonra Kococaş'a tekrar kuvvet gelmiş ve keçinin peşinden koşmaya devam etmiştir. Zulayka'nın Kococaş'ı bulması destanda şu şekilde geçmektedir

Kococaş görüp Zulayı,

Gerçek mi yoksa rüya mı diye,

Şaşırıp kalakaldı,

Avcı koca bir cimdik atıp:

Hala da aklım almıyor,

Bunca yeri dolaşıp,

Beni nasıl bulup da gelmiş diye.

Yerlerinde kalakalıp,

El ele tutuşup.

Birbiriyle konuşup,

Aradıkları kayıpları bulup (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 171).

Uyanık bilge kişiliğiyle kötü olayları hisseden Zulayka'nın aklına birçok yerde vurgu yapılmıştır mücadeleci tavırlarıyla fiziksel üstünlük kuran alp tipi kadınlar yeri geldiğinde akıllı anlayışı öngörüsü ile birçok meseleyi çözüme kavuşturmuştur. Destanda Zulayka eşi Kococaş'a nasihat, akıl verirken, sabır tavsiye ederken sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Alp kadın milli değerlerden hiçbir şekilde vazgeçmeyerek geçmişine bağlıdır. Kococaş'ın ölümüyle yıkılan Zulayka erdem ve nezaketi ile kocasının emanetlerine sahip çıkmış ve ona karşı sadakatini devam ettirmiştir. Kocasından kalan tek emanete gözü gibi bakan Zulayka onu oğluna devretmiştir. Vefakâr bir tavırla sadakatini

sürdürmeyi başarmıştır. Destanda Zulayka'nın Kococaş'dan aldığı emanet şu şekilde geçmektedir:

*Düşerse cesedini tutayım deyip,
Hayat arkadaşı zavallı Zulayka,
Dibine kadar geldi der.
Omuzundaki Ak Baran,
Avcı omuzundan çekiverdi der,
Aşağı ince bir ip ile bağladı der.
Fırlattı der Baranı,
Her bir taşa değerek,
Parçalanıp Baranı,
Ufalanıverdi der.
Çuvaldız gibi demiri
Arayıp durup Zulayka,
Zorla buluverdi der.
Avcıdan kalan yadigar diye,
Sağlamca düğümleyip bıraktı der (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 223).*

Alp kadın evinin ve yurdunun huzurunu sağlamak ve iffetini korumak durumundadır Kococaş öldükten sonra halkı tarafından baskıya uğrayan Zulayka Sartkoşçu ile evlenmek zorunda kalmıştır kırgız gelenekleri eşi ölen kadının kayınlarından biriyle evlenmesini gerektirir. Fedakâr bir tavır sergileyen Zulayka da Kococaş'ın kardeş bildiği Sartkoşçu ile evlenmek zorunda kalmıştır.

*Bir yıla yakın zaman geçti,
Bir hayvan kesip, dua okuyup,
Görevini önceden yaptı.
Ağabeyden kalsa kardeşi diye,
Hısım akraba diğer halklar,
Şunu söyleyip duruyorlardı.
Halk söyleyince kadın bilir,
Arkasında kalan dulu,
Ağabeyin eşini kardeşi almalı.
Güzel Zulayka istesin diye,*

*Teklif etti bütün herkes,
Tatlı canını üzmeden,
Sartkoşcu ile evlen.
Avcının yerini boş bırakmadan,
O nede olsa kardeş,
Zulayka 'ya destek olsun diye.
Yetim de olsa Sartkoşcu,
Sesi kalınlaşıp büyüdüğü zamandı.
Halkın sözüne hayır denir mi,
Düşünceli sevgili gelin,
Zulayka onu iyice inceledi.
Takip edip büyütüp,
Sahiplendi Sartkoşcu.
Akıllı mantıklı Zulayka,
Halkın sözüne boyun eğdi.
Karıpa akıl verip,
Halk bir gün toplandı.
Kalemi olan mollası,
Dul kalan kadını,
Sartkoşcu 'ya verdi (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 233).*

Destanın ana karakterinden biri de Keçi, Kayberen/Sur Eçki'dir. Pek çok kültürde genellikle doğurganlığı ve anaçlığı temsil eden keçi özel bir hayvan kabul edilir. (Darkevitch 1988:108, Ferber 2002: 86). Kırgızların kutsal hayvan-ata olan Kayberen hakkındaki yaygın bir inanışında, insanın doğuşunu geyiğe dayandırır.

Sur Eçki doğurganlığı ve anaçlığı temsil eden, insani duygularla Keçi olarak okuyucunun karşısına geçen ana karakterdir. Avcılık yeteneği ile varlığına güç katan biri olan avcı Kococaş ile karşılaşması olayların seyrini tamamen değiştirmiştir. Çocuklarının hepsinin avcı tarafından vurularak öldürülmesi Sur Eçki için büyük yıkım olmuştur. Anaçlık ruhuyla şefkatin sembolü konumunda olan Sur Eçki'nin avcıya yalvarması destanda şu şekilde geçmektedir:

*Avcı oğlaklarımın hepsini öldürmüşsün,
Acıyla doldu yüreğim.
Çocuklarımdan biri bile kalmadı,
İssız yerde şaşırıp,
Nasıl tek başıma yaşarım.
Gerçek Kayberen annenim ben,
Senden bir dileğim var idi.
Sence de uygun ise,
Kocasa da veriver,
Alabaş teke ortağımı.
Uzun olsun ömrün,
Şanlı güçlü avcım.
Ağlatma benim gibi anneyi,
Acı çektirip yalnız bırakma,
Kederlenip öleyim mi.
Yaşlansa da bırak git,
Yanımdaki yoldaşımı.
Sen de babanın biricik oğlusun,
Kederli soyunu görmezsin,
Kayberenin ettiği duadan.
Soyumu tamamen öldürmüşsün,
Yüksek taşın başında,
Daha var mı diye dolaşıp,
Avcı hala bakıp durursun.
İstediğim sözü veriniz,
İşe yaradıysa sözünüz.
Yalnız ben sağ kaldım,
Sevgili alabaşım,*

Yerimiz sahipsiz kalmasın (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 109).

Avcının çocuklarını öldürmesine rağmen yine de affetme duygusuyla hareket eden Sur Eçki, Kococaş'a tekesini öldürmemesi için yalvarmıştır. Fakat avcı Kococaş avcılık ruhuyla hareket edip Sur Eçki'nin tekesi Alabaş'ın da kafasını kesmiştir.

*Eşim tekeyi vermedin
Beslediğin kinin mi var?
Soyumun çoğunu öldürdün.
Yalvardığımda kulak asmadın sözüme
Ettin mi kemdi kendine?
Avcı benim gibi birini inlettin,
Vadesi gelip ömrü bitse,
Cesaret edipte övünme,
Avcı olan ölmez mi?
Hepimiz ebedi miyiz,
Yatıp kalkıp yalvarsam,
Yaratan seni vermez mi.
Yalvardım olmadı yeniden vurup,
Bütün soyumu öldürüp,
Tam yaşlandığım sırada,
Yalvartıp pek çok ağlatıp,
Benim gibi birini mahzun ettin.
Nice sözler söylendi,
Kutsal annen ben idim,
Avcı bilmedin değerimi.
Eğer ömür verir yaşarsam,
Görürüm avcı sonunu.
Kococaş senin yüzünden,
Topal oluveririm.
Sert soğuk kış gidip,
Açılıp ısınıp yaz gelirse,
At çobanına giderim.
Semiz aygırını parçalatıp,
Öylece ürkütürüm,
Gerçek avcı sen isen,
Avcı öldürüver anneni.
Karıp'ın biricik evladı,*

Kuvvetimizi deneyip görelim.

Karlar eriyip sel olur,

Kar kalkıp kış geçerse,

Halk vadiye yerleşir.

Dileğini verirse Eçki'nin,

Senin de bir gün Kococaş,

Gözünün yaşı göl olur.

Fazla övünmeden bekle dur,

Sur Eçki bir gün denk olur (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 115).

Sur Eçki anaçlığın, alçakgönüllülüğün, şefkatin ve adaletin sembolü konumundadır. Kayberen'in erdemi ve merhameti çok önemli bir yere sahiptir. Çocuklarının ölümüne rağmen bir anne şefkati gösterip, avcıyı affetmeye hazırdır. Fakat tekesini öldürmemesi için avcıya bulunduğu ricası da reddedilmiştir. Kococaş egemenliğini segileyerek, Alabaş'ın kafasını kesmiş ve Sur Eçki de intikam almaya yemin etmiştir.

Kococaş bulunduğu sert kayalıklardan Kayberene tüfekle nişan almış ve böylelikle son şansını da kendi elleriyle imha etmiştir.

Moldocaş'ın intikam alacağı sahnede, Sur Eçki güzel ve iffetli bir kadının bu olayı olumlu sonuçlandıracağını düşünmüştür. İffetinden ve güzelliğinden emin olunan Aşayran Moldocaş'ın yanına gelerek olumlu sonuçlara vesile olmuştur.

Destanın en son halkası Moldocaş'ın görevini yapmış olarak köye dönüşüdür. Moldocaş Sur Eçki'ye onu öldüreceğini, başını kesip etini dağıtacağını ve böylelikle babasının intikamını alacağını söylemiştir. Bunun üzerine Sur Eçki'nin Moldocaş'a cevabı adeta barış niteliğinde olmuştur.

Gerçek Kayberen annenim,

Ne söylersen yaparım,

Benim ufak başım mı,

Sana gerekli yavrum?

Benimle beraber gel,

Aşayran denilen kızım var,

Nikahlayıp vereyim.

Kocadığı zaman keseyim deyip,

*Düşürme yavrum kaygıya.
Peşinden yürüyüp birlikte gidiniz,
Geyik de olsam köyüme.
Sonunda gelip oğlu,
Geyiğin kızını almış diye,
Kalanların duyması için,
Hatıra olsun yaptıkların (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007: 287).*

Barışın simgesi olarak Sur Eçki'nin kızı Aşayran'ın geçmişte yaşanan tatsızlıkların giderilmesi ve geleceklerinin aydınlık olması için ve tüm kötü olayları unutturmak adına destana dahil olduğunu görmekteyiz. Aşayran güzelliği ile dikkat çeken bir kadın olarak Moldocaş'a ideal bir eş olma görevini üstlenmiştir. Düğün sabahı uyandığında etrafında eşi hariç kimseyi bulamayan Moldocaş evinin yolunu tutmuştur. Bu sırada Kıtay boyu Moldocaş'ı öldü sanarak aş vermeye başlamış ama eşi ile birlikte gelen Moldocaş'ı gören halk mutlu olmuş yeni bir düğün yaparak tebrik etmişlerdir. Kısacası destanda suç ve ceza olarak ilerleyen vakaların sonucunda bağışlanma duygusu baş göstermektedir. Bağışlanma duygusunun başlangıç duygusu ise Sur Eçki'nin yaptığı barış teklifidir. Aşayran üzerinden yapılan barış teklifi yaşanan tatsız vakaların önüne geçmiş kahramanların yurtlarına sonsuz huzuru ve mutluluğu getirmiştir. Aşayran'ın Moldocaşla evlenmesi Kayberen be insanların arasındaki birlikteliği yeniden kurmuştur. Barışın ve birlikteliğin sembolü olan Aşayran Moldocaş için de ideal bir eş olmuştur.

3.3.3. “Eşimkul menen Zuura” Destanında Sembol Tipi

Zuura ve Aruuke adlı kadın karakterin destanda sergilemiş olduğu eylemler dikkate alınarak sembol tipi özellikleri özetle şu şekilde geçmektedir.

- Eşimkul'un her zaman akıl danıştığı karısı Zuura'nın da desteğini alarak kardeşi Köçörbay'dan bir evladını istemesi.
- Zulayka'nın sezgisel gücüyle Köçörbay'ın çocuklarından birini vermeyeceğini anlaması.
- Güzel olan her şeyin bir sembolü olarak görülen kadınlardan biri olan Aruuke'nin güzelliğinin aya benzetilerek destanda sıkça tasfir edilmesi.
- Aruuke'nin Temirkan'ın gönderdiği haber ile bir felaketinde geleceğini önceden sezmesi.

- Bilge kişiliği, akıllıca planları ve yol gösterici özelliğiyle düşmanın hilesini bozan Aruuke'nin babasının yanlış yapmasına engel olması.

Zuura kocasına ters cevap vermeyen, aksine onu sakinleştirip, onun üzüntü ve kaygısını paylaşan, kocasına yaşadıkları problem (çocuksuzluk problemi) konusunda çözüm bulması için akıl veren zeki bir kadın karakterdir. Eşimkul ve Zuura yaşlandıkları halde hala çocuk sahibi olamamışlardır. Bu dünyada bir evlat göremediklerini, çocuklarının hiçbir zaman olamayacağını düşünerek kendilerini umutsuzluğa doğru itmişlerdir. Ve bir gün Eşimkul kardeşi Köçörbay'dan bir çocuğunu istemeye karar vermiş karısına da akıl danışmıştır. Şöyle ki;

Zuura nasıl bu sözüm?

Sana makul geliyor mu?

Kadın da olsan akıl ver,

Sözünün faydası olur.

Hayal kırıklığına uğratmadan

Gitsem bala verir mi?

Kardeşiğini görelim

Taş kalpli şeyin.

Balayı bize vermek

Onun elinden gelir mi.? (Caynakova, 2004: 27)

Destancılık geleneğinde kadınların önemli özelliklerden biri de önsezi özelliğine sahip olmasıdır. Destanda bu tip kadınların çok yönlü işlevleri ve özellikleri toplumun ideal eş anlayışını gözler önüne sermektedir. Destan'da Zuura ve Eşimkul, Köçörbay'dan bir evladını istemeye gitmişlerdir. Daha içeri girer girmez Zuura Köçörbay'ın çocuğunu vermeyeceğini anlar.

Köçörbay'ın evine

Kapıyı açıp girdiğinde,

Ağabeyi geldi sıkılıp.

Kardeşim, diye öptüğünde

Akıllı Zuura dikkat eder

Kaynının hareketine.

Basiretli Zuura takip etti

*Özlediği kardeşi
Razı olmayacağa benzetti
Eşimkul'un sözüne (Caynakova, 2004: 33).*

Köçörbay, istekleri karşısında Eşimkul ve Zuurayı keskin bir dille geri çevirerek onları aşağılamıştır. Köçörbay çocuk vermeyeceğini Eşimkul'a söyler, Allah'ın onları çocuk sahibi yapmadığını da yüzlerine vurur. Yine aynı şekilde Zuura bir önsezi benliğini derinden derine yokluyor kuruntusuna kapılır, Köçörbay'ın eşlerinin de çocuklarını vermeyeceği içine doğmuştur. Şöyle ki;

*Karşı karşıya oturdu
Köçörbay'ın hanımı
Onların haline bakılırsa
Veresi gelmiyor balayı.
Kavga edermiş gibi üç gelin
Çatılarak kaşları.
Vermezsen de isteyeyim
Meme emen balayı.
O zaman Zuura düşünüp
Üç geline baktı.
Verecek olsa gelinler,
Belli olurdu (Caynakova, 2004: 39)*

Destanda Aruuke soyluluğunun yanında sıradan bir kız olmayıp güzelliğiyle dikkatleri üzerinde toplayan bir kızdır. Temirkan'ın varlığı ve güçlülüğü üstelik güzel kızının da ganimet olarak vereceği halk tarafından dilden dile yayılmıştır. Er Kökül rakipleriyle dövüşür yiğitliğini ispatlar. Aruuke'yi kendine eş olarak alır ve evlenir.

*Temirkan'ın sahibi olduğu
Altı kapılı memleketi var.
Onların baktıkları
Gayret eden yiğidi var.
Alamadan yaşayan onlardan
Birçok canın öcü var.
On iki but et yiyen
Onun güçlü devi var.*

*Cesaretin varsa yavrum
Çok gecikmeden şimdi var.
Gücün yeterse o devi
Kapışıp balam yenip al.
Aruke (adlı) güzel kızı var.
Termikan'ın elinde.
O hanın kararı
Duyanlara eğlenceli de.
Pehlivanımı yıkana
Güzel kızını Temirkan
Vermek düşüncesinde (Caynakova, 2004:173).*

Destanda armağan olarak verilmek istenen kızı almayı arzulayan ve yiğitliğini ispatlamak isteyen Kökül adlı kahramanın söyledikleri şu şekildedir;

*Cesur kökül benim.
Gürleyen havaya benzer,
Düşmandan kaçmayan aslan idim.
Halkımı tamamen deneyen,
Elim değse geriden
Ev gibi taşları deviren
Yeni (ortaya) çıkmış er idim.
On altıya ben bastım,
Yaşım dolmuş balayım.
Temirkan'ın şehrini
Bozmaktır talebim.
Açılırsa nasibim,
Aruuke gibi güzeli
Ganimet kılıp alacağım (Caynakova, 2004:199).*

Kadınların, Kırgız destanlarında bir eşya gibi armağan edildiği görülmektedir. Bazı destanlarda kadınların şahsi görüşü önemsenmemiş ve hiçbir şekilde önem verilmemiştir. Gerçekleştirilen mücadelelerde kadın hazine olarak görülmüş ve egemen olan kişi tarafından alınmıştır.

Aklıselim özellikleriyle var olan kadınlar vardır. Böyle kadınların hisleride kuvvetlidir. Kırgız destanlarında kadın ailesini korumakla yükümlüdür. Yeri geldiğinde eşine, evlatlarına hatta büyüklerine de öğütler vererek onları yönlendirmiştir. Kadın tarafından, erkeğe toplumun kuralları anımsatılmış ve ne şekilde davranılması gerektiği izah edilmiştir. Zeki kadınlar, sıradışı bir şekilde daha sonradan olabilecek durumları görmüş ya da hissetmişlerdir. Böylelikle yanındakileri haberdar etmiş ve hata yapılmasını engellemiştir. Aruuke akıllı, bilgili, yol gösteren, akıl veren ve ön sezgileri kuvvetli yani kötülüğün nerede, ne zaman geleceğini önceden sezebilen özelliklere sahiptir. Temirkanın gönderdiği haberci gelin ile beraber bir felaketinde geldiğini anlayan akıllı Aruuke'nin söyledikleri de şu şekildedir;

*Yanındaki kırk kıza
“Yok olun!” diye kabaca söyleyip.
Anlamıştı Aruuke
Yurduna düşen kaygıyı.
Akıllı Aruuke,
Kız da olsa ileri görüşlü.
Temirkan'ın gayretlisi,
Aceleyle gelen gelinin
Sözüne kulak verdi (Caynakova, 2004: 251).*

Bilge kişiliği ile akıllıca planlar yaparak düşmanın hilesini bozmak isteyen akıllı Aruuke babasının yanına giderek anlayışı, sabrı, öngörüsü ile ona destek olur. Çözüm yolları arayışında olan Aruuke gelecekte ne olacağını hesaplayabilen yeteneğiyle babasının yanlış yapasını engellemiştir. Aruuke'nin babasına söyledikleri;

*Kurban olayım babacığım,
Bak şimdi çarene.
Söylediğine razı olmasan,
İstedini vermezsen
Zorluk çıkarır.
Benim gibi balanı
Sonra zengine veririsin
Elinle emanet et
Bu gelen balaya.*

*Kan İçme gitti elinden.
Kurban olayım han ata,
Gücün gitti belinden.
Duyan düşman gelmez mi
Asker toplayıp yurdundan?
Benim gibi bir tanen
Onlardan horluk görmez mi?
Bahadırın öldü diye duyduğunda
Kıtay'dan düşman gelmez mi?
Benim gibi yalnızın
Sıkıntı çekmez mi?
Kurban olayım han ata,
Dil bilmeyen Kalmaklar
Halk ile beni tutmaz mı?
Aruuke tek nurun,
Görünen düşmanın elinde
Sürünüp ölmez mi? (Caynakova, 2004: 281).*

Kahramanlar yiğitliklerine güvenerek hesapsızca hareket etiklerinde onların akıl hocaları çoğu zaman kadınlar olur.

SONUÇ

Destanlar toplumun düşünme tarzını, gelenek ve göreneklerini, yaşayış şekillerini kuşaktan kuşağa aktaran ve sözlü edebiyatın en önemli ürünlerinden biri olmakla berabere bir milletin kültürlerini yaşatan hafıza mekânlarıdır.

“Manas” destanı bu bakımdan oldukça önemlidir. Kırgız destanları denilince akla her ne kadar “Manas” destanı gelse de zengin bir sözlü geleneğe sahip olan Kırgız Türklerinin “Manas” destanı dışında da birçok destanı bulunmaktadır. Bu destanlar uzunlukları bakımından her ne kadar “Manas” destanı gibi olmasa da Kırgız sözlü geleneği için oldukça önemli bir yere sahiptir. Çalışmamızda köklü ve zengin destan geleneğine sahip olan Kırgız Türklerinin, kültürel değerlerini yansıtan destanlarında yer alan kadınların, alplık özellikleri üzerinde durulmuş ve alp kadınına ilişkin bir tipoloji oluşturulmuştur.

Toplumun vazgeçilmez varlığı olan kadınlar ailenin temelini teşkil etmekle beraber destanlarda varlık alanlarıyla geniş yer kaplamış ve örnek teşkil etmiştir. Birden çok sığata sahip olan kadınlar erkeğin yoldaşı ve çocuklarının anası olmak üzere önemli vazifelere sahiptir.

Destanlarda ele alınan aktif ya da pasif tüm kadınlar Kırgızların farklı felsefi görüşlerini, toplumun değişimini ve gelişimini gözler önüne sermektedir. Daha çok kahramanlık vasıflar erkekler için kullanılsa da aynı şekilde kadınlarda da görülmesi çalışmamız için önem arz etmektedir. Yaşadıkları coğrafi şartların etkisiyle bütünleşen ve alplık özellikleri doğrultusunda savaşçı özelliğe sahip olan kadın kahramanların en az erkek kahramanlar kadar önemli olduğu görülmektedir.

Çalışmamızın inceleme konusu olan Kırgız destanlarındaki kadın tipleri bazı durumlarda birbirini besleyen bazı durumlarda da iç içe geçmiş özellikleriyle şekil bulmaktadır. Toplumsal yapının ana merkezi olmanın vermiş olduğu anlayışla, kadın bahadırların varlık alanları anlamlandırılırken fiziksel özellikleri, bulundukları konum ve sergilemiş olduğu davranışlar bir bütün olarak ele alınmıştır.

Yaşanılan coğrafya ve hayat şartları gereği sürekli savunma gücüne ihtiyaç duyan kadınlar, alplık özellikleriyle dikkat çekerek fiziki güçleriyle de aktör olma yolunda sağlam temeller atmıştır. Aktör tipi özellikleri bünyesinde barındıran kadınlar mücadeleci yapılarının yanı sıra sivri bir akıl gücüne de sahiptirler.

Toplumsal hayatta kendine yer edinen, uyanık bilge kişiliğiyle olayların gidişatına yön veren kadınlar; akıllı kararlı ve meziyetli özellikleriyle varlık alanlarını sembolleştirmiş ve bilgelik özellikleriyle de bir bütünlük oluşturmuştur.

Çalışmamızda alplık özellikleri üzerinde durulan kadın başkahramanların, savaşçı kimliklerini kullanarak aktör tipini yaşaması, anne ve eş kimlikleriyle cinsiyet tipini yaşatması ve uyanık bilge kişilikleriyle de sembol tipini yansıtmaları ele alınarak alp kadınına ilişkin bir tipoloji oluşturulmuştur.

Kırgız kahramanlık destanlarından olan “Cañıl Mırza” destanında, kadın başkahraman Cañıl’dır. Göstermiş olduğu kahramanlıklarıyla Mırza sıfatına sahip olan Cañıl, halkının mutluluğu ve selameti için çetin mücadeleler vermiştir. Savaşçı ve mücadelecisi ruha sahip olan Cañıl Mırza alplık serüveni doğrultusunda aktör, cinsiyet ve sembol tipi şeklinde ele alınarak incelenmiştir.

Kırgız destan geleneğinde kendine has özelliği ile var olan “Kococaş Destanı” Kırgızların sosyal yaşamını yansıtan destanlardandır. Kococaş destanında kadınlık vasıfları üzerinde çokça durulan kadın başkahraman Zulayka’dır. Alp tipi özellikler sergileyen ve savaşçı kimliğiyle aktör tipini yansıtan Zulayka aynı zamanda ideal eş ya da ideal anne kimlikleriyle cinsiyet tipini yansıtmıştır.

“Eşimkul menen Zuura destanında” kadının annelik statüsü kilit noktadır. Zuura adlı kadın başkahramanın çocuğunun olmaması ve toplum tarafından dışlanması, çocuğunun olması için her yolu denemesi, gebe kalması, çocuğunu dünyaya getirmesi ve onu yönlendirmesi, merhameti ve süt hakkı gibi destanlara konu olan eylemler cinsiyet tipi açısından ele alınmış ve zaman zaman sembol tipine de vurgu yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akmataliyev, A. (2007). Kırgız Destanları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akmataliyev, A. (2001). Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Akmataliyev, A. ve Kadırmambetova, A. (2009). Kırgız Destanları 7. (N. Yıldız, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akmataliyev, A. ve Caynakova, A. (2009). Kırgız Destanları 4 Mendirman. (A. Özgün Öztürk, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akmataliyev, A. ve Kırbaşov, K. (2007). Kırgız Destanları 3 – Kococaş Destanı. (Türkiye Türkçesine Aktaran: Fikret Türkmen – Gülsine Uzun – Bakı Bora Hança) . Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akmataliyev, A. (2007). Kırgız Destanları II. (Aktaran: Çaştengin Turgunbayer). Ankara: TDK Yayınları.
- Aksoy, H. (2019). Kırgız Destanlarında Kadın Tipler. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Akyüz Ç. (2010). Manas Destanı'nda Alp Kadın Tipi, (1) 169-179.
- Bars, M. E. (2014). Türk Kahramanlık Destanları'nda Kadın Tipleri. Ankara: Jilet Yayınları.
- Caynakova, A. (2004). Cañıl Mırza. (M. Aça, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cicioğlu, N. (2010). Kırgız Halk Destanları Hakkında, Doktora Tezi, Bişkek.
- Cumakunova , G. (2002). Kırgız Destanlarından Kococaş Destanı, Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultay Bildirileri. Ankara.
- Cumagül, N. (2007). Kırgız Destanları Eşimkul menen Zuura. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çelebi, F. (2007). Kırgız Destanları Eşimkul menen Zuura. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çelik, Ş. (2010). Cañıl Mırza Destanındaki Epik Unsurlar, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Çeribaş, M. (2019). Kırgız Türklerinde Manasçılık Geleneği ve Manasçılar. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Çiğdem Kılıç, H. (2003). Türk Kültüründe İnanç ve İnanışlar. Sakarya.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). Türk Dünyası Epik Destan Geleneği. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Duman, M. (2018). Türk Halk Anlatmalarındaki Karakterlerin Cinsiyetleri ve Olumsuz Kadın Karakterler Hakkında Tespitler, - 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri. Ordu.
- Dıykanbayeva, A. (2001). Kırgızlarda Şamanizm İncacı ve Kococaş Destanında Şamanistik Unsurlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Elçin, Ş. (1968). Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumi. Türk Kültürü.
- Ekici, M. (2002). Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında – I - , Milli Folklor Dergisi.
- Erol Şerife, S. (2013). Kırgız Destan Geleneği. Ankara: Hâkim Yayınları.
- Gündüz, A. (2012). Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumlarında ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi. Ankara.
- Hanca, B.B. (2012). Cañıl Mırza Destanında Kahraman Tipolojisi Açısından Kadın, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi.
- Ibray, A. (1960). Cañıl Mırza. Frunze.
- İnan, A. (1954). Türk Destanlarına Genel Bakış. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten.
- İbrayev, Ş. (1998). Destan Yapısı (Akt. A. A. Çınar). Ankara: AKM Yayınları.
- Jirmunskiy, V.M. (2018). Türk Kahramanlık Destanları (Çev. M. İsmail; H. Arslan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1977). Türk Milli Kültürü. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kaplan, M. (2012). Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3: Tip Tahlilleri. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kaplan, M. (1976). Türk Destanlarında Alp Tipi, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kaya, D. (2015). Kırgız Destanları. Ankara: Salkım Söğüt Yayınları.
- Köse, N. (2002). Kococaş Destanı. Ankara: Milli Folklor Yayınları.

- Mukasoy, M. ve Akmataliyev, A. (2007). Kırgız Destanları. (C. Turgunbayer, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Naruzbayev, C. (2007). Kırgız Destanları Eşimkul Menun Zuura. (F. Çelebi, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Oğuz, M.Ö. (2004). Destan Terimi ve Eski Türk Destanları. Milli Folklor Dergisi Sayı: 62, 6.
- Özgen, N. (2014). Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Polat, K. (2006). Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar. İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Temür, N. (2012). Manas Destanı'ndaki Tipler Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Temür, N. (2012). Manas Destanı'ndaki Tipler Üzerinde Bir İnceleme. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Tınıstanov, K. (1924). Cañıl Mırza. Moskova.
- Türkdoğan, O. (1980). Milli Kültür Modernleşme ve İslam. İstanbul: Üçdal Yayınları.
- Yardımcı, M. (2007). Türk Destanlarında Tipler ve Motifler, Destanlar. Ankara.
- Yıldız, N. (2012). Manas Destanı Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yıldız, N. (2015). Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldız, N. (1995). Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü ile ilgili Tespit ve Tahliller. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EK 1. Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu

	ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 25/11/2022	
Tez Başlığı : Kurguz Destanlarında Kadın Tiplerinin Tahlili ("Cañıl Mırza", "Kocacaş", "Eşimkul menen Zuura")	
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 121 sayfalık kısmına ilişkin, 25/11/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14'tür.	
Uygulanan filtrelemeler:	
1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç	
2- ☒ Kaynakça hariç	
3- ☒ Alıntılar hariç/dâhil	
4- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç	
Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
25/11/2022	
Adı Soyadı: Songül GÖK	
Öğrenci No: 18202000011	
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı	
Programı: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları	
Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora	
<u>DANIŞMAN ONAYI</u>	
UYGUNDUR.	
Doç. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV	

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 25/11/2022

Tez Başlığı: Kırgız Destanlarında Kadın Tiplerinin Tahlili ("Cañıl Mırza", "Kocacaş", "Eşimkul menen Zuura")

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

25/ 11/2022

Adı Soyadı: Songül GÖK

Öğrenci No: 18202000011

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Doç. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV

Detaylı Bilgi: <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003>

Telefon: 0-4782117522

Faks: 0-4782117523

E-posta: sbe@ardahan.edu.tr

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Songül GÖK

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı- Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller :

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar : Kazım Karabekir Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (2018-2019)

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi :

Tarih : 25/11/2022

